

Podstawa programowa z komentarzami

Tom 4.

Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum

**historia i społeczeństwo, historia,
wiedza o społeczeństwie,
podstawy przedsiębiorczości, ekonomia w praktyce,
wychowanie do życia w rodzinie,
etyka, filozofia**

Szanowni Państwo,

Niniejszy tom jest częścią ośmiotomowej publikacji poświęconej nowej podstawie programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w szkołach podstawowych, gimnazjach i liceach.

Sposób wdrażania nowej podstawy programowej kształcenia ogólnego w szkołach przygotowujących do zawodu będzie tematem odrębnej publikacji.

Każdy tom poświęcony jest odrębnej grupie zajęć. Zawiera on wszystkie fragmenty podstawy programowej dotyczące tych zajęć oraz komentarze ekspertów, pozwalające lepiej zrozumieć intencje twórców podstawy. Ponieważ poszczególne tomy adresowane są do różnych grup nauczycieli, w każdym tomie powtórzono części wstępne odpowiednich załączników podstawy programowej, skierowane do wszystkich nauczycieli.

Wdrażaniu w szkołach i przedszkolach nowej podstawy programowej towarzyszą jeszcze inne zmiany w prawie oświatowym. Tych zmian, porządkujących edukacyjną rzeczywistość od września 2009 r. jest sporo: to m.in. zmieniona ustawa o systemie oświaty, nowe rozporządzenie o ramowych planach nauczania (obowiązujące w szkołach publicznych), nowe rozporządzenie o kwalifikacjach nauczycieli, nowe zadania dla nauczycieli, wynikające ze zmian w Karcie Nauczyciela, a także kolejne podwyżki płac nauczycieli. Dlatego każdy tom zawiera także pewne informacje ogólne, związane ze zmianami programowymi i organizacyjnymi wchodzącymi do polskich szkół, wynikającymi z tych nowelizacji. Wszystkie te zmiany mają uczynić polską szkołę bardziej skuteczną, przyjazną i nowoczesną.

Nowa podstawa programowa jest efektem zbiorowej refleksji dużego zespołu uczonych, metodyków, nauczycieli oraz pracowników systemu egzaminacyjnego. W swoich pracach zespół ten korzystał z doświadczeń oraz dorobku twórców wcześniejszych podstaw, w tym z projektu podstawy, który powstał w Instytucie Spraw Publicznych w 2005 r. W trwających niemal trzy miesiące publicznych konsultacjach aktywnie uczestniczyły setki respondentów. Twórcy podstawy wspierali się przy jej doskonaleniu dziełkami zamówionych recenzji najznajniejszych gremiów i towarzystw naukowych.

Szczególną rolę w pracach zespołu odegrali uczeni, którzy podjęli trud koordynowania prac nad poszczególnymi obszarami tematycznymi podstawy programowej:

prof. dr hab. Edyta Gruszczyk-Kolczyńska – edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna,

prof. dr hab. Sławomir Jacek Żurek – język polski i edukacja artystyczna,

dr Magdalena Szpotowicz – języki obce nowożytnie,

dr hab. Jolanta Choińska-Mika – edukacja historyczna i obywatelska,

prof. dr hab. Ewa Bartnik – edukacja przyrodnicza,

prof. dr hab. Zbigniew Semadeni – edukacja matematyczna i techniczna,

prof. dr hab. Wojciech Przybylski – wychowanie fizyczne i edukacja dla bezpieczeństwa.

Wszystkim uczestnikom tych prac składam niniejszym serdeczne podziękowanie.

Każda szkoła otrzyma co najmniej dwa wydrukowane komplety wszystkich tomów tej publikacji. Dalsze egzemplarze można pobrać ze strony www.reformaprogramowa.men.gov.pl. Na tej stronie można też znaleźć szereg informacji pomocnych przy organizowaniu zreformowanej szkolnej rzeczywistości, m.in. dotyczących stosowania nowych ramowych planów nauczania. Jest tam także dostępny wykaz wszystkich podręczników dopuszczonych do użytku szkolnego, zgodnych z nową podstawą programową. Liczę, że wszystko to pomoże nam razem zmieniać polską szkołę na lepsze.

Katarzyna Hall

Minister Edukacji Narodowej

Spis treści

I. Część ogólna	
O potrzebie reformy programowej kształcenia ogólnego – Zbigniew Marciniak	7
Część wstępna podstawy programowej dla szkoły podstawowej	16
Część wstępna podstawy programowej dla gimnazjum i liceum	20
II. Część szczegółowa	
Edukacja historyczna i obywatelska w szkole podstawowej	
Podstawa programowa – edukacja społeczna w klasach I–III	26
Podstawa programowa – historia i społeczeństwo – klasy IV–VI	28
Zalecane warunki i sposób realizacji	34
Historia w gimnazjum i liceum	
Podstawa programowa – historia – gimnazjum i liceum	35
Podstawa programowa – historia i społeczeństwo – liceum	43
Zalecane warunki i sposób realizacji	66
Komentarz do podstawy programowej przedmiotów <i>historia</i> oraz <i>historia i społeczeństwo</i> – Dorota Babiańska, Jerzy Bracisiewicz, Jolanta Choińska-Mika, Grażyna Okła, Aleksander Pawlicki	67
Wiedza o społeczeństwie	
Podstawa programowa – wiedza o społeczeństwie – gimnazjum i liceum	85
Zalecane warunki i sposób realizacji	110
Komentarz do podstawy programowej przedmiotu <i>wiedza o społeczeństwie</i> – Alicja Pacewicz, Andrzej Waškiewicz	112
Podstawy przedsiębiorczości	
Podstawa programowa – podstawy przedsiębiorczości – liceum	128
Ekonomia w praktyce	
Podstawa programowa – ekonomia w praktyce – liceum	132
Zalecane warunki i sposób realizacji	134
Komentarz do podstawy programowej przedmiotu <i>ekonomia w praktyce</i> – Jarosław Korba	135
Filozofia	
Podstawa programowa – filozofia – liceum	139
Zalecane warunki i sposób realizacji	148

Etyka	
<i>Treści nauczania z zakresu etyki w klasach I–III</i>	149
<i>Zalecane warunki i sposób realizacji</i>	150
<i>Podstawa programowa – etyka – klasy IV–VI</i>	151
<i>Zalecane warunki i sposób realizacji</i>	152
<i>Podstawa programowa – etyka – gimnazjum</i>	153
<i>Zalecane warunki i sposób realizacji</i>	154
<i>Podstawa programowa – etyka – liceum</i>	155
<i>Zalecane warunki i sposób realizacji</i>	157
Wychowanie do życia w rodzinie	
<i>Podstawa programowa – wychowanie do życia w rodzinie – klasy IV–VI</i>	158
<i>Podstawa programowa – wychowanie do życia w rodzinie – gimnazjum i liceum</i>	159
<i>Zalecane warunki i sposób realizacji</i>	163
III. Opinie o podstawie programowej	
Uchwała Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego	164
Uwagi Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich	165

Uwaga:

Rozdziały, których tytuły złożone są drukiem pochylonym przedstawiają odpowiednie fragmenty rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, opublikowanego w dniu 15 stycznia 2009 r. w Dzienniku Ustaw Nr 4, poz. 17.

O POTRZEBIE REFORMY PROGRAMOWEJ KSZTAŁCENIA OGÓLNEGO

Zbigniew Marciniak

Szkole sprzyja stabilność. Czasem jednak okoliczności zewnętrzne sprawiają, że rozwiązania przyjęte w obrębie systemu edukacji przestają być skuteczne wbrew staraniom nauczycieli oraz uczniów. Zachodzi wtedy potrzeba zaprojektowania i wdrożenia zmian, które zapewnią lepsze efekty kształcenia. Z taką sytuacją mamy obecnie do czynienia.

Na pierwszy rzut oka nie ma problemu. Najzdolniejsi polscy uczniowie odnoszą spektakularne sukcesy: wygrywają światowe zawody informatyczne, co roku przywożą nagrody z prestiżowego Europejskiego Konkursu Młodych Naukowców oraz medale z międzynarodowych olimpiad przedmiotowych. Możemy być także zadowoleni z pilności polskich uczniów: nasz kraj ma aktualnie (2009) najniższy w Europie odsetek uczniów, którzy porzucają szkołę przed jej ukończeniem. Co więcej, Polska jest postrzegana na arenie międzynarodowej jako kraj, który odniósł ogromny sukces edukacyjny: wprowadzenie gimnazjów, czyli wydłużenie o rok powszechnego i obowiązkowego kształcenia ogólnego przyniosło zdecydowaną poprawę efektów kształcenia w grupie uczniów najsłabszych – fakt ten został wiarygodnie potwierdzony przez międzynarodowe badania OECD PISA przeprowadzone w latach 2000, 2003 oraz 2006 na reprezentatywnej grupie 15-letnich uczniów.

Problem ujawnia się jednak już w pierwszych tygodniach nauki zarówno w szkołach ponadgimnazjalnych, jak i wyższych. Nauczyciele i wykładowcy często ze zgrozą konstatują, że duża część ich uczniów (studentów) ma fundamentalne braki w wykształceniu, uniemożliwiające płynne kontynuowanie procesu nauczania. Powszechnie panuje opinia, że efekty pracy polskiej szkoły znacznie się pogorszyły.

Początek XXI wieku przyniósł zjawisko bezprecedensowego wzrostu aspiracji edukacyjnych młodych Polaków. Jeszcze kilka lat temu tylko około 50% uczniów z każdego rocznika podejmowało naukę w szkołach umożliwiających zdawanie matury. Dziś (2009), po ukończeniu gimnazjum, takie szkoły wybiera ponad 80% uczniów. Spośród nich około 80% z powodzeniem zdaje maturę i w znakomitej większości przekracza progi uczelni. W rezultacie co drugi Polak w wieku 19–24 lata studiuje, zaś liczba studentów w Polsce, w ciągu zaledwie kilku lat, wzrosła aż pięciokrotnie.

Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest obecność w szkołach kończących się maturą, a później w murach wyższych uczelni, dużej grupy młodzieży, która dawniej kończyła swoją edukację na poziomie zasadniczej szkoły zawodowej. W szczególności, z powodów czysto statystycznych, obniżył się średni poziom uzdolnień populacji młodych ludzi, aspirujących do zdobycia wyższego wykształcenia.

**Dlaczego
w polskich
szkołach
podstawowych,
gimnazjach
i liceach
nastąpią
zmiany?**

Co się stało?

Co można zrobić?

System edukacji – zarówno oświata, jak i szkolnictwo wyższe – nie mogą pozostać obojętne wobec tak istotnej zmiany. Założenie, że ponad 80% rocznika potrafi skutecznie i równie szybko nauczyć się tego wszystkiego, co było zaplanowane dla zdolniejszych 50%, jest źródłem paradoksu: pomimo nie mniejszego niż dawniej wysiłku wkładanego przez nauczycieli oraz zwiększonego zainteresowania uczniów zdobyciem wyższego wykształcenia, polskiej szkole nie udaje się osiągnąć satysfakcjonujących efektów kształcenia.

Możliwe są dwa zasadniczo różne rozwiązania tego problemu. Pierwsze z nich polega na zachowaniu systemu edukacji w niezmienionym kształcie i podniesieniu poprzeczki przy rekrutacji do szkół kończących się maturą oraz na studia. Wtedy jednak nastąpi drastyczne obniżenie odsetka młodzieży uzyskującej wykształcenie wyższe.

Rozwiązanie to zostało powszechnie odrzucone w krajach demokratycznych, które znalazły się wcześniej w podobnej sytuacji. W państwach, w których decyzje kluczowe dla społeczności lokalnych oraz w skali państwa podejmuje się w drodze głosowania, dbałość o poziom wiedzy najslabiej wykształconych obywateli jest równie ważna jak kształcenie elit. Dlatego zwycięża pogląd, że o poziomie wykształcenia współczesnego społeczeństwa świadczy nie tyle średni, co minimalny akceptowalny poziom wykształcenia. Konsekwentnie zachęca się młodych ludzi do jak najdłuższego korzystania z usług systemu edukacji i ustawia się na ich drodze kolejne progi łagodnie narastających wymagań. Przykładem takiej polityki jest tzw. Proces Boloński, w zamysle rozkładający studia na większości kierunków na dwa etapy: łatwiejszy i bardziej masowy etap licencjacki oraz następujący po nim bardziej wymagający etap magisterski.

Inną możliwą odpowiedzią na problem zaspokojenia zwiększonych aspiracji młodego pokolenia jest odpowiednio zaprojektowana reforma programowa. Planując tę reformę, należy uwzględnić jeszcze jedną ważną okoliczność. Dziś szkoła usiłuje dwukrotnie zrealizować pełny cykl kształcenia ogólnego: po raz pierwszy w gimnazjum i po raz drugi w szkole ponadgimnazjalnej, kończącej się maturą. Zapewne wbrew intencjom autorów starej podstawy programowej, praktyka zatarła różnicę między tymi cyklami. Potwierdzenia tej tezy dostarcza porównanie podręczników gimnazjalnych z podręcznikami licealnymi dla poziomu podstawowego: dla wielu przedmiotów trudno dostrzec między nimi istotną różnicę. To zapewne wpływ tradycji: przy bardzo ogólnie sformułowanej podstawie programowej wielu nauczycieli – zarówno gimnazjalnych, jak i licealnych – odruchowo wypełnia ją tradycyjnym zakresem treści nauczania ukształtowanym w czasach, gdy zręby wiedzy ogólnej budowaliśmy w czteroletnich liceach – usiłują pomieścić te treści w trzyletnim cyklu edukacyjnym. To może się udać tylko w najzdolniejszych klasach w pozostałych skutkuje to zbyt pospiesznym, a stąd powierzchownym omawianiem kolejnych tematów.

Przedmiotem, na którego przykładzie szczególnie wyraźnie widać niepowodzenie planu dwukrotnej realizacji trzyletniego cyklu kształcenia jest historia. W obu cyklach brakuje czasu na realizację ostatniego chronologicznie działu historii: w pierwszym na przeszkodzie staje egzamin gimnazjalny; w drugim – matura. Prowadzi to do powszechnie dostrzeganej, żenującej niewiedzy uczniów w zakresie najnowszej historii Polski. Inne przedmioty nauczania nie mają struktury chronologicznej, więc ich sytuacja jest faktycznie jeszcze gorsza – luki w wiedzy rozkładają się w sposób przypadkowy.

Na pierwszy rzut oka mogłoby się wydawać, że jedyną możliwą odpowiedzią na statystycznie niższy średni poziom uzdolnień uczniów w szkołach kończących się maturą jest obniżenie oczekiwań w stosunku do absolwentów. Jest jasne, że wyzwania, które postawi przed nimi życie, nie będą przecież mniejsze niż dzisiaj.

Zamiast tego należy potraktować czas nauki w gimnazjum oraz w szkole ponadgimnazjalnej jako spójny programowo, sześcioletni (a w technikum nawet siedmioletni) okres kształcenia. W okresie tym w pierwszej kolejności wyposażymy uczniów we wspólny, solidny fundament wiedzy ogólnej, po czym znacznie pogłębimy tę wiedzę w zakresie odpowiadającym indywidualnym zainteresowaniom i predyspozycjom każdego ucznia. Warto wiedzieć, że taka organizacja procesu kształcenia została zastosowana w podobnych okolicznościach w wielu krajach świata. Idea ta była także obecna w tzw. reformie Jędrzejewicza w latach trzydziestych XX wieku.

Aby umożliwić wszystkim uczniom solidne opanowanie wspólnego fundamentu wiedzy ogólnej, jego realizacja będzie rozciągnięta na trzy lata gimnazjum oraz część czasu nauki każdej szkoły ponadgimnazjalnej. Pozwoli to na wolne od pośpiechu omówienie wszystkich podstawowych tematów w zakresie klasycznego kanonu przedmiotów. Na przykład, gimnazjalny kurs historii skończy się na I wojnie światowej, zaś kurs historii najnowszej znajdzie należyły przydział czasu w szkole ponadgimnazjalnej. Ponadto dłuższy czas przeznaczony na naukę każdego przedmiotu pozwoli nauczycielom głębiej wejść w każdy temat.

Podczas nauki w liceum lub technikum uczeń będzie kontynuował aż do matury naukę w zakresie obowiązkowych przedmiotów maturalnych: języka polskiego, języków obcych i matematyki. Oprócz tego każdy uczeń wybierze kilka przedmiotów (może wybrać także spośród wymienionych wyżej), których będzie się uczył w zakresie rozszerzonym w znacznie większej niż obecnie liczbie godzin. Taka organizacja procesu nauczania pozwoli uczniom w każdym z wybranych przedmiotów osiągnąć poziom, którego oczekiwaliśmy od absolwentów liceów w latach ich świetności.

Oprócz tego, w trosce o harmonijny i wszechstronny rozwój, każdy uczeń liceum – o ile nie wybierze rozszerzonego kursu historii – aż do matury będzie miał przedmiot *historia i społeczeństwo*. Zajęcia te będą pogłębiały wiedzę

**Co zatem
należy
uczynić?**

uczniów z historii powszechnej w ujęciu problemowym oraz rozbudzały ich zainteresowanie losami Polski i Polaków. Podobnie dla uczniów niewybierających zajęć rozszerzonych z geografii, biologii, fizyki czy chemii obowiązkowy będzie przedmiot *przyroda*, przedstawiający w ujęciu problemowym syntezę wiedzy z nauk przyrodniczych.

Zatem, niezależnie od indywidualnych wyborów zajęć rozszerzonych, każdy licealista będzie umiał odpowiednio wiele zarówno z zakresu nauk humanistycznych, jak i matematyczno-przyrodniczych. Ponadto będzie posiadał istotnie pogłębioną – w stosunku do stanu obecnego – wiedzę z kilku wybranych przedmiotów.

Jak to opisuje nowa podstawa programowa?

Minister Edukacji określa zakres celów oraz treści kształcenia w rozporządzeniu o podstawie programowej kształcenia ogólnego. Podstawa programowa precyzyjnie określa, czego szkoła jest zobowiązana nauczyć ucznia o przeciętnych uzdolnieniach na każdym etapie kształcenia, zachęcając jednocześnie do wzbogacania i pogłębiania treści nauczania. Autorzy podstawy dołożyli wszelkich starań, by zdefiniowany w niej zakres treści był możliwy do opanowania przez takiego ucznia.

Ponieważ celem reformy programowej jest poprawa efektów kształcenia, forma podstawy programowej również jest temu podporządkowana: wiadomości oraz umiejętności, które uczniowie mają zdobyć na kolejnych etapach kształcenia wyrażone są w języku wymagań. Wyodrębniono także, w postaci wymagań ogólnych, podstawowe cele kształcenia dla każdego przedmiotu nauczania. Wskazują one na umiejętności wysokiego poziomu (np. rozumowanie w naukach ścisłych i przyrodniczych), których kształtowanie jest najważniejszym zadaniem nauczyciela każdego przedmiotu.

Nowa podstawa programowa przywiązuje też bardzo dużą wagę do wychowania, a w szczególności do kształtowania właściwych postaw uczniów. Ponieważ jest to zadaniem każdego nauczyciela, opis kształtowanych postaw znalazł swoje miejsce we wstępach załączników podstawy.

Jak tworzyć program wychowawczy szkoły?

Kształtowanie postaw, przekazywanie wiadomości oraz rozwijanie umiejętności stanowią wzajemnie uzupełniające się wymiary pracy nauczyciela. Aspekt wychowawczy pracy szkoły powinien być ujęty w formie szkolnego programu wychowawczego.

Konstruowany w szkole program wychowawczy powinien:

- być spójny z programami nauczania,
- uwzględniać kształtowanie postaw uczniów,
- być tworzony z udziałem uczniów, rodziców i nauczycieli,
- być osadzony w tradycji szkoły i lokalnej społeczności.

Opracowując program wychowawczy szkoły należy:

- uwzględnić wartości szczególnie ważne dla społeczności szkolnej,
- sformułować cele, jakie sobie stawiamy,
- określić zadania, które chcemy zrealizować,
- określić, kto te zadania będzie realizował.

Punktem wyjścia do tworzenia szkolnego programu wychowawczego powinna być diagnoza problemów wychowawczych występujących w danej szkole. Diagnoza ta może być oparta na ankietach, wywiadach, rozmowach z uczniami, nauczycielami, rodzicami itp. Wnikliwa i kompetentna analiza zebranych informacji pozwoli zidentyfikować zakres zagadnień, które powinny koniecznie znaleźć się w szkolnym programie wychowawczym. W przygotowywaniu programu wychowawczego może być także pomocne określenie oczekiwanej sylwetki absolwenta, wyznaczającej kierunek pracy wychowawczej szkoły.

Szkolny program wychowawczy charakteryzować mają:

- wypracowane przez społeczność szkolną wartości,
- tradycja szkolna, obyczaje i uroczystości,
- zagadnienia lub problemy, których rozwiązanie jest najważniejsze z punktu widzenia środowiska: uczniów, rodziców i nauczycieli.

Realizacja szkolnego programu wychowawczego, skuteczność stosowanych metod i środków, powinna być systematycznie monitorowana.

Podstawa programowa formułuje wymagania edukacyjne wobec uczniów kończących kolejne etapy kształcenia.

Każdy uczeń jest oceniany na co dzień, w trakcie całego roku szkolnego przez swoich nauczycieli. Właściwie stosowana bieżąca ocena uzyskiwanych postępów pomaga uczniowi się uczyć, gdyż jest formą informacji zwrotnej przekazywanej mu przez nauczyciela. Powinna ona informować ucznia o tym, co zrobił dobrze, co i w jaki sposób powinien jeszcze poprawić oraz jak ma dalej pracować. Taka informacja zwrotna daje uczniom możliwość racjonalnego kształtowania własnej strategii uczenia się, a zatem także poczucie odpowiedzialności za swoje osiągnięcia. Ocenianie bieżące powinno być poprzedzone przekazaniem uczniowi kryteriów oceniania, czyli informacji, co będzie podlegało ocenie i w jaki sposób ocenianie będzie prowadzone.

Ponadto nauczyciele powinni ustalić kryteria, na podstawie których będą oceniać uczniów na koniec roku szkolnego. Muszą to robić zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Wreszcie pod koniec nauki w szkole podstawowej, w gimnazjum oraz w liceum uczeń jest poddawany zewnętrznej ocenie przeprowadzanej przez państwowy system egzaminacyjny.

**Jak poprzez
ocenie
skutecznie
motywować
uczniów?**

Jak ma wyglądać edukacja uczniów najmłodszych?

Zarówno ocenianie wewnątrzszkolne – bieżące oraz na koniec roku – jak i ocenianie zewnętrzne odwołuje się do wymagań, sformułowanych w podstawie programowej.

Nowa podstawa poświęca szczególną uwagę kształceniu dzieci w wieku przedszkolnym oraz najmłodszych uczniów. Przypomnijmy, że już od 2002 r. wszystkie polskie sześciolatki są objęte obowiązkową edukacją – uczą się w tzw. „zerówkach”. W pierwotnym zamyśle zerówki były zaprojektowane jako zajęcia przedszkolne, przygotowujące dzieci do pójścia do szkoły. Jednak współczesne polskie sześciolatki, podobnie jak ich rówieśnicy w większości krajów Europy coraz wcześniej wykazują dojrzałość do podjęcia nauki oraz dużą ciekawość poznawczą. Owocuje to tym, że zajęcia w oddziałach zerowych w sposób naturalny wkraczają w obszar zadań typowo szkolnych: nierzadko dzieci rozpoczynają tu naukę czytania, pisania i liczenia. Jednakże te fundamentalne dla powodzenia dalszej edukacji procesy powinny być poprzedzone odpowiednim przygotowaniem dziecka w wychowaniu przedszkolnym. Ponadto procesy te wymagają czasu nauki dłuższego niż jeden rok – nie jest korzystne przerywanie ich, wywołane koniecznością przejścia dziecka do „prawdziwej” szkoły i zmianą nauczyciela prowadzącego. Dlatego polska szkoła dojrzała do tego, by objąć opieką i nauką także dzieci sześciolatnie.

Edukacja najmłodszych uczniów powinna umiejętnie splecać naukę z zabawą, by w łagodny sposób wprowadzić ich w świat szkoły. Ten cel przyświecał twórcom nowej podstawy programowej dla pierwszego etapu edukacyjnego oraz podstawy programowej wychowania przedszkolnego, opisującej jak przedszkole przygotowuje dziecko do podjęcia nauki szkolnej.

Jakie nastąpią zmiany w organizacji pracy szkoły?

Od roku szkolnego 2009/2010 – rok po roku, przez sześć lat – począwszy od pierwszej klasy szkoły podstawowej i pierwszej klasy gimnazjum, wprowadzana jest nowa podstawa programowa kształcenia ogólnego i nowe podręczniki. Oprócz tego wchodzi w życie inne zmiany bardzo istotne dla organizacji pracy szkół.

Kalendarz wdrażania zmian programowych

Rok szkolny	Zreformowane nauczanie w klasach	
2009/2010	I SP	I Gimnazjum
2010/2011	II SP	II Gimnazjum
2011/2012	III SP	III Gimnazjum Egzamin gimnazjalny dostosowany do nowej podstawy programowej

2012/2013	IV SP	I L	I T	I ZSZ
2013/2014	V SP	II L	II T	II ZSZ
2014/2015	VI SP Sprawdzian dostosowany do nowej podstawy programowej	III L Egzamin maturalny dostosowany do nowej podstawy programowej	III T	III ZSZ
2015/2016			IV T	I LU
2016/2017				II LU

SP – szkoła podstawowa, L – liceum, T – technikum,
ZSZ – zasadnicza szkoła zawodowa, LU – liceum uzupełniające

Rok 2012 – pierwsi absolwenci gimnazjum kształceni zgodnie z nową podstawą programową

Rok 2015 – pierwsi absolwenci szkoły podstawowej i liceów kształceni zgodnie z nową podstawą programową

Nauczyciele – na podstawie znowelizowanej Karty Nauczyciela – mają obowiązek, poza swoim pensum, przepracować co najmniej jedną godzinę tygodniowo z uczniami w sposób wychodzący naprzeciw ich indywidualnym potrzebom – udzielając im pomocy w przezwyciężaniu trudności, rozwijaniu zdolności lub pogłębianiu zainteresowań.

Najistotniejszą zmianą w ramowym planie nauczania jest nieokreślenie liczby godzin tygodniowo w cyklu kształcenia przeznaczonej na poszczególne obowiązkowe zajęcia edukacyjne. Zamiast tego określone zostały minimalne ogólne liczby godzin przeznaczone na realizację podstawy programowej z poszczególnych obowiązkowych zajęć edukacyjnych w całym cyklu kształcenia. Dyrektor szkoły odpowiada za to, aby łączne sumy godzin w ciągu trzech lat zajęć z danego przedmiotu były nie mniejsze niż wymienione w ramowym planie nauczania, a efekty określone w podstawie programowej zostały osiągnięte.

Dzięki takiemu opisaniu godzin nauczania poszczególnych przedmiotów pojawia się możliwość bardziej elastycznego niż do tej pory planowania roku szkolnego. Dyrektor szkoły może planować rok szkolny nierytmicznie, decydując o różnej organizacji pracy szkoły w niektóre dni czy tygodnie. Możliwość nierównomiernego rozłożenia godzin w trakcie roku szkolnego można wykorzystać również dla zorganizowania całych dni nauki poza szkołą. Godziny tak zaplanowanych zajęć mogą być doliczone do czasu racy uczniów przeznaczonego na konkretny przedmiot oraz do pensum realizowanego przez nauczyciela. Oczywiście doliczamy godziny spędzone z uczniami na faktycznych zajęciach dydaktycznych – niezależnie od tego, czy były prowadzone w klasie, czy poza szkołą – ale nie czas dojazdu lub noclegu.

**Jakie i dlaczego
zmiany
organizacyjne
w edukacji
historycznej
i obywatelskiej?**

Czas pracy nauczyciela, zarówno w wypadku realizowania tych pojedynczych dodatkowych godzin, wynikających z Karty Nauczyciela, jak i wywiązywania się z tygodniowego pensum – szczególnie przy zastosowaniu w szkole nierytmicznej organizacji roku szkolnego – musi być odpowiednio rozliczany.

Więcej wolności w organizacji pracy szkół oraz więcej odpowiedzialności za precyzyjniej opisane efekty końcowe to podstawowe idee wchodzących zmian.

Możliwość nierównomiernego rozłożenia godzin *historii* czy *wiedzy o społeczeństwie* w trakcie roku szkolnego można wykorzystać na przykład na realizację projektów podnoszących wrażliwość społeczną lub aktywność obywatelską, czy też prowadzenie zajęć w miejscach pamięci historycznej.

Historia i *WOS* są obowiązkowymi przedmiotami nauczania w szkołach ponadgimnazjalnych – w zakresie podstawowym; mogą być również wybrane jako przedmioty rozszerzone przez uczniów, którzy przygotowują się do matury i rozważają dalsze pogłębianie swojej wiedzy w tych dziedzinach.

Każdy licealista ma wybrać spośród przedmiotów maturalnych dwa lub trzy przedmioty w zakresie istotnie rozszerzonym, a także uczestniczyć w zajęciach uzupełniających – poszerzających zainteresowania i zapewniających mu harmonijny i wszechstronny rozwój. Rolą tych zajęć jest uzupełnienie kształcenia w sposób dostosowany do indywidualnych wyborów uczniowskich oraz dopełnienie edukacji ogólnej. Do zajęć uzupełniających należy przedmiot *historia i społeczeństwo*. Jest on obowiązkowy dla wszystkich, którzy wybrali jako rozszerzenie przedmioty ścisłe i przyrodnicze. Przedmiot *historia i społeczeństwo* dla licealistów może być prowadzony przez nauczyciela mającego kwalifikacje do nauczania *historii* lub (najlepiej) przez kilku współpracujących ze sobą nauczycieli-humanistów – na przykład *historii*, *WOS* i *filozofii*.

Szczególnie ważnym efektem tych zajęć powinna być świadomość obywatelska uczniów, ich identyfikacja z rodzimą tradycją, historią oraz porządkiem prawnym w naszym kraju.

Innego rodzaju przedmiotami w szkole ponadgimnazjalnej są *filozofia*, *podstawy przedsiębiorczości* i *ekonomia w praktyce*. *Filozofia* może być realizowana tylko jako przedmiot wybrany, w zakresie rozszerzonym, natomiast *podstawy przedsiębiorczości* to przedmiot obowiązkowy, nauczany tylko w zakresie podstawowym. Z kolei *Ekonomię w praktyce* uczeń może wybrać jako przedmiot uzupełniający, rozwijający jego zainteresowania.

Zajęcia z *etyki i wychowania do życia w rodzinie* mają ważne cele wychowawcze, formujące postawy uczniów. Te dwa przedmioty pełnią szczególną rolę i dlatego uczestnictwo w nich ucznia zależy od wyborów i decyzji jego rodziców. Naukę etyki szkoła organizuje na życzenie rodziców (opiekunów prawnych), bądź samych uczniów – po osiągnięciu pełnoletności. Natomiast z uczęszcza-

nia na zajęcia z *wychowania do życia w rodzinie* będzie zwalniał pisemny sprzeciw rodziców ucznia, lub samego ucznia, jeżeli jest pełnoletni.

Cała wymieniona tu i dalej komentowana w tym tomie gama przedmiotów, oprócz przysparzania uczniom nowych wiadomości i umiejętności, odgrywa szczególną rolę w kształtowaniu uczniowskich postaw i dlatego istotnie wpływa na całe ich późniejsze życie.

CZĘŚĆ WSTĘPNA PODSTAWY PROGRAMOWEJ DLA SZKOŁY PODSTAWOWEJ

Kształcenie ogólne w szkole podstawowej tworzy fundament wykształcenia – szkoła łagodnie wprowadza uczniów w świat wiedzy, dbając o ich harmonijny rozwój intelektualny, etyczny, emocjonalny, społeczny i fizyczny. Kształcenie to dzieli się na dwa etapy edukacyjne:

- 1) I etap edukacyjny, obejmujący klasy I–III szkoły podstawowej – edukacja wczesnoszkolna;
- 2) II etap edukacyjny, obejmujący klasy IV–VI szkoły podstawowej.

Celem kształcenia ogólnego w szkole podstawowej jest:

- 1) przyswojenie przez uczniów podstawowego zasobu wiadomości na temat faktów, zasad, teorii i praktyki, dotyczących przede wszystkim tematów i zjawisk bliskich doświadczeniom uczniów;
- 2) zdobycie przez uczniów umiejętności wykorzystywania posiadanych wiadomości podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów;
- 3) kształtowanie u uczniów postaw warunkujących sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie.

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego w szkole podstawowej należą:

- 1) czytanie – rozumiane zarówno jako prosta czynność, jako umiejętność rozumienia, wykorzystywania i przetwarzania tekstów w zakresie umożliwiającym zdobywanie wiedzy, rozwój emocjonalny, intelektualny i moralny oraz uczestnictwo w życiu społeczeństwa;
- 2) myślenie matematyczne – umiejętność korzystania z podstawowych narzędzi matematyki w życiu codziennym oraz prowadzenia elementarnych rozumowań matematycznych;
- 3) myślenie naukowe – umiejętność formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących przyrody i społeczeństwa;
- 4) umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w języku obcym, zarówno w mowie, jak i w piśmie;
- 5) umiejętność posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, w tym także dla wyszukiwania i korzystania z informacji;
- 6) umiejętność uczenia się jako sposób zaspokajania naturalnej ciekawości świata, odkrywania swoich zainteresowań i przygotowania do dalszej edukacji;
- 7) umiejętność pracy zespołowej.

Jednym z najważniejszych zadań szkoły podstawowej jest kształcenie umiejętności posługiwania się językiem polskim, w tym dbałość o wzbogacanie zasobu słownictwa uczniów. Wypełnianie tego zadania należy do obowiązków każdego nauczyciela.

Ważnym zadaniem szkoły podstawowej jest przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym. Nauczyciele powinni stwarzać uczniom warunki do nabywania umiejętności wyszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, z zastosowaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych, na zajęciach z różnych przedmiotów.

Realizację powyższych celów powinna wspomagać dobrze wyposażona biblioteka szkolna, dysponująca aktualnymi zbiorami, zarówno w postaci książkowej, jak i w postaci zasobów multimedialnych. Nauczyciele wszystkich przedmiotów powinni odwoływać się do zasobów biblioteki szkolnej i współpracować z nauczycielami bibliotekarzami w celu wszechstronnego przygotowania uczniów do samokształcenia i świadomego wyszukiwania, selekcjonowania i wykorzystywania informacji.

Ponieważ środki społecznego przekazu odgrywają coraz większą rolę zarówno w życiu społecznym, jak i indywidualnym, każdy nauczyciel powinien poświęcić dużo uwagi edukacji medialnej, czyli wychowaniu uczniów do właściwego odbioru i wykorzystania mediów.

Ważnym zadaniem szkoły podstawowej jest także edukacja zdrowotna, której celem jest kształtowanie u uczniów nawyku dbałości o zdrowie własne i innych ludzi oraz umiejętności tworzenia środowiska sprzyjającego zdrowiu.

W procesie kształcenia ogólnego szkoła podstawowa kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takie jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej. W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji. Szkoła podejmuje odpowiednie kroki w celu zapobiegania wszelkiej dyskryminacji.

Wiadomości i umiejętności, które uczeń zdobywa w szkole podstawowej opisane są, zgodnie z ideą europejskich ram kwalifikacji, w języku efektów kształcenia¹. Cele kształcenia sformułowane są w języku wymagań ogólnych, a treści nauczania oraz oczekiwane umiejętności uczniów sformułowane są w języku wymagań szczegółowych.

¹ Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie ustanowienia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie (2008/C111/01).

Działalność edukacyjna szkoły jest określona przez:

- 1) szkolny zestaw programów nauczania, który uwzględniając wymiar wychowawczy, obejmuje całą działalność szkoły z punktu widzenia dydaktycznego;
- 2) program wychowawczy szkoły obejmujący wszystkie treści i działania o charakterze wychowawczym;
- 3) program profilaktyki dostosowany do potrzeb rozwojowych uczniów oraz potrzeb danego środowiska, obejmujący wszystkie treści i działania o charakterze profilaktycznym.

Szkolny zestaw programów nauczania, program wychowawczy szkoły oraz program profilaktyki tworzą spójną całość i muszą uwzględniać wszystkie wymagania opisane w podstawie programowej. Ich przygotowanie i realizacja są zadaniem zarówno całej szkoły, jak i każdego nauczyciela.

Obok zadań wychowawczych i profilaktycznych nauczyciele wykonują również działania opiekuńcze odpowiednio do istniejących potrzeb.

Szkoła oraz poszczególni nauczyciele podejmują działania mające na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia, stosownie do jego potrzeb i możliwości. Uczniom z niepełnosprawnościami, w tym uczniom z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, nauczanie dostosowuje się ponadto do ich możliwości psychofizycznych oraz tempa uczenia się.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych dzieli się na dwa etapy edukacyjne: I etap edukacyjny obejmujący klasy I–III szkoły podstawowej – edukacja wczesnoszkolna realizowana w formie kształcenia zintegrowanego oraz II etap edukacyjny, obejmujący klasy IV–VI szkoły podstawowej, podczas którego realizowane są następujące przedmioty:

- 1) język polski;
- 2) język obcy nowożytny;
- 3) muzyka;
- 4) plastyka;
- 5) historia i społeczeństwo;
- 6) przyroda;
- 7) matematyka;
- 8) zajęcia komputerowe;
- 9) zajęcia techniczne;
- 10) wychowanie fizyczne;
- 11) wychowanie do życia w rodzinie²;

² Sposób nauczania przedmiotu *wychowanie do życia w rodzinie* określa rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie

-
- 12) etyka;
 - 13) język mniejszości narodowej lub etnicznej³;
 - 14) język regionalny – język kaszubski³.

programowej kształcenia ogólnego (Dz. U. Nr 67, poz. 756, z 2001 r. Nr 79, poz. 845 oraz z 2002 r. Nr 121, poz. 1037).

³ Przedmiot *język mniejszości narodowej lub etnicznej* oraz przedmiot *język regionalny – język kaszubski* jest realizowany w szkołach (oddziałach) z nauczaniem języka mniejszości narodowych lub etnicznych oraz języka regionalnego – języka kaszubskiego, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym (Dz. U. Nr 214, poz. 1579).

CZĘŚĆ WSTĘPNA PODSTAWY PROGRAMOWEJ DLA GIMNAZJUM I LICEUM

Po ukończeniu szkoły podstawowej uczeń kontynuuje kształcenie ogólne na III i IV etapie edukacyjnym. III etap edukacyjny realizowany jest w gimnazjum, zaś IV etap edukacyjny realizowany jest w szkole ponadgimnazjalnej.

Kształcenie ogólne na III i IV etapie edukacyjnym, choć realizowane w dwóch różnych szkołach, tworzy programowo spójną całość i stanowi fundament wykształcenia, umożliwiającą zdobycie zróżnicowanych kwalifikacji zawodowych, a następnie ich późniejsze doskonalenie lub modyfikowanie, otwierając proces kształcenia się przez całe życie.

Celem kształcenia ogólnego na III i IV etapie edukacyjnym jest:

- 1) przyswojenie przez uczniów określonego zasobu wiadomości na temat faktów, zasad, teorii i praktyk;
- 2) zdobycie przez uczniów umiejętności wykorzystania posiadanych wiadomości podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów;
- 3) kształtowanie u uczniów postaw warunkujących sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie.

Do najważniejszych umiejętności zdobywanych przez ucznia w trakcie kształcenia ogólnego na III i IV etapie edukacyjnym należą:

- 1) czytanie – umiejętność rozumienia, wykorzystywania i refleksyjnego przetwarzania tekstów, w tym tekstów kultury, prowadząca do osiągnięcia własnych celów, rozwoju osobowego oraz aktywnego uczestnictwa w życiu społeczeństwa;
- 2) myślenie matematyczne – umiejętność wykorzystania narzędzi matematyki w życiu codziennym oraz formułowania sądów opartych na rozumowaniu matematycznym;
- 3) myślenie naukowe – umiejętność wykorzystania wiedzy o charakterze naukowym do identyfikowania i rozwiązywania problemów, a także formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących przyrody i społeczeństwa;
- 4) umiejętność komunikowania się w języku ojczystym i w językach obcych, zarówno w mowie, jak i w piśmie;
- 5) umiejętność sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi;
- 6) umiejętność wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji;
- 7) umiejętność rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się;
- 8) umiejętność pracy zespołowej.

Jednym z najważniejszych zadań szkoły na III i IV etapie edukacyjnym jest kontynuowanie kształcenia umiejętności posługiwania się językiem polskim, w tym dbałości o wzbogacanie zasobu słownictwa uczniów. Wypełnianie tego zadania należy do obowiązków każdego nauczyciela.

Ważnym zadaniem szkoły na III i IV etapie edukacyjnym jest przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym. Nauczyciele powinni stwarzać uczniom warunki do nabywania umiejętności wyszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł, z zastosowaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych, na zajęciach z różnych przedmiotów.

Realizację powyższych celów powinna wspomagać dobrze wyposażona biblioteka szkolna, dysponująca aktualnymi zbiorami, zarówno w postaci księgozbioru, jak i w postaci zasobów multimedialnych. Nauczyciele wszystkich przedmiotów powinni odwoływać się do zasobów biblioteki szkolnej i współpracować z nauczycielami bibliotekarzami w celu wszechstronnego przygotowania uczniów do samokształcenia i świadomego wyszukiwania, selekcjonowania i wykorzystywania informacji.

Ponieważ środki społecznego przekazu odgrywają coraz większą rolę, zarówno w życiu społecznym, jak i indywidualnym, każdy nauczyciel powinien poświęcić dużo uwagi edukacji medialnej, czyli wychowaniu uczniów do właściwego odbioru i wykorzystania mediów.

Ważnym celem działalności szkoły na III i IV etapie edukacyjnym jest skuteczne nauczanie języków obcych. Bardzo ważne jest dostosowanie zajęć do poziomu przygotowania ucznia, które uzyskał na wcześniejszych etapach edukacyjnych.

Zajęcia z języków obcych nowożytnych prowadzone są na następujących poziomach:

- 1) na III etapie edukacyjnym:
 - a) na poziomie III.0 – dla początkujących,
 - b) na poziomie III.1 – na podbudowie wymagań dla II etapu edukacyjnego;
- 2) na IV etapie edukacyjnym:
 - a) na poziomie IV.0 – dla początkujących,
 - b) na poziomie IV.1 – dla kontynuujących naukę:
 - w zakresie podstawowym – na podbudowie wymagań poziomu III.0 dla III etapu edukacyjnego,
 - w zakresie rozszerzonym – na podbudowie wymagań poziomu III.1 dla III etapu edukacyjnego,
 - c) na poziomie IV.2 – dla oddziałów dwujęzycznych.

Szkoła powinna też poświęcić dużo uwagi efektywności kształcenia w zakresie nauk przyrodniczych i ścisłych – zgodnie z priorytetami Strategii Lizbońskiej. Kształcenie w tym zakresie jest kluczowe dla rozwoju cywilizacyjnego Polski oraz Europy.

Ważnym zadaniem szkoły na III i IV etapie edukacyjnym jest także edukacja zdrowotna, której celem jest rozwijanie u uczniów postawy dbałości o zdrowie własne i innych ludzi oraz umiejętności tworzenia środowiska sprzyjającego zdrowiu.

W procesie kształcenia ogólnego szkoła na III i IV etapie edukacyjnym kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takie jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza, kreatywność, przedsiębiorczość, kultura osobista, gotowość do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz do pracy zespołowej. W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji. Szkoła podejmuje odpowiednie kroki w celu zapobiegania wszelkiej dyskryminacji.

Wiadomości i umiejętności, które uczeń zdobywa na III i IV etapie edukacyjnym opisane są, zgodnie z ideą europejskich ram kwalifikacji, w języku efektów kształcenia¹. Cele kształcenia sformułowane są w języku wymagań ogólnych, a treści nauczania oraz oczekiwane umiejętności uczniów sformułowane są w języku wymagań szczegółowych.

Działalność edukacyjna szkoły jest określona przez:

- 1) szkolny zestaw programów nauczania, który uwzględniając wymiar wychowawczy, obejmuje całą działalność szkoły z punktu widzenia dydaktycznego;
- 2) program wychowawczy szkoły, obejmujący wszystkie treści i działania o charakterze wychowawczym;
- 3) program profilaktyki dostosowany do potrzeb rozwojowych uczniów oraz potrzeb danego środowiska, obejmujący wszystkie treści i działania o charakterze profilaktycznym.

Szkolny zestaw programów nauczania, program wychowawczy szkoły oraz program profilaktyki tworzą spójną całość i muszą uwzględniać wszystkie wymagania opisane w podstawie programowej. Ich przygotowanie i realizacja są zadaniem zarówno całej szkoły, jak i każdego nauczyciela.

Szkoła oraz poszczególni nauczyciele podejmują działania mające na celu zindywidualizowane wspomaganie rozwoju każdego ucznia, stosownie do jego potrzeb i możliwości. Nauczanie uczniów z niepełnosprawnościami, w tym uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, dostosowuje się do ich możliwości psychofizycznych oraz tempa uczenia się.

Na III i IV etapie edukacyjnym wymaga się od uczniów także wiadomości i umiejętności zdobytych na wcześniejszych etapach edukacyjnych.

¹ Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie ustanowienia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie (2008/C111/01).

Strategia uczenia się przez całe życie wymaga umiejętności podejmowania ważnych decyzji – poczynając od wyboru szkoły ponadgimnazjalnej, kierunku studiów lub konkretnej specjalizacji zawodowej, poprzez decyzje o wyborze miejsca pracy, sposobie podnoszenia oraz poszerzania swoich kwalifikacji, aż do ewentualnych decyzji o zmianie zawodu.

Łącznie III i IV etap edukacyjny zapewniają wspólny i jednakowy dla wszystkich zasób wiedzy w zakresie podstawowym. Na IV etapie edukacyjnym możliwe jest ponadto kształcenie w zakresie rozszerzonym o istotnie szerszych wymaganiach w stosunku do zakresu podstawowego.

Na IV etapie edukacyjnym przedmioty mogą być nauczane w zakresie podstawowym lub w zakresie rozszerzonym:

- 1) tylko w zakresie podstawowym – przedmioty: *wiedza o kulturze, podstawy przedsiębiorczości, wychowanie fizyczne, edukacja dla bezpieczeństwa, wychowanie do życia w rodzinie, etyka*;
- 2) w zakresie podstawowym i w zakresie rozszerzonym:
 - a) *język polski, język obcy nowożytny* na poziomie IV.1, *matematyka, język mniejszości narodowej lub etnicznej* oraz *język regionalny – język kaszubski*; uczeń realizuje zakres podstawowy albo zakres rozszerzony (wymagania szczegółowe dla zakresu rozszerzonego obejmują także wszystkie wymagania szczegółowe dla zakresu podstawowego);
 - b) *historia, wiedza o społeczeństwie, geografia, biologia, chemia, fizyka, informatyka*; uczeń obowiązkowo realizuje zakres podstawowy (zakres rozszerzony stanowi kontynuację nauczania danego przedmiotu w zakresie podstawowym);
- 3) tylko w zakresie rozszerzonym – przedmioty: *historia muzyki, historia sztuki, język łaciński i kultura antyczna, filozofia*.

Szkoła ma obowiązek zadbać o wszechstronny rozwój każdego ucznia i dlatego dla uczniów, którzy wybierają kształcenie w zakresie rozszerzonym z przedmiotów matematyczno-przyrodniczych przewidziany jest dodatkowo przedmiot uzupełniający *historia i społeczeństwo*, który poszerza ich wiedzę w zakresie nauk humanistycznych oraz kształtuje postawy obywatelskie. Natomiast dla uczniów, którzy wybierają kształcenie w zakresie rozszerzonym z przedmiotów humanistycznych przewidziany jest dodatkowo przedmiot uzupełniający *przyroda*, który poszerza ich wiedzę w zakresie nauk matematyczno-przyrodniczych.

Szkoła ma obowiązek przygotować uczniów do podejmowania przemyślanych decyzji, także poprzez umożliwianie im samodzielnego wyboru części zajęć edukacyjnych. Dlatego na III i IV etapie edukacyjnym uczniowie mogą wybrać przedmioty uzupełniające:

- 1) na III etapie edukacyjnym – *zajęcia artystyczne* oraz *zajęcia techniczne*;
- 2) na IV etapie edukacyjnym – *zajęcia artystyczne* oraz *ekonomia w praktyce*.

Przedmioty nauczane na III i IV etapie edukacyjnym

Nazwa przedmiotu	III etap edukacyjny	IV etap edukacyjny	
		zakres podstawowy	zakres rozszerzony
Język polski	■	■	■
Języki obce nowożytne	■	■	■
Wiedza o kulturze		■	
Muzyka	■		
Historia muzyki			■
Plastyka	■		
Historia sztuki			■
Język łaciński i kultura antyczna			■
Filozofia			■
Historia	■	■	■
Wiedza o społeczeństwie	■	■	■
Podstawy przedsiębiorczości		■	
Geografia	■	■	■
Biologia	■	■	■
Chemia	■	■	■
Fizyka	■	■	■
Matematyka	■	■	■
Informatyka	■	■	■
Wychowanie fizyczne	■	■	
Edukacja dla bezpieczeństwa	■	■	
Wychowanie do życia w rodzinie ²	■	■	
Etyka	■	■	
Język mniejszości narodowej lub etnicznej ³	■	■	■
Język regionalny – język kaszubski ³	■	■	■

² Sposób nauczania przedmiotu *wychowanie do życia w rodzinie* określa rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego (Dz. U. Nr 67, poz. 756, z 2001 r. Nr 79, poz. 845 oraz z 2002 r. Nr 121, poz. 1037).

³ Przedmiot *język mniejszości narodowej lub etnicznej* oraz *przedmiot język regionalny – język kaszubski* jest realizowany w szkołach (oddziałach) z nauczaniem języka mniejszości narodowych lub etnicznych oraz języka regionalnego – języka kaszubskiego, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 listopada 2007 r. w sprawie warunków i sposobu wykonywania przez przedszkola, szkoły i placówki publiczne zadań umożliwiających podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym (Dz. U. Nr 214, poz. 1579).

Przedmioty uzupełniające nauczane na III i IV etapie edukacyjnym

Nazwa przedmiotu	III etap edukacyjny	IV etap edukacyjny
Zajęcia artystyczne	■	■
Historia i społeczeństwo		■
Ekonomia w praktyce		■
Przyroda		■
Zajęcia techniczne	■	

PODSTAWA PROGRAMOWA EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ W ZAKRESIE EDUKACJI SPOŁECZNEJ

I etap edukacyjny: klasy I–III

Treści nauczania – klasa I szkoły podstawowej

Edukacja społeczna. Wychowanie do zgodnego współdziałania z rówieśnikami i dorosłymi. Uczeń kończący klasę I:

- 1) potrafi odróżnić, co jest dobre, a co złe w kontaktach z rówieśnikami i dorosłymi; wie, że warto być odważnym, mądrym i pomagać potrzebującym; wie, że nie należy kłamać lub zatajać prawdy;
- 2) współpracuje z innymi w zabawie, w nauce szkolnej i w sytuacjach życiowych; przestrzega reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej oraz w świecie dorosłych, grzecznie zwraca się do innych w szkole, w domu i na ulicy;
- 3) wie, co wynika z przynależności do rodziny, jakie są relacje między najbliższymi, wywiązuje się z powinności wobec nich;
- 4) ma rozeznanie, że pieniądze otrzymuje się za pracę; dostosowuje swe oczekiwania do realiów ekonomicznych rodziny;
- 5) zna zagrożenia ze strony ludzi; wie, do kogo i w jaki sposób należy się zwrócić o pomoc;
- 6) wie, gdzie można bezpiecznie organizować zabawy, a gdzie nie można i dlaczego;
- 7) potrafi wymienić status administracyjny swojej miejscowości (wieś, miasto); wie, czym zajmuje się np. policjant, strażak, lekarz, weterynarz; wie, jak można się do nich zwrócić o pomoc;
- 8) wie, jakiej jest narodowości, że mieszka w Polsce, a Polska znajduje się w Europie; zna symbole narodowe (flaga, godło, hymn narodowy), rozpoznaje flagę i hymn Unii Europejskiej.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe na koniec klasy III szkoły podstawowej

Edukacja społeczna. Uczeń kończący klasę III:

- 1) odróżnia dobro od zła, stara się być sprawiedliwym i prawdomównym; nie krzywdzi słabszych i pomaga potrzebującym;
- 2) identyfikuje się ze swoją rodziną i jej tradycjami; podejmuje obowiązki domowe i rzetelnie je wypełnia; rozumie, co to jest sytuacja ekonomiczna rodziny, i wie, że trzeba do niej dostosować swe oczekiwania;
- 3) wie, jak należy zachowywać się w stosunku do dorosłych i rówieśników (formy grzecznościowe); rozumie potrzebę utrzymywania dobrych relacji z sąsiadami w miejscu zamieszkania; jest chętny do pomocy, respektuje prawo innych do pracy i wypoczynku;

-
- 4) jest tolerancyjny wobec osób innej narodowości, tradycji kulturowej itp.; wie, że wszyscy ludzie mają równe prawa;
 - 5) zna prawa ucznia i jego obowiązki (w tym zasady bycia dobrym kolegą), respektuje je; uczestniczy w szkolnych wydarzeniach;
 - 6) zna najbliższą okolicę, jej ważniejsze obiekty, tradycje; wie, w jakim regionie mieszka; uczestniczy w wydarzeniach organizowanych przez lokalną społeczność;
 - 7) zna symbole narodowe (barwy, godło, hymn narodowy) i najważniejsze wydarzenia historyczne; orientuje się w tym, że są ludzie szczególnie zasłużeni dla miejscowości, w której mieszka, dla Polski i świata;
 - 8) wie, jak ważna jest praca w życiu człowieka; wie, jaki zawód wykonują jego najbliżsi i znajomi; wie, czym zajmuje się np. kolejarz, aptekarz, policjant, weterynarz;
 - 9) zna zagrożenia ze strony ludzi; potrafi powiadomić dorosłych o wypadku, zagrożeniu, niebezpieczeństwie; zna numery telefonów: pogotowia ratunkowego, straży pożarnej, policji oraz ogólnopolski numer alarmowy 112.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU HISTORIA I SPOŁECZEŃSTWO

II etap edukacyjny: klasy IV–VI

Cele kształcenia – wymagania ogólne

I. Chronologia historyczna.

Uczeń posługuje się podstawowymi określeniami czasu historycznego: okres p.n.e., n.e., tysiąclecie, wiek, rok; przyporządkowuje fakty historyczne datom; oblicza upływ czasu między wydarzeniami historycznymi i umieszcza je na linii chronologicznej; dostrzega związki teraźniejszości z przeszłością.

II. Analiza i interpretacja historyczna.

Uczeń odpowiada na proste pytania postawione do tekstu źródłowego, planu, mapy, ilustracji; pozyskuje informacje z różnych źródeł oraz selekcjonuje je i porządkuje; stawia pytania dotyczące przyczyn i skutków analizowanych wydarzeń historycznych i współczesnych.

III. Tworzenie narracji historycznej.

Uczeń tworzy krótką wypowiedź o postaci i wydarzeniu historycznym, posługując się pożądanymi pojęciami; przedstawia własne stanowisko i próbuje je uzasadnić.

IV. Zainteresowanie problematyką społeczną.

Uczeń ma nawyk dociekania w kontekście społecznym – zadaje pytania „dlaczego jest tak, jak jest?” i „czy mogłoby być inaczej?” oraz próbuje odpowiedzieć na te pytania.

V. Współdziałanie w sprawach publicznych.

Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

1. Refleksja nad sobą i otoczeniem społecznym. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, w czym wyraża się odmienność i niepowtarzalność każdego człowieka;
- 2) podaje przykłady różnorodnych potrzeb człowieka oraz sposoby ich zaspokajania;
- 3) wyjaśnia znaczenie rodziny w życiu oraz wskazuje przykłady praw i obowiązków przysługujących poszczególnym członkom rodziny;
- 4) wyraża opinię na temat kultywowania tradycji i gromadzenia pamiątek rodzinnych;
- 5) charakteryzuje społeczność szkolną, z uwzględnieniem swoich praw i obowiązków;

-
- 6) podaje przykłady działań samorządu uczniowskiego w swojej szkole;
 - 7) tłumaczy, odwołując się do przykładów, na czym polega postępowanie sprawiedliwe;
 - 8) wyjaśnia, w czym przejawia się uprzejmość i tolerancja;
 - 9) podaje przykłady konfliktów między ludźmi i proponuje sposoby ich rozwiązywania.
2. „Mała Ojczyzna”. Uczeń:
 - 1) opisuje swoją „małą Ojczyznę”, uwzględniając tradycję historyczno-kulturową i problemy społeczno-gospodarcze;
 - 2) zbiera informacje o rozmaitych formach upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości „małej Ojczyzny”;
 - 3) wskazuje na planie miejscowości, siedzibę władz lokalnych i na przykładach omawia zakres działań oraz sposoby powoływania władz.
 3. Ojczyzna. Uczeń:
 - 1) wymienia i tłumaczy znaczenie najważniejszych świąt narodowych, symboli państwowych i miejsc ważnych dla pamięci narodowej;
 - 2) wskazuje na mapie i opisuje główne regiony Polski;
 - 3) wymienia mniejszości narodowe i etniczne żyjące w Polsce i na wybranych przykładach opisuje ich kulturę i tradycje oraz wymienia miejsca największych skupisk Polaków na świecie.
 4. Państwo. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, w czym wyraża się demokratyczny charakter państwa polskiego, używając pojęć: wolne wybory, wolność słowa, wolne media, konstytucja;
 - 2) wymienia organy władzy w Rzeczypospolitej Polskiej: parlament, prezydent, rząd, sądy i omawia najważniejszą funkcję każdego z tych organów w systemie politycznym;
 - 3) podaje przykłady praw i obowiązków obywateli Rzeczypospolitej Polskiej;
 - 4) omawia wybrane prawa dziecka i podaje, gdzie można się zwrócić, gdy są one łamane.
 5. Społeczeństwo. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia znaczenie pracy w życiu człowieka i dostrzega jej społeczny podział;
 - 2) opisuje różne grupy społeczne, wskazując ich role w społeczeństwie;
 - 3) podaje przykłady ważnych problemów współczesnej Polski, korzystając z różnych źródeł informacji (od osób dorosłych, z prasy, radia, telewizji, Internetu).
 6. Wspólnota europejska. Uczeń opowiada o uczestnictwie Polski we wspólnocie europejskiej, używając pojęć: Unia Europejska, europejska
-

solidarność, stosunki międzynarodowe, oraz rozpoznaje symbole unijne: flagę i hymn Unii Europejskiej (*Oda do radości*).

7. Problemy ludzkości. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, co oznacza powiedzenie: „świat stał się mniejszy” i wskazuje przyczyny tego zjawiska;
 - 2) opisuje i ocenia na przykładach wpływ techniki na środowisko naturalne i życie człowieka;
 - 3) wymienia korzyści i niebezpieczeństwa korzystania z mediów elektronicznych;
 - 4) opowiada o przejawach nędzy na świecie oraz formułuje własną opinię o działaniach pomocowych podejmowanych przez państwa lub organizacje pozarządowe;
 - 5) wyjaśnia na przykładach przyczyny i następstwa konfliktów zbrojnych na świecie.
8. Historia jako dzieje. Uczeń:
 - 1) odróżnia historię rozumianą jako dzieje, przeszłość od historii rozumianej jako opis dziejów przeszłości;
 - 2) wyjaśnia, na czym polega praca historyka;
 - 3) podaje przykłady różnych źródeł historycznych i wyjaśnia, dlaczego należy je chronić.
9. Fundamenty Europy. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia znaczenie wynalazku pisma dla wspólnoty ludzkiej;
 - 2) opisuje życie w Atenach peryklejskich, używając pojęć: teatr, filozofia, bogowie olimpijscy (Zeus, Atena, Apollo), mity (Herakles, Odyseusz), olimpiada;
 - 3) charakteryzuje osiągnięcia Rzymu, używając pojęć i terminów: prawo rzymskie, drogi, wodociągi;
 - 4) opisuje narodziny chrześcijaństwa i jego rozpowszechnianie w czasach starożytnych.
10. Państwo polskie za Piastów. Uczeń:
 - 1) opowiada legendy o Piaście i Popielu oraz Lechu, Czechu i Rusie, a także rozpoznaje cechy charakterystyczne legendy;
 - 2) wskazuje na mapie Gniezno i państwo Mieszka I;
 - 3) opisuje panowanie Mieszka I, umiejscawiając je w czasie i używając pojęć: plemię, gród, drużyna, książę;
 - 4) opowiada historię zjazdu gnieźnieńskiego, uwzględniając postaci: św. Wojciecha, Bolesława Chrobrego i Ottona III;
 - 5) wskazuje na mapie Kraków i państwo Kazimierza Wielkiego, umiejscawiając je w czasie;
 - 6) opowiada o panowaniu Kazimierza Wielkiego, z uwzględnieniem powstania Akademii Krakowskiej i uczt u Wierzyńka.

-
11. Mnisi. Uczeń:
 - 1) opisuje klasztor średniowieczny i tryb życia mnichów, używając pojęć: zakon, reguła, ubóstwo;
 - 2) charakteryzuje postać św. Franciszka z Asyżu.
 12. Rycerze. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje zamek średniowieczny i jego mieszkańców;
 - 2) opisuje charakterystyczne cechy wzoru osobowego średniowiecznego rycerza.
 13. Mieszczanie. Uczeń:
 - 1) opisuje miasto średniowieczne, używając pojęć: kupiec, rzemieślnik, cech, burmistrz, samorząd miejski, rynek, mury miejskie;
 - 2) porównuje warunki życia w mieście średniowiecznym i współczesnym.
 14. Chłopi. Uczeń:
 - 1) opisuje warunki życia na wsi średniowiecznej;
 - 2) porównuje życie chłopca z życiem rycerza i mieszczanina.
 15. Odkrycie Nowego Świata. Uczeń:
 - 1) umieszcza Krzysztofa Kolumba i jego pierwszą odkrywczą wyprawę w czasie i w przestrzeni;
 - 2) opisuje odkrycie Krzysztofa Kolumba, używając pojęć: karawela, Nowy Świat, Indianie, broń palna;
 - 3) wymienia następstwa wypraw odkrywczych dla Europy i dla Ameryki.
 16. Mikołaj Kopernik i jego odkrycie. Uczeń:
 - 1) opowiada o życiu Mikołaja Kopernika, używając pojęć: uczonec, astronom, odkrycie naukowe;
 - 2) opisuje i umieszcza w czasie odkrycie Mikołaja Kopernika, wyjaśniając, co znaczy powiedzenie: „Wstrzymał Słońce, ruszył Ziemię”.
 17. Jadwiga i Jagiełło. Uczeń:
 - 1) wskazuje na mapie Wielkie Księstwo Litewskie;
 - 2) wyjaśnia przyczyny unii polsko-litewskiej;
 - 3) charakteryzuje osobę Jadwigi i wymienia jej zasługi dla kultury polskiej;
 - 4) opowiada o przyczynach i skutkach bitwy pod Grunwaldem.
 18. Dwór Jagiellonów. Uczeń opisuje życie dworskie na Wawelu w okresie panowania Zygmunta, używając pojęć: dwór, paziowie, komnata, arras.
 19. Polski szlachcic. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje obowiązki szlachcica wobec państwa, używając pojęć: sejm, sejmik, pospolite ruszenie;
-

-
- 2) opisuje działalność gospodarczą polskiej szlachty, używając pojęć: folwark, pańszczyzna, kmiecie, spichlerz, splaw rzeczny – Wisłą do Gdańska.
20. Rzeczpospolita Obojga Narodów. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, na czym polegała unia lubelska i wskazuje na mapie Rzeczypospolitą Obojga Narodów;
 - 2) opisuje, w jaki sposób dokonywano wyboru króla, używając pojęć: elekcja, pole elekcyjne, koronacja.
 21. Rzeczpospolita w XVII w. Uczeń:
 - 1) sytuuje w czasie i omawia wydarzenia potopu szwedzkiego, z uwzględnieniem obrony Częstochowy i postaci Stefana Czarnieckiego;
 - 2) sytuuje w czasie i opisuje wyprawę wiedeńską Jana III Sobieskiego, używając pojęć: oblężenie, odsiecz, sułtan, husaria.
 22. Upadek I Rzeczypospolitej. Uczeń:
 - 1) podaje przykłady naprawy państwa polskiego za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego, z uwzględnieniem Konstytucji 3 maja;
 - 2) omawia i sytuuje w czasie wydarzenia powstania kościuszkowskiego, używając pojęć: naczelnik powstania, przysięga Kościuszki, kosynierzy;
 - 3) wyjaśnia, w jakich okolicznościach doszło do upadku państwa polskiego, podaje datę III rozbioru.
 23. Formy walki o niepodległość. Uczeń:
 - 1) umiejscawia w czasie powstanie listopadowe i powstanie styczniowe;
 - 2) wymienia cele walki powstańców oraz przykłady represji zastosowanych wobec społeczeństwa po przegranych powstaniach;
 - 3) omawia, na wybranym przykładzie, walkę o język polski w nauczaniu;
 - 4) zbiera z różnych źródeł informacje o zasługach dla rozwoju kultury polskiej: Jana Matejki, Stanisława Moniuszki, Henryka Sienkiewicza i Stanisława Wyspiańskiego.
 24. Życie na emigracji. Uczeń:
 - 1) wskazuje na mapie państwa, które przyjęły najwięcej emigrantów z ziem polskich;
 - 2) rozróżnia emigrację polityczną i zarobkową;
 - 3) zbiera z różnych źródeł informacje o zasługach dla kultury polskiej: Fryderyka Chopina, Adama Mickiewicza, Marii Skłodowskiej-Curie, Heleny Modrzejewskiej.
 25. Miasto przemysłowe. Uczeń:
 - 1) opowiada o rozwoju uprzemysłowienia w XIX w., używając pojęć: maszyna parowa, kolej żelazna, statek parowy, silnik elektryczny, telegraf, fabryka;
-

-
- 2) wskazuje na mapie najbardziej uprzemysłowione miasta na ziemiach polskich;
 - 3) rozróżnia rzemieślnicze i fabryczne (maszynowe) formy produkcji;
 - 4) opisuje warunki pracy w XIX-wiecznej fabryce.
26. Odrodzenie państwa polskiego. Uczeń:
- 1) wskazuje na mapie granice II Rzeczypospolitej oraz wymienia jej sąsiadów;
 - 2) wymienia czynniki decydujące o odzyskaniu niepodległości przez Polskę;
 - 3) zbiera informacje o zasługach dla państwa polskiego Józefa Piłsudskiego i Romana Dmowskiego.
27. Polska w okresie II wojnie światowej. Uczeń:
- 1) wskazuje na mapie państwa, które dokonały agresji na Polskę;
 - 2) podaje charakterystyczne cechy polityki Stalina i Hitlera wobec własnych społeczeństw i państw podbitych;
 - 3) charakteryzuje życie ludności na okupowanych terytoriach Polski, z uwzględnieniem losów ludności żydowskiej;
 - 4) omawia formy oporu społeczeństwa wobec okupantów;
 - 5) opisuje postawę ludności cywilnej i żołnierzy powstańczej Warszawy.
28. Polska Rzeczpospolita Ludowa. Uczeń:
- 1) wskazuje na mapie granice Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i wymienia jej sąsiadów;
 - 2) opowiada o Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, używając pojęć: odbudowa zniszczeń wojennych, awans społeczny i likwidacja analfabetyzmu, planowanie centralne, zależność od ZSRR, dyktatura partii komunistycznej, cenzura, opozycja demokratyczna.
29. Solidarność i powstanie III Rzeczypospolitej. Uczeń:
- 1) wskazuje na mapie III Rzeczypospolitą i jej sąsiadów;
 - 2) opisuje powstanie i działania Solidarności, używając określeń: strajk, walka bez przemocy, stan wojenny, „Okrągły Stół”;
 - 3) wyjaśnia, jakie najważniejsze zmiany zaszły w Polsce w 1989 r.

ZALECANE WARUNKI I SPOSÓB REALIZACJI

Zadaniem szkoły jest kształtowanie u uczniów następujących postaw:

- 1) zaangażowania w działania obywatelskie: uczeń angażuje się w działania społeczne;
- 2) wrażliwości społecznej: uczeń dostrzega przejawy niesprawiedliwości i reaguje na nie;
- 3) odpowiedzialności: uczeń podejmuje odpowiedzialne działania w swojej społeczności, konstruktywnie zachowuje się w sytuacjach konfliktowych;
- 4) poczucia więzi: uczeń odczuwa więź ze wspólnotą lokalną, narodową, europejską i globalną;
- 5) tolerancji: uczeń szanuje prawo innych do odmiennego zdania, sposobu zachowania, obyczajów i przekonań, jeżeli nie stanowią one zagrożenia dla innych ludzi; przeciwstawia się przejawom dyskryminacji.

Szkoła powinna zapewnić takie warunki, by uczniowie:

- 1) mieli dostęp do różnych źródeł informacji i różnych punktów widzenia;
- 2) brali udział w dyskusjach na forum klasy i szkoły;
- 3) mieli realny wpływ na wybrane obszary życia szkoły, m.in. w ramach samorządu uczniowskiego;
- 4) budowali swoje poczucie wartości i sprawstwa w życiu społecznym oraz zaufanie do innych.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU *HISTORIA*

III etap edukacyjny

I. Chronologia historyczna.

Uczeń sytuuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w czasie oraz porządkuje je i ustala związki poprzedzania, równoczesności i następstwa; dostrzega zmiany w życiu społecznym oraz ciągłość w rozwoju kulturowym i cywilizacyjnym.

II. Analiza i interpretacja historyczna.

Uczeń wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski; dostrzega w narracji historycznej warstwę informacyjną, wyjaśniającą i oceniającą; wyjaśnia związki przyczynowo-skutkowe analizowanych wydarzeń, zjawisk i procesów historycznych; wyjaśnia znaczenie poznawania przeszłości dla rozumienia świata współczesnego.

III. Tworzenie narracji historycznej.

Uczeń tworzy narrację historyczną, integrując informacje pozyskane z różnych źródeł; tworzy krótkie wypowiedzi: plan, notatkę, rozprawkę, prezentację; przedstawia argumenty uzasadniające własne stanowisko.

1. Najdawniejsze dzieje człowieka. Uczeń:

- 1) porównuje koczowniczy tryb życia z osiadłym i opisuje skutki przyjęcia przez człowieka trybu osiadłego;
- 2) wyjaśnia zależności pomiędzy środowiskiem geograficznym a warunkami życia człowieka.

2. Cywilizacje Bliskiego Wschodu. Uczeń:

- 1) lokalizuje w czasie i przestrzeni cywilizacje starożytnej Mezopotamii i Egiptu;
- 2) charakteryzuje strukturę społeczeństwa i system wierzeń w Egipcie;
- 3) wyjaśnia znaczenie pisma i prawa w procesie powstawania państw;
- 4) rozpoznaje typy pisma wykształcone na terenie Mezopotamii i Egiptu.

3. Starożytny Izrael. Uczeń:

- 1) charakteryzuje podstawowe symbole i główne zasady judaizmu;
- 2) wyjaśnia różnicę pomiędzy politeizmem a monoteizmem, odwołując się do przykładów.

4. Cywilizacja grecka. Uczeń:

- 1) wyjaśnia wpływ środowiska geograficznego na gospodarkę i rozwój polityczny starożytnej Grecji;

**Cele kształcenia
– wymagania
ogólne**

**Treści nauczania
– wymagania
szczegółowe**

-
- 2) umiejscawia w czasie i porównuje system sprawowania władzy oraz organizację społeczeństwa w Sparcie i Atenach peryklejskich;
 - 3) charakteryzuje czynniki integrujące starożytnych Greków – język, system wierzeń, teatr oraz igrzyska olimpijskie.
5. Cywilizacja rzymska. Uczeń:
- 1) umiejscawia w czasie i charakteryzuje system sprawowania władzy oraz organizację społeczeństwa w Rzymie republikańskim i cesarstwie;
 - 2) wyjaśnia przyczyny i wskazuje skutki ekspansji Rzymu, opisując postawy Rzymian wobec niewolników i ludów podbitych;
 - 3) podaje przykłady wpływu kultury greckiej na kulturę rzymską;
 - 4) rozróżnia wewnętrzne i zewnętrzne przyczyny upadku starożytnego państwa rzymskiego.
6. Dziedzictwo antyku. Uczeń:
- 1) charakteryzuje najważniejsze osiągnięcia kultury materialnej i duchowej antycznego świata w różnych dziedzinach: filozofii, nauce, architekturze, sztuce, literaturze;
 - 2) podaje przykłady osiągnięć cywilizacyjnych antyku, które mają wpływ na cywilizację współczesną.
7. Chrześcijaństwo. Uczeń:
- 1) umiejscawia w czasie i przestrzeni narodziny i rozprzestrzenianie się chrześcijaństwa;
 - 2) wskazuje przyczyny i przykłady prześladowania chrześcijan w państwie rzymskim.
8. Arabowie i świat islamski. Uczeń:
- 1) umiejscawia w czasie i przestrzeni kierunki i zasięg podbojów arabskich;
 - 2) opisuje podstawowe zasady i symbole islamu;
 - 3) wyjaśnia rolę Arabów w przekazywaniu dorobku kulturowego pomiędzy Wschodem a Zachodem.
9. Początki cywilizacji zachodniego chrześcijaństwa. Uczeń:
- 1) umiejscawia w czasie i przestrzeni monarchię Karola Wielkiego, Państwo Kościelne oraz Cesarstwo w Europie Zachodniej;
 - 2) charakteryzuje działalność Karola Wielkiego i wyjaśnia, na czym polegał renesans karoliński;
 - 3) charakteryzuje główne idee uniwersalnego cesarstwa Ottona III;
 - 4) opisuje relacje pomiędzy władzą cesarską a papieską w X–XI w.
10. Bizancjum i Kościół wschodni. Uczeń:
- 1) lokalizuje w czasie i przestrzeni cesarstwo bizantyjskie;

-
- 2) charakteryzuje rolę Bizancjum jako kontynuatora cesarstwa rzymskiego i rozpoznaje osiągnięcia kultury bizantyjskiej (prawo, architektura, sztuka);
 - 3) wyjaśnia przyczyny i skutki rozłamu w Kościele w XI w.
11. Społeczeństwo średniowiecznej Europy. Uczeń:
- 1) rozpoznaje typowe instytucje systemu lennego;
 - 2) wyjaśnia pojęcie stanu i charakteryzuje podziały społeczne w średniowieczu;
 - 3) charakteryzuje funkcje gospodarcze, polityczne i kulturowe miast w średniowieczu.
12. Kultura materialna i duchowa łacińskiej Europy. Uczeń:
- 1) wyjaśnia kulturotwórczą rolę Kościoła w dziedzinie nauki, architektury, sztuki i życia codziennego średniowiecznego społeczeństwa;
 - 2) porównuje główne elementy kultury rycerskiej i kultury miejskiej;
 - 3) rozpoznaje zabytki kultury średniowiecza, wskazując różnice pomiędzy stylem romańskim a stylem gotyckim, z uwzględnieniem przykładów z własnego regionu.
13. Polska pierwszych Piastów. Uczeń:
- 1) sytuuje w czasie i przestrzeni państwo pierwszych Piastów;
 - 2) wskazuje, na przykładzie państwa pierwszych Piastów, charakterystyczne cechy monarchii patrymonialnej;
 - 3) wyjaśnia okoliczności przyjęcia chrztu przez Piastów oraz następstwa kulturowe, społeczne i polityczne chrystianizacji Polski;
 - 4) ocenia dokonania pierwszych Piastów w dziedzinie polityki, gospodarki i kultury.
14. Polska dzielnicowa i zjednoczona. Uczeń:
- 1) sytuuje w czasie i przestrzeni Polskę okresu rozbitcia dzielnicowego;
 - 2) opisuje postanowienia statutu Bolesława Krzywoustego;
 - 3) porządkuje i sytuuje w czasie najważniejsze wydarzenia związane z relacjami polsko-krzyżackimi w epoce Piastów;
 - 4) opisuje zmiany społeczno-gospodarcze w epoce rozbitcia dzielnicowego i dostrzega związki pomiędzy rozwojem ruchu osadniczego a ożywieniem gospodarczym;
 - 5) ocenia dokonania Kazimierza Wielkiego w dziedzinie polityki wewnętrznej (system obronny, urbanizacja kraju, prawo, nauka) oraz w polityce zagranicznej;
 - 6) charakteryzuje zmiany struktury społeczno-wyznaniowej Królestwa Polskiego po przyłączeniu ziem ruskich.
15. Polska w dobie unii z Litwą. Uczeń:
- 1) wyjaśnia przyczyny i ocenia następstwa unii Polski z Litwą;

-
- 2) porządkuje i sytuuje w czasie najważniejsze wydarzenia związane z relacjami polsko-krzyżackimi w epoce Jagiellonów;
 - 3) charakteryzuje rozwój uprawnień stanu szlacheckiego.
16. Wielkie odkrycia geograficzne. Uczeń:
- 1) sytuuje w czasie i przestrzeni wyprawę Krzysztofa Kolumba, Vasco da Gamy, Ferdynanda Magellana oraz sytuuje w przestrzeni posiadłości kolonialne Portugalii i Hiszpanii;
 - 2) ocenia wpływ odkryć geograficznych na życie społeczno-gospodarcze i kulturowe Europy oraz dla Nowego Świata.
17. Humanizm i renesans. Uczeń:
- 1) wyjaśnia źródła rozwoju kultury renesansu oraz opisuje jej charakterystyczne cechy;
 - 2) charakteryzuje największe osiągnięcia: Leonarda da Vinci, Michała Anioła, Rafaela Santi, Erazma z Rotterdamu, Mikołaja Kopernika i Galileusza;
 - 3) ocenia rolę druku dla upowszechniania idei renesansu oraz rozwoju cywilizacji europejskiej.
18. Rozłam w Kościele zachodnim. Uczeń:
- 1) wymienia czynniki, które doprowadziły do rozłamu w Kościele zachodnim;
 - 2) opisuje cele i charakteryzuje działalność Marcina Lutra i Jana Kalwina oraz przedstawia okoliczności powstania kościoła anglikańskiego;
 - 3) wyjaśnia cele zwołania soboru trydenckiego i wskazuje postanowienia służące wzmocnieniu katolicyzmu.
19. Polska i Litwa w czasach ostatnich Jagiellonów. Uczeń:
- 1) ocenia politykę zagraniczną ostatnich Jagiellonów;
 - 2) przedstawia okoliczności zawarcia unii realnej pomiędzy Polską a Litwą i jej główne postanowienia oraz wskazuje na mapie terytorium Rzeczypospolitej Obojga Narodów;
 - 3) charakteryzuje stosunki wyznaniowe w państwie polsko-litewskim i wyjaśnia ich specyfikę na tle europejskim;
 - 4) przedstawia największe osiągnięcia piśmiennictwa polskiego epoki renesansu, uwzględniając twórczość Mikołaja Reja, Jana Kochanowskiego, Andrzeja Frycza Modrzewskiego;
 - 5) rozpoznaje reprezentatywne obiekty sztuki renesansowej na ziemiach polskich ze szczególnym uwzględnieniem własnego regionu.
20. Społeczeństwo i ustroj Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Uczeń:
- 1) wymienia instytucje ustrojowe demokracji szlacheckiej i charakteryzuje ich kompetencje;
 - 2) wyjaśnia okoliczności uchwalenia oraz główne założenia konfederacji warszawskiej i artykułów henrykowskich;

-
- 3) przedstawia zasady wolnej elekcji;
 - 4) ocenia charakter zmian systemu polityczno-ustrojowego Rzeczypospolitej w XVII w.;
 - 5) rozpoznaje charakterystyczne cechy kultury baroku, odwołując się do przykładów architektury i sztuki we własnym regionie.
21. Rzeczpospolita Obojga Narodów i jej sąsiedzi w XVII w. Uczeń:
- 1) wyjaśnia główne przyczyny wojen Rzeczypospolitej ze Szwecją, Turcją i Rosją;
 - 2) wyjaśnia przyczyny, cele i następstwa powstania Bohdana Chmielnickiego na Ukrainie;
 - 3) ocenia społeczno-gospodarcze i polityczne następstwa wojen w XVII w.;
 - 4) wyjaśnia przyczyny i wskazuje przejawy kryzysu politycznego i społeczno-gospodarczego Rzeczypospolitej w II połowie XVII w.
22. Formy państwa nowożytnego. Uczeń:
- 1) charakteryzuje, na przykładzie Francji Ludwika XIV, ustrój monarchii absolutnej;
 - 2) wymienia, odwołując się do przykładu Anglii, główne cechy monarchii parlamentarnej;
 - 3) porównuje monarchię parlamentarną z monarchią absolutną, uwzględniając zakres władzy monarszej, prawa i obowiązki poddanych, rolę instytucji stanowych (parlamentu);
 - 4) wyjaśnia, na czym polegała specyfika ustroju Rzeczypospolitej Obojga Narodów na tle Europy.
23. Europa w XVIII w. Uczeń:
- 1) wymienia idee oświecenia i rozpoznaje je w nauce, literaturze, architekturze i sztuce;
 - 2) charakteryzuje zasadę trójpodziału władzy Monteskiusza i zasadę umowy społecznej Rousseau;
 - 3) porównuje reformy oświeceniowe wprowadzone w Prusach, Rosji i Austrii.
24. Rzeczpospolita Obojga Narodów w XVIII w. Uczeń:
- 1) przedstawia przyczyny i przejawy kryzysu państwa polskiego w czasach saskich;
 - 2) wyjaśnia zmiany położenia międzynarodowego Rzeczypospolitej w XVIII w.;
 - 3) charakteryzuje projekty reform ustrojowych Stanisława Konarskiego i Stanisława Leszczyńskiego oraz dostrzega przejawy ożywienia w gospodarce i kulturze czasów saskich.
25. Bunt poddanych – wojna o niepodległość Stanów Zjednoczonych. Uczeń:
- 1) przedstawia przyczyny i następstwa wojny o niepodległość;

-
- 2) ocenia wkład Polaków w walkę o niepodległość Stanów Zjednoczonych;
 - 3) wymienia główne instytucje ustrojowe Stanów Zjednoczonych i wyjaśnia, w jaki sposób konstytucja amerykańska realizowała w praktyce zasadę trójpodziału władzy.
26. Rzeczpospolita w dobie stanisławowskiej. Uczeń:
- 1) przedstawia okoliczności powstania, zadania i osiągnięcia Komisji Edukacji Narodowej;
 - 2) sytuuje w czasie obrady Sejmu Wielkiego oraz uchwalenie Konstytucji 3 maja; wymienia reformy Sejmu Wielkiego oraz postanowienia Konstytucji 3 maja;
 - 3) wyjaśnia okoliczności zawiązania konfederacji targowickiej i ocenia jej następstwa;
 - 4) rozpoznaje charakterystyczne cechy polskiego oświecenia i charakteryzuje przykłady sztuki okresu klasycyzmu z uwzględnieniem własnego regionu.
27. Walka o utrzymanie niepodległości w ostatnich latach XVIII w. Uczeń:
- 1) sytuuje w czasie I, II i III rozbiór Rzeczypospolitej i wskazuje na mapie zmiany terytorialne po każdym rozbiorze;
 - 2) przedstawia cele i następstwa powstania kościuszkowskiego;
 - 3) rozróżnia wewnętrzne i zewnętrzne przyczyny upadku Rzeczypospolitej.
28. Rewolucja francuska. Uczeń:
- 1) wyjaśnia główne przyczyny rewolucji i ocenia jej skutki;
 - 2) wskazuje charakterystyczne cechy dyktatury jakobińskiej;
 - 3) opisuje główne zasady ideowe rewolucji francuskiej zawarte w Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela.
29. Epoka napoleońska. Uczeń:
- 1) opisuje zmiany w Europie w okresie napoleońskim w zakresie stosunków społeczno-gospodarczych i politycznych;
 - 2) wyjaśnia okoliczności utworzenia Legionów Polskich i Księstwa Warszawskiego oraz opisuje cechy ustrojowe i terytorium Księstwa Warszawskiego;
 - 3) ocenia politykę Napoleona wobec sprawy polskiej oraz postawę Polaków wobec Napoleona.
30. Europa po kongresie wiedeńskim. Uczeń:
- 1) przedstawia zasady i postanowienia kongresu wiedeńskiego, uwzględniając jego decyzje w sprawie polskiej;
 - 2) wyjaśnia główne założenia idei liberalizmu, socjalizmu oraz idei narodowych w Europie w I połowie XIX w.

-
31. Rozwój cywilizacji przemysłowej. Uczeń:
 - 1) wymienia charakterystyczne cechy rewolucji przemysłowej;
 - 2) podaje przykłady pozytywnych i negatywnych skutków procesu uprzemysłowienia, w tym dla środowiska naturalnego;
 - 3) identyfikuje najważniejsze wynalazki i odkrycia XIX w. oraz wyjaśnia następstwa ekonomiczne i społeczne ich zastosowania;
 - 4) opisuje zmiany w poziomie życia różnych grup społecznych w XIX w. na podstawie źródeł pisanych, ikonograficznych i statystycznych.
 32. Europa i świat w XIX w. Uczeń:
 - 1) opisuje przyczyny i skutki wojny secesyjnej w Stanach Zjednoczonych;
 - 2) dostrzega podobieństwa i różnice w procesie jednoczenia Włoch i Niemiec;
 - 3) wyjaśnia przyczyny i sytuuje w przestrzeni kierunki oraz zasięg ekspansji kolonialnej państw europejskich w XIX w.;
 - 4) ocenia pozytywne i negatywne skutki polityki kolonialnej z perspektywy europejskiej oraz kolonizowanych społeczności i państw.
 33. Ziemie polskie po kongresie wiedeńskim. Uczeń:
 - 1) wskazuje na mapie nowy układ granic państw zaborczych na ziemiach polskich po kongresie wiedeńskim;
 - 2) charakteryzuje ustrój Królestwa Polskiego;
 - 3) ocenia osiągnięcia Królestwa Polskiego w gospodarce, kulturze i szkolnictwie.
 34. Społeczeństwo dawnej Rzeczypospolitej w okresie powstań narodowych. Uczeń:
 - 1) sytuuje w czasie i przestrzeni powstanie listopadowe i powstanie styczniowe;
 - 2) przedstawia przyczyny oraz porównuje przebieg i charakter powstań narodowych;
 - 3) rozróżnia bezpośrednie i długofalowe następstwa powstańczych ruchów narodowych;
 - 4) charakteryzuje główne nurty i postaci Wielkiej Emigracji.
 35. Życie pod zaborami. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia cele i opisuje metody działań zaborców wobec mieszkańców ziem dawnej Rzeczypospolitej;
 - 2) charakteryzuje i ocenia zróżnicowane postawy społeczeństwa wobec zaborców;
 - 3) porównuje warunki życia społeczeństwa w trzech zaborach w II połowie XIX w., uwzględniając możliwości prowadzenia działalności społecznej i rozwoju narodowego;

-
- 4) przedstawia główne nurty życia politycznego pod zaborami w końcu XIX w.
36. Europa i świat na przełomie XIX i XX w. Uczeń:
 - 1) przedstawia skutki przewrotu technicznego i postępu cywilizacyjnego, w tym dla środowiska naturalnego;
 - 2) charakteryzuje przyczyny i następstwa procesu demokratyzacji życia politycznego;
 - 3) przedstawia nowe zjawiska kulturowe, w tym narodziny kultury masowej i przemiany obyczajowe.
 37. I wojna światowa i jej skutki. Uczeń:
 - 1) wymienia główne przyczyny narastania konfliktów pomiędzy mocarstwami europejskimi na przełomie XIX i XX w. oraz umiejscawia je na politycznej mapie świata i Europy;
 - 2) charakteryzuje specyfikę działań wojennych, ze szczególnym uwzględnieniem nowych środków technicznych.
 38. Rewolucje rosyjskie. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia polityczne i społeczno-gospodarcze przyczyny wybuchu rewolucji w Rosji w 1917 r.;
 - 2) wyjaśnia okoliczności przejęcia przez bolszewików władzy w Rosji;
 - 3) opisuje bezpośrednie następstwa rewolucji lutowej i październikowej dla Rosji oraz Europy;charakteryzuje reakcję Europy na wydarzenia w Rosji.
 39. Sprawa polska w I wojnie światowej. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje stosunek państw zaborczych do sprawy polskiej oraz opisuje poglądy zwolenników różnych orientacji politycznych;
 - 2) ocenia wysiłek zbrojny Polaków;
 - 3) wyjaśnia międzynarodowe uwarunkowania sprawy polskiej.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU *HISTORIA*

IV etap edukacyjny – zakres podstawowy

I. Chronologia historyczna.

Uczeń porządkuje i synchronizuje wydarzenia z historii powszechnej oraz dziejów ojczystych; dostrzega zmienność i dynamikę wydarzeń w dziejach, a także ciągłość procesów historycznych.

II. Analiza i interpretacja historyczna.

Uczeń analizuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w kontekście epoki i dostrzega zależności pomiędzy różnymi dziedzinami życia społecznego; rozpoznaje rodzaje źródeł; ocenia przydatność źródła do wyjaśnienia problemu historycznego; dostrzega wielość perspektyw badawczych oraz wielorakie interpretacje historii i ich przyczyny.

III. Tworzenie narracji historycznej.

Uczeń tworzy narrację historyczną w ujęciu przekrojowym lub problemowym; dostrzega problem i buduje argumentację, uwzględniając różne aspekty procesu historycznego; dokonuje selekcji i hierarchizacji oraz integruje pozyskane informacje z różnych źródeł wiedzy.

1. Europa i świat po I wojnie światowej. Uczeń:

- 1) opisuje następstwa wojny, wyróżniając konsekwencje polityczne, gospodarcze, społeczne i kulturowe;
- 2) wyjaśnia cele powołania i charakter Ligi Narodów;
- 3) wyjaśnia politykę mocarstw wobec Niemiec po zakończeniu I wojny światowej.

2. Odrodzenie państwa polskiego po I wojnie światowej. Uczeń:

- 1) opisuje odrodzenie państwa polskiego oraz jego granice i sąsiadów;
- 2) charakteryzuje i ocenia postanowienia traktatu wersalskiego wobec Polski;
- 3) porównuje cele i skutki powstania wielkopolskiego i trzech powstań śląskich oraz wyjaśnia przyczyny i opisuje następstwa wojny polsko-bolszewickiej;
- 4) charakteryzuje ustrój polityczny II Rzeczypospolitej na podstawie konstytucji marcowej 1921 r.;
- 5) wskazuje czynniki utrudniające proces integracji odrodzonego państwa polskiego;
- 6) wyjaśnia cele i skutki reformy Władysława Grabskiego;
- 7) ocenia wkład Józefa Piłsudskiego i Romana Dmowskiego w odbudowę państwa polskiego.

**Cele kształcenia
– wymagania
ogólne**

**Treści nauczania
– wymagania
szczegółowe**

-
3. Kryzys demokracji w Europie Zachodniej. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje okoliczności oraz następstwa dojścia do władzy Mussoliniego i Hitlera;
 - 2) porównuje faszyzm z nazizmem, uwzględniając organizację państwa, ideologię oraz politykę wobec społeczeństwa;
 - 3) charakteryzuje i ocenia politykę państw europejskich wobec Hitlera i wskazuje na jej uwarunkowania.
 4. System totalitarny w ZSRR. Uczeń:
 - 1) opisuje okoliczności dojścia do władzy Stalina;
 - 2) opisuje zmiany w życiu politycznym, społecznym i gospodarczym ZSRR po dojściu do władzy Stalina, z uwzględnieniem uprzemysłowienia kraju, kolektywizacji rolnictwa oraz jej następstw (Wielki Głód) i Wielkiej Czystki;
 - 3) porównuje totalitarne systemy hitlerowskich Niemiec i Związku Radzieckiego.
 5. Kryzys demokracji parlamentarnej w Polsce. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia przyczyny i skutki przewrotu majowego;
 - 2) porównuje główne postanowienia konstytucji marcowej 1921 r. i konstytucji kwietniowej 1935 r.;
 - 3) wymienia charakterystyczne cechy rządów sanacji, wskazując różnice między demokracją parlamentarną a rządami autorytarnymi;
 - 4) charakteryzuje główne kierunki polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej.
 6. Gospodarka i społeczeństwo II Rzeczypospolitej. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje strukturę społeczną, narodowościową i wyznaniową odrodzonego państwa polskiego, dostrzegając przyczyny konfliktów społecznych i narodowościowych;
 - 2) porównuje przejawy kryzysu gospodarczego na świecie i w Polsce, wskazując jego specyficzne cechy;
 - 3) opisuje osiągnięcia gospodarcze II Rzeczypospolitej, w tym budowę portu w Gdyni i utworzenie Centralnego Okręgu Przemysłowego;
 - 4) charakteryzuje główne osiągnięcia kultury i nauki II Rzeczypospolitej.
 7. II wojna światowa. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia polityczne, społeczne i gospodarcze przyczyny wybuchu II wojny światowej;
 - 2) charakteryzuje położenie międzynarodowe Polski w przededniu wybuchu II wojny światowej;
 - 3) ocenia konsekwencje zawarcia paktu Ribbentrop-Mołotow;
 - 4) sytuuje w czasie i przestrzeni etapy i fronty II wojny światowej, wskazując momenty przełomowe;

-
- 5) przedstawia przyczyny i skutki Holokaustu oraz opisuje przykłady oporu ludności żydowskiej;
 - 6) przedstawia okoliczności powstania koalicji antyfaszystowskiej oraz porównuje postanowienia konferencji w Teheranie, Jałcie i Poczdamie;
 - 7) charakteryzuje bezpośrednie skutki II wojny światowej, wyróżniając następstwa polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturowe, z uwzględnieniem przesunięć ludności w Europie Środkowej.
8. Ziemia polska pod dwiema okupacjami. Uczeń:
- 1) porównuje cele i metody polityki niemieckiej i radzieckiej w okupowanej Polsce;
 - 2) opisuje strukturę polityczną i wojskową oraz działalność polskiego państwa podziemnego i ocenia historyczną rolę Armii Krajowej;
 - 3) wyjaśnia przyczyny i opisuje skutki wybuchu powstania warszawskiego oraz ocenia postawę aliantów i Związku Radzieckiego wobec powstania;
 - 4) analizuje zmiany terytorialne, straty ludnościowe, kulturowe i materialne Polski będące następstwem II wojny światowej.
9. Sprawa polska w czasie II wojny światowej. Uczeń:
- 1) przedstawia okoliczności powstania oraz działalność rządu II Rzeczypospolitej na uchodźstwie;
 - 2) charakteryzuje udział Polaków w wysiłku militarnym aliantów oraz sytuuje w czasie i przestrzeni działania wojsk polskich na różnych frontach wojny;
 - 3) ocenia politykę mocarstw wobec sprawy polskiej w czasie II wojny światowej.
10. Świat po II wojnie światowej. Uczeń:
- 1) wyjaśnia przyczyny i skutki rozpadu koalicji antyhitlerowskiej oraz opisuje początki zimnej wojny;
 - 2) opisuje okoliczności i ocenia skutki powstania NRD i RFN;
 - 3) charakteryzuje sojusze polityczno-militarne NATO i Układu Warszawskiego, sytuując je na mapie;
 - 4) charakteryzuje państwa będące w strefie wpływów ZSRR, z uwzględnieniem wydarzeń na Węgrzech w 1956 r. i w Czechosłowacji w 1968 r.;
 - 5) sytuuje w czasie i przestrzeni proces dekolonizacji oraz ocenia jego następstwa, uwzględniając rolę ONZ;
 - 6) wyjaśnia znaczenie II Soboru Watykańskiego dla przemian w Kościele katolickim drugiej połowy XX w.;
 - 7) charakteryzuje konflikty zimnej wojny, w tym wojny w Korei, Wietnamie i Afganistanie oraz kryzys kubański, uwzględniając rolę ONZ;

-
- 8) wyjaśnia przyczyny i charakter konfliktu bliskowschodniego;
 - 9) charakteryzuje przemiany w Chinach po II wojnie światowej;
 - 10) opisuje przemiany polityczne i społeczno-gospodarcze w ZSRR w latach 1945–1991;
 - 11) charakteryzuje przemiany społeczno-polityczne w Europie Środkowo-Wschodniej w 1989 r.;
 - 11) opisuje zmiany kulturowe i społeczne po II wojnie światowej;
 - 12) przedstawia cele i główne etapy rozwoju Unii Europejskiej.
11. Polska w systemie komunistycznym. Uczeń:
- 1) wyjaśnia okoliczności przejęcia władzy w Polsce przez komunistów;
 - 2) charakteryzuje system represji stalinowskich w Polsce i ocenia jego skutki;
 - 3) charakteryzuje realia życia gospodarczego i społecznego PRL-u;
 - 4) porównuje przyczyny i skutki kryzysów 1956 r., 1968 r. i 1970 r., 1976 r.;
 - 5) ocenia polityczną i społeczną rolę Kościoła katolickiego w PRL-u.
12. Rozkład systemu komunistycznego w Polsce – polska droga do suwerenności. Uczeń:
- 1) wyjaśnia znaczenie pontyfikatu Jana Pawła II dla przemian politycznych w Polsce;
 - 2) wyjaśnia przyczyny i skutki wydarzeń sierpniowych 1980 r. oraz ocenia rolę Solidarności w przemianach politycznych i ustrojowych;
 - 3) przedstawia okoliczności wprowadzenia i następstwa stanu wojennego;
 - 4) opisuje najważniejsze postanowienia „Okrągłego Stołu”;
 - 5) charakteryzuje przemiany polityczne, społeczno-gospodarcze i kulturowe po 1989 r.;
 - 6) przedstawia okoliczności i ocenia znaczenie przystąpienia Polski do NATO i Unii Europejskiej.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU *HISTORIA*

IV etap edukacyjny – zakres rozszerzony

I. Chronologia historyczna.

Uczeń porządkuje i synchronizuje wydarzenia z historii powszechnej oraz dziejów ojczystych; dostrzega zmienność i dynamikę wydarzeń w dziejach, a także ciągłość procesów historycznych.

II. Analiza i interpretacja historyczna.

Uczeń analizuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w kontekście epok i dostrzega zależności pomiędzy różnymi dziedzinami życia społecznego; rozpoznaje rodzaje źródeł; ocenia przydatność źródła do wyjaśnienia problemu historycznego; dostrzega wielość perspektyw badawczych oraz wielorakie interpretacje historii i ich przyczyny.

III. Tworzenie narracji historycznej.

Uczeń tworzy narrację historyczną w ujęciu przekrojowym lub problemowym; dostrzega problem i buduje argumentację, uwzględniając różne aspekty procesu historycznego; dokonuje selekcji i hierarchizacji oraz integruje pozyskane informacje z różnych źródeł wiedzy.

I. Starożytność

1. Cywilizacje Bliskiego i Dalekiego Wschodu. Uczeń:

- 1) charakteryzuje uwarunkowania geograficzne rozwoju cywilizacji na Bliskim i Dalekim Wschodzie;
- 2) porównuje formy ustrojowe i struktury społeczne w cywilizacjach bliskowschodnich;
- 3) rozpoznaje cechy charakterystyczne najważniejszych osiągnięć kulturowych cywilizacji bliskowschodnich oraz hinduskiej i chińskiej w zakresie architektury, sztuki, nauki i pisma.

2. Społeczeństwo, życie polityczne i kultura starożytnej Grecji. Uczeń:

- 1) charakteryzuje geograficzne uwarunkowania cywilizacji greckiej;
- 2) wyjaśnia przemiany ustrojowe w Atenach i porównuje formy ustrojowe greckich polis;
- 3) rozpoznaje dokonania kulturowe Greków w dziedzinie architektury, rzeźby, teatru, literatury, filozofii, nauki i identyfikuje je z ich twórcami;
- 4) identyfikuje dziedzictwo kultury greckiej w dorobku kulturowym Europy.

**Cele kształcenia
– wymagania
ogólne**

**Treści nauczania
– wymagania
szczegółowe**

-
3. Ekspansja w świecie greckim i rzymskim. Uczeń:
 - 1) porównuje kolonizację grecką z fenicką w basenie Morza Śródziemnego;
 - 2) charakteryzuje wojny grecko-perskie i ekspansję Aleksandra Wielkiego;
 - 3) charakteryzuje ekspansję rzymską i wyjaśnia ideę imperium rzymskiego.
 4. Społeczeństwo, życie polityczne i kultura starożytnego Rzymu. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje przemiany ustrojowe i społeczne w Rzymie republikańskim i w cesarstwie rzymskim;
 - 2) porównuje niewolnictwo w Rzymie z wcześniejszymi formami niewolnictwa w świecie bliskowschodnim i greckim;
 - 3) opisuje zmiany w położeniu religii chrześcijańskiej w państwie rzymskim (od religii prześladowanej, poprzez tolerowaną, do panującej);
 - 4) prezentuje najważniejsze stanowiska historiografii dotyczące przyczyn upadku państwa rzymskiego;
 - 5) rozpoznaje dokonania kulturowe Rzymian w dziedzinie prawa, literatury, nauki, architektury i techniki;
 - 6) identyfikuje dziedzictwo kultury rzymskiej w dorobku kulturowym Europy.

II. Średniowiecze

1. Bizancjum i Zachód a świat islamu. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje kręgi kulturowe: łaciński, bizantyjski i arabski;
 - 2) opisuje charakterystyczne cechy bizantyjskiego systemu politycznego;
 - 3) wyjaśnia wpływ cywilizacji islamskiej na cywilizację łacińską i bizantyjską;
 - 4) rozpoznaje najważniejsze osiągnięcia cywilizacji islamskiej w zakresie architektury, sztuki i nauki.
2. Europa wczesnego średniowiecza. Uczeń:
 - 1) opisuje zasięg terytorialny, organizację władzy, gospodarkę i kulturę państwa Franków;
 - 2) charakteryzuje i porównuje ideę cesarstwa karolińskiego z ideą cesarstwa Ottonów;
 - 3) opisuje proces tworzenia się państw w Europie Zachodniej, z uwzględnieniem najazdów Arabów, Normanów i Węgrów;
 - 4) opisuje proces powstawania państw w Środkowo-Wschodniej Europie, z uwzględnieniem wpływu cywilizacji łacińskiej i bizantyjskiej;
 - 5) charakteryzuje funkcjonowanie władzy, struktur społecznych i gospodarki w systemie feudalnym.

-
3. Europa w okresie krucjat. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia ideowe i polityczne przyczyny rywalizacji papieżstwa z cesarstwem o zwierzchnictwo nad średniowieczną Europą;
 - 2) charakteryzuje polityczne, społeczno-gospodarcze i religijne uwarunkowania oraz ocenia skutki wypraw krzyżowych do Ziemi Świętej i rekonkwisty;
 - 3) opisuje charakterystyczne przejawy ożywienia społeczno-gospodarczego w Europie XI–XIII w.;
 - 4) opisuje kierunki i charakter oraz konsekwencje najazdów mongolskich dla Europy Środkowo-Wschodniej.
 4. Polska w okresie wczesnopiastowskim. Uczeń:
 - 1) prezentuje główne stanowiska historiografii dotyczące etnogenezy Słowian;
 - 2) wyjaśnia uwarunkowania narodzin państwa polskiego i jego chrystianizacji;
 - 3) opisuje rozwój terytorialny państwa polskiego w X–XII w.;
 - 4) rozpoznaje tendencje centralistyczne i decentralistyczne w życiu politycznym państwa polskiego w X–XII w.;
 - 5) synchronizuje najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski i Europy w X–XII w.
 5. Polska w okresie rozbitcia dzielnicowego. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia przyczyny polityczne i społeczno-gospodarcze oraz następstwa rozbitcia dzielnicowego;
 - 2) porównuje proces formowania się społeczeństwa stanowego w Polsce i w zachodniej Europie;
 - 3) opisuje przemiany społeczno-gospodarcze na ziemiach polskich oraz ocenia społeczno-kulturowe skutki kolonizacji na prawie niemieckim;
 - 4) charakteryzuje proces przewyciężenia rozbitcia politycznego ziem polskich, ze wskazaniem na rolę władców i Kościoła;
 - 5) synchronizuje najważniejsze wydarzenia z okresu rozbitcia dzielnicowego i dziejów Europy.
 6. Europa późnego średniowiecza. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia przyczyny kryzysu idei władzy uniwersalnej w Europie późnego średniowiecza;
 - 2) charakteryzuje przemiany społeczne i gospodarcze w Europie w późnym średniowieczu;
 - 3) opisuje zmiany na mapie politycznej Europy w XIV–XV w.;
 - 4) charakteryzuje następstwa upadku cesarstwa bizantyńskiego i ekspansji tureckiej dla Europy.
-

-
7. Polska w XIV–XV w. Uczeń:
 - 1) opisuje rozwój terytorialny państwa polskiego w XIV–XV w.;
 - 2) charakteryzuje rozwój monarchii stanowej w Polsce, uwzględniając strukturę społeczeństwa polskiego w późnym średniowieczu i rozwój przywilejów szlacheckich;
 - 3) wyjaśnia międzynarodowe i wewnętrzne uwarunkowania związków Polski z Węgrami i Litwą w XIV–XV w.;
 - 4) charakteryzuje i ocenia stosunki polsko-krzyżackie na płaszczyźnie politycznej, gospodarczej i kulturowej;
 - 5) ocenia panowanie Piastów w dziejach Polski; ocenia politykę dynastyczną Jagiellonów;
 - 6) synchronizuje wydarzenia z dziejów Polski i Europy w XIV–XV w.
 8. Kultura średniowiecza. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia uniwersalny charakter kultury średniowiecznej;
 - 2) ocenia znaczenie włączenia ziem polskich do cywilizacyjnego kręgu świata zachodniego (łacińskiego);
 - 3) identyfikuje dokonania kultury okresu średniowiecza w zakresie piśmiennictwa, prawa, filozofii, architektury i sztuki, z uwzględnieniem kultury polskiego średniowiecza.

III. Dzieje nowożytne

1. Odkrycia geograficzne i europejski kolonializm doby nowożytnej. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje cywilizacje prekolumbijskie w Ameryce;
 - 2) opisuje udział poszczególnych państw europejskich w podziale Nowego Świata w XVI–XVIII w.;
 - 3) ocenia wpływ odkryć geograficznych i ekspansji kolonialnej na życie gospodarcze i kulturowe Europy;
 - 4) ocenia długofalowe konsekwencje wielkich odkryć geograficznych dla Ameryki, Azji, Afryki.
2. Europa w XVI–XVII w. Uczeń:
 - 1) rozpoznaje charakterystyczne cechy renesansu europejskiego oraz wskazuje czołowych twórców i ich dzieła;
 - 2) wyjaśnia polityczne, gospodarcze, społeczne, kulturowe uwarunkowania i następstwa reformacji, opisując główne nurty i postaci; charakteryzuje reformę Kościoła katolickiego;
 - 3) opisuje mapę polityczną i wyznaniową Europy w XVI w.;
 - 4) wyjaśnia zmiany w sposobie funkcjonowania państw europejskich w epoce nowożytnej, z uwzględnieniem charakterystyki i oceny absolutyzmu francuskiego;
 - 5) opisuje proces kształtowania się państwa moskiewskiego/rosyjskiego;

-
- 6) charakteryzuje główne europejskie konflikty polityczne w XVI–VII w., z uwzględnieniem roli Turcji w Europie Środkowo-Wschodniej;
 - 7) wyjaśnia genezę i opisuje następstwa rewolucji angielskich;
 - 8) analizuje przemiany kapitalistyczne w życiu gospodarczym Europy Zachodniej XVI–XVII w.;
 - 9) opisuje przemiany w kulturze europejskiej w XVII w. i rozpoznaje główne dokonania epoki baroku.
3. Rzeczpospolita w okresie renesansu i demokracji szlacheckiej. Uczeń:
 - 1) opisuje i wyjaśnia funkcjonowanie najważniejszych instytucji życia politycznego w XVI-wiecznej Polsce, w tym sejmików, sejmu, senatu i sejmu elekcyjnego; ocenia demokrację szlachecką;
 - 2) ocenia polską specyfikę w zakresie rozwiązań ustrojowych, struktury społecznej i modelu życia gospodarczego na tle europejskim oraz synchronizuje najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski w XVI w. z wydarzeniami europejskimi;
 - 3) opisuje zmiany terytorialne państwa polsko-litewskiego i charakteryzuje stosunki z sąsiadami w XVI w.;
 - 4) ocenia zmiany w relacjach polsko-litewskich w XVI w.;
 - 5) ocenia kulturową rolę Polski w przeniesieniu wzorców cywilizacji zachodniej na obszary ruskie i litewskie;
 - 6) ocenia sytuację wyznaniową na ziemiach Rzeczypospolitej w XVI w., w tym tolerancję wyznaniową oraz unię brzeską;
 - 7) identyfikuje dzieła polskiego renesansu oraz ocenia dorobek polskiej myśli politycznej okresu odrodzenia i reformacji.
 4. Rzeczpospolita Obojga Narodów w XVII w. Ustrój, społeczeństwo i kultura. Uczeń:
 - 1) opisuje zmiany terytorium Rzeczypospolitej w XVII w.;
 - 2) opisuje główne etapy konfliktów politycznych i militarnych Rzeczypospolitej ze Szwecją, państwem moskiewskim/Rosją i Turcją w XVII w.; wyjaśnia ich następstwa;
 - 3) charakteryzuje proces oligarchizacji życia politycznego Rzeczypospolitej;
 - 4) wyjaśnia przyczyny kryzysów wewnętrznych oraz załamania gospodarczego Rzeczypospolitej w XVII w.;
 - 5) ocenia polską specyfikę w zakresie rozwiązań ustrojowych, struktury społecznej i modelu życia gospodarczego na tle europejskim oraz synchronizuje najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski w XVII w. z wydarzeniami europejskimi;
 - 6) charakteryzuje sarmatyzm jako ideologię i styl życia polskiej szlachty; rozpoznaje dzieła sztuki polskiego baroku.

-
5. Oświecenie, absolutyzm oświecony i rewolucje XVIII w. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia polityczne, gospodarcze, społeczne, kulturowe uwarunkowania oświecenia europejskiego;
 - 2) charakteryzuje główne idee europejskiego oświecenia i rozpoznaje jego główne dokonania w myśli politycznej, nauce, literaturze, sztuce i architekturze;
 - 3) charakteryzuje absolutyzm oświecony na przykładach państw sąsiadujących z Rzeczpospolitą;
 - 4) charakteryzuje program modernizacji Rosji i rosyjską ideę imperium;
 - 5) charakteryzuje parlamentaryzm angielski i rewolucję przemysłową w Anglii;
 - 6) porównuje przyczyny oraz charakter rewolucji amerykańskiej i francuskiej;
 - 7) charakteryzuje specyfikę okresu jakobińskiego rewolucji francuskiej;
 - 8) wskazuje najważniejsze zmiany na mapie politycznej Europy i Ameryki Północnej w XVIII w. oraz wyjaśnia ich przyczyny;
 - 9) ocenia znaczenie rewolucji amerykańskiej i francuskiej z perspektywy politycznej, gospodarczej i społecznej.
 6. Rzeczpospolita w XVIII w. Reformy oświeceniowe i rozbiory. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje politykę Rosji, Prus i Austrii wobec Rzeczypospolitej i wskazuje przejawy osłabienia suwerenności państwa polskiego;
 - 2) charakteryzuje działania zmierzające do naprawy Rzeczypospolitej i walkę zbrojną o utrzymanie niepodległości w drugiej połowie XVIII w.;
 - 3) charakteryzuje i ocenia dzieło Sejmu Wielkiego, odwołując się do tekstu Konstytucji 3 maja;
 - 4) opisuje i wyjaśnia uwarunkowania wewnętrzne i międzynarodowe kolejnych rozbiorów Polski, a także analizuje zmiany granic;
 - 5) prezentuje oceny polskiej historiografii dotyczące rozbiorów, panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego i przyczyn upadku Rzeczypospolitej;
 - 6) wyjaśnia specyfikę polskiego oświecenia; ocenia dorobek kulturowy okresu stanisławowskiego, z uwzględnieniem reformy szkolnictwa;
 - 7) synchronizuje najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski w XVIII w. z wydarzeniami w Europie i w Stanach Zjednoczonych.

IV. Wiek XIX

1. Europa napoleońska. Uczeń:
 - 1) opisuje kierunki i etapy podbojów Napoleona; charakteryzuje napoleońską ideę imperium;
 - 2) wyjaśnia źródła sukcesów i porażek Napoleona w polityce wewnętrznej i zagranicznej;

-
- 3) wyjaśnia wpływ idei rewolucji francuskiej i wojen okresu napoleońskiego na zmiany polityczne, społeczne i gospodarcze w Europie;
 - 4) wskazuje przykłady i wyjaśnia przyczyny zaangażowania się Polaków po stronie Napoleona;
 - 5) charakteryzuje ustrój polityczny Księstwa Warszawskiego;
 - 6) charakteryzuje decyzje kongresu wiedeńskiego, z uwzględnieniem sprawy polskiej.
2. Europa i Stany Zjednoczone w epoce rewolucji przemysłowej. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje proces uprzemysłowienia państw europejskich i Stanów Zjednoczonych;
 - 2) charakteryzuje rozwój terytorialny, gospodarczy oraz przemiany społeczno-kulturowe w Stanach Zjednoczonych w XIX w.;
 - 3) ocenia gospodarcze, społeczne, kulturowe i ekologiczne skutki rewolucji przemysłowej.
 3. Ideologie XIX w. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje i porównuje ideologie: konserwatyzm, liberalizm, nacjonalizm, socjalizm utopijny, marksizm i anarchizm;
 - 2) wyjaśnia związki pomiędzy ideologiami liberalnymi i nacjonalistycznymi a europejskimi ruchami niepodległościowymi i zjednoczeniowymi, omawia powstanie o niepodległość Grecji, Wiosnę Ludów, zjednoczenie Włoch i Niemiec;
 - 3) porównuje cele i charakter oraz ocenia polityczne i społeczno-gospodarcze skutki zjednoczenia Włoch i Niemiec;
 - 4) charakteryzuje różne formy zorganizowanej działalności robotników: związki zawodowe, partie polityczne oraz wyjaśnia proces demokratyzacji, z uwzględnieniem przemian ustrojowych w Europie Zachodniej.
 4. Walka o niepodległość Polski w okresie niewoli narodowej. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje i porównuje cele oraz metody polityki zaborców wobec społeczeństwa polskiego w okresie niewoli narodowej;
 - 2) rozpoznaje działania społeczeństwa sprzyjające rozwojowi tożsamości narodowej;
 - 3) wyjaśnia przyczyny, charakter i skutki powstań narodowych;
 - 4) prezentuje oceny polskiej historiografii dotyczące powstań narodowych;
 - 5) charakteryzuje koncepcje polityczno-społeczne Wielkiej Emigracji XIX w. i ich wpływ na życie polityczno-społeczne w trzech zaborach;
 - 6) ocenia dorobek kultury polskiej XIX w. i jej wpływ na kształtowanie się tożsamości narodowej Polaków.
 5. Społeczeństwo polskie w okresie zaborów w XIX w. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia wewnętrzne i zewnętrzne przyczyny odmiennego rozwoju gospodarczego ziem polskich w trzech zaborach;
-

-
- 2) analizuje strukturę społeczeństwa w trzech zaborach, z uwzględnieniem mniejszości narodowych i wyznaniowych, w tym ludności żydowskiej;
 - 3) wyjaśnia przyczyny, charakter i skutki emigracji w XIX w. oraz ocenia aktywność polityczną, militarną i kulturalną Polaków w Europie;
 - 4) porównuje programy ruchu narodowego, ruchu ludowego oraz partii socjalistycznych;
 - 5) charakteryzuje wydarzenia rewolucyjne 1905–1907;
 - 6) porównuje dynamikę zmian gospodarczych i społecznych na ziemiach polskich z przemianami europejskimi oraz synchronizuje wydarzenia z historii politycznej.
6. Europa i świat w XIX w. Uczeń:
- 1) charakteryzuje kierunki przemian społecznych i politycznych w państwach europejskich oraz w Stanach Zjednoczonych i w Japonii;
 - 2) charakteryzuje system polityczny i społeczny imperium rosyjskiego na tle przemian w XIX-wiecznej Europie;
 - 3) opisuje zasięg i ekspansję kolonialną Wielkiej Brytanii, Francji, Niemiec, Rosji i Stanów Zjednoczonych;
 - 4) analizuje polityczne, gospodarcze i społeczne przyczyny oraz następstwa podbojów kolonialnych państw europejskich w Azji i Afryce;
 - 5) charakteryzuje czynniki sprzyjające rozwojowi badań naukowych; rozpoznaje największe osiągnięcia nauki i techniki XIX w.;
 - 6) rozpoznaje dorobek kulturowy XIX w.

V. Wiek XX

1. I wojna światowa i rewolucje w Rosji. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia genezę I wojny światowej i opisuje charakter działań wojennych;
 - 2) przedstawia genezę i charakteryzuje przebieg rewolucji rosyjskich w 1917 r.;
 - 3) wyjaśnia wpływ wydarzeń rewolucyjnych w Rosji na przebieg I wojny światowej;
 - 4) opisuje zmiany na mapie politycznej Europy i świata po I wojnie światowej;
 - 5) omawia polskie orientacje polityczne oraz działalność polskich formacji wojskowych w okresie I wojny światowej;
 - 6) wyjaśnia zmiany zachodzące w polityce mocarstw wobec sprawy polskiej, w tym charakteryzuje stanowisko Rosji i Stanów Zjednoczonych.
2. Kryzys demokracji i systemy totalitarne. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia przyczyny zwycięstwa bolszewików w Rosji oraz charakteryzuje najistotniejsze przemiany zachodzące w życiu społecznym, gospodarczym i politycznym w ZSRR do końca lat trzydziestych XX w.;

-
- 2) wyjaśnia społeczne, gospodarcze, polityczne i kulturowe uwarunkowania rządów autorytarnych w Europie Środkowo-Wschodniej, faszystów włoskich i nazistów oraz charakteryzuje aktywność międzynarodową Włoch i Niemiec w latach trzydziestych XX w.;
 - 3) porównuje systemy totalitarne oraz charakteryzuje ich imperialne cele;
 - 4) prezentuje stanowiska nauk społecznych na temat genezy i mechanizmów działania systemów totalitarnych;
 - 5) ocenia politykę świata zachodniego wobec totalitaryzmu nazistowskiego i komunizmu; wyjaśnia genezę II wojny światowej.
3. Europa i świat między wojnami. Społeczeństwo, gospodarka, kultura. Uczeń:
- 1) charakteryzuje proces demokratyzacji społeczeństw międzywojennych i ustrojów politycznych, z uwzględnieniem następstw I wojny światowej, przemian cywilizacyjnych, w tym kultury masowej;
 - 2) charakteryzuje życie gospodarcze okresu międzywojennego i wyjaśnia mechanizm wielkiego kryzysu gospodarczego oraz porównuje sposoby przezwyciężania jego skutków w Stanach Zjednoczonych i w Europie;
 - 3) rozpoznaje dorobek kulturowy okresu międzywojennego.
4. Odbudowa niepodległości i życie polityczne II Rzeczypospolitej. Uczeń:
- 1) opisuje proces kształtowania się terytorium II Rzeczypospolitej, w tym powstanie wielkopolskie i powstania śląskie oraz plebiscyty, a także wojnę polsko-bolszewicką;
 - 2) rozpoznaje charakterystyczne cechy ustroju II Rzeczypospolitej w oparciu o konstytucje z 1921 i 1935 r.;
 - 3) opisuje główne ugrupowania polityczne II Rzeczypospolitej, ich aktywność w życiu politycznym oraz przywódców;
 - 4) wyjaśnia przyczyny kryzysu demokracji parlamentarnej w II Rzeczypospolitej; charakteryzuje przyczyny i konsekwencje przewrotu majowego;
 - 5) wyjaśnia uwarunkowania polityki zagranicznej II Rzeczypospolitej;
 - 6) synchronizuje najważniejsze wydarzenia z dziejów Polski z wydarzeniami europejskimi.
5. II Rzeczpospolita. Społeczeństwo, gospodarka, kultura. Uczeń:
- 1) charakteryzuje i ocenia dorobek gospodarczy II Rzeczypospolitej;
 - 2) analizuje strukturę społeczeństwa II Rzeczypospolitej, w tym strukturę narodowościowo-wyznaniową oraz charakteryzuje politykę II Rzeczypospolitej wobec mniejszości narodowych i jej uwarunkowania;
 - 3) charakteryzuje dorobek kulturowy II Rzeczypospolitej;
 - 4) prezentuje oceny polskiej historiografii dotyczące II Rzeczypospolitej.

-
6. Europa i świat podczas II wojny światowej. Uczeń:
 - 1) opisuje główne etapy II wojny światowej i wskazuje przełomowe wydarzenia dla jej przebiegu;
 - 2) wyjaśnia uwarunkowania współpracy niemiecko-radzieckiej w latach 1939–1941 i jej konsekwencje dla państw i narodów Europy Środkowej;
 - 3) charakteryzuje uwarunkowania militarne i polityczne konferencji Wielkiej Trójki oraz ich ustalenia;
 - 4) porównuje I i II wojnę światową – charakter działań wojennych i następstwa obu konfliktów.
 7. Europa pod okupacją niemiecką i Holokaust. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje politykę III Rzeszy wobec społeczeństw okupowanej Europy, w tym nazistowski plan eksterminacji Żydów oraz innych narodowości i grup społecznych;
 - 2) opisuje postawy Żydów wobec polityki eksterminacji, w tym powstanie w getcie warszawskim, a także opisuje postawy społeczeństwa polskiego wobec Holokaustu;
 - 3) ocenia stosunek społeczeństw i rządów świata zachodniego oraz Kościoła katolickiego do Holokaustu.
 8. Okupacja niemiecka i radziecka na ziemiach polskich. Uczeń:
 - 1) opisuje przebieg i następstwa wojny obronnej Polski w 1939 r.;
 - 2) opisuje międzynarodowe uwarunkowania działalności polskiego rządu na wygnaniu;
 - 3) wskazuje podobieństwa i różnice w polityce obu okupantów wobec narodu polskiego;
 - 4) opisuje organizację polskiego państwa podziemnego oraz różne formy ruchu oporu, ze szczególnym uwzględnieniem działalności Armii Krajowej;
 - 5) wyjaśnia działania Stalina zmierzające do utworzenia komunistycznego ośrodka władzy w Polsce;
 - 6) wyjaśnia uwarunkowania polityczne i charakteryzuje czyn zbrojny powstania warszawskiego;
 - 7) synchronizuje najważniejsze wydarzenia II wojny światowej z dziejów Polski, Europy i świata.
 9. Europa i świat w okresie rywalizacji ZSRR i Stanów Zjednoczonych. Uczeń:
 - 1) opisuje demograficzne, społeczno-gospodarcze i polityczne skutki wojny;
 - 2) rozpoznaje zmiany polityczne na mapie Europy i świata po II wojnie światowej;
 - 3) wyjaśnia genezę zimnej wojny i rozpoznaje jej przejawy w stosunkach pomiędzy ZSRR a Stanami Zjednoczonymi;

-
- 4) charakteryzuje problem niemiecki po II wojnie światowej;
 - 5) wyjaśnia cele utworzenia NATO i Układu Warszawskiego oraz charakteryzuje te bloki militarne;
 - 6) charakteryzuje proces integracji Europy Zachodniej;
 - 7) wyjaśnia cele utworzenia ONZ i charakteryzuje jego rolę w rozwiązywaniu problemów współczesnego świata;
 - 8) charakteryzuje przyczyny i skutki przełomowych konfliktów zimnej wojny: wojny koreańskiej, kryzysu kubańskiego, wojny w Wietnamie i wojny w Afganistanie;
 - 9) wyjaśnia źródła i rozwój konfliktu arabsko-izraelskiego po II wojnie światowej.
10. Rozpad systemu kolonialnego. Uczeń:
 - 1) opisuje główne etapy procesu dekolonizacji Azji i Afryki, z uwzględnieniem Indii oraz Indochin;
 - 2) opisuje zmiany na politycznej mapie świata w wyniku procesu dekolonizacji;
 - 3) ocenia polityczne i społeczno-gospodarcze skutki procesu dekolonizacji.
 11. Chiny po II wojnie światowej. Uczeń:
 - 1) opisuje główne etapy w dziejach komunistycznych Chin;
 - 2) charakteryzuje maoistowską odmianę komunizmu;
 - 3) charakteryzuje międzynarodową pozycję Chin w okresie rywalizacji ZSRR i Stanów Zjednoczonych oraz po rozpadzie ZSRR.
 12. Europa Środkowo-Wschodnia po II wojnie światowej. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje proces uzależniania państw Europy Środkowo-Wschodniej od ZSRR, z uwzględnieniem sowytyzacji i stalinizacji;
 - 2) wyjaśnia przyczyny zmian w polityce zagranicznej ZSRR i w polityce wewnętrznej państw satelickich ZSRR po 1956 r.;
 - 3) charakteryzuje proces uniezależnienia się państw satelickich od ZSRR;
 - 4) wyjaśnia przyczyny rozpadu ZSRR i bloku wschodniego;
 - 5) opisuje przeobrażenia ustrojowe w państwach Europy Środkowo-Wschodniej i rozpoznaje charakterystyczne cechy procesu dekomunizacji w państwach bloku wschodniego po 1989 r.;
 - 6) synchronizuje najważniejsze wydarzenia z dziejów świata, Europy Zachodniej i Środkowo-Wschodniej oraz Polski.
 13. Polska w latach 1944–1948. Uczeń:
 - 1) porównuje terytorium Polski powojennej z terytorium II Rzeczypospolitej oraz analizuje polityczno-społeczne i gospodarcze skutki zmiany granic;
-

-
- 2) charakteryzuje główne etapy przejmowania władzy przez komunistów w Polsce, z uwzględnieniem działań opozycji legalnej i podziemia antykomunistycznego; opisuje represje stosowane przez radziecki i polski aparat bezpieczeństwa;
 - 3) rozpoznaje charakterystyczne cechy okresu odbudowy i przebudowy gospodarki, z uwzględnieniem reformy rolnej i nacjonalizacji przemysłu.
14. Polska w latach 1948–1956. Uczeń:
 - 1) porównuje procesy stalinizacji państwa polskiego i państw Europy Środkowo-Wschodniej;
 - 2) charakteryzuje system polityczny i społeczno-gospodarczy Polski w okresie stalinowskim, z uwzględnieniem Konstytucji z 1952 r.;
 - 3) rozpoznaje charakterystyczne cechy gospodarki centralnie planowanej i ocenia jej skutki;
 - 4) charakteryzuje zjawisko socrealizmu w literaturze i sztuce.
 15. Polska w latach 1956–1980. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje i porównuje etapy: 1956–1970 i 1970–1980;
 - 2) wyjaśnia przyczyny kryzysów społeczno-politycznych: 1968 r., 1970 r., 1976 r. i 1980 r.;
 - 3) charakteryzuje działalność opozycji w PRL-u;
 - 4) charakteryzuje relacje państwo-Kościół i ocenia rolę Kościoła w życiu społecznym;
 - 5) charakteryzuje kulturę i życie codzienne w Polsce Ludowej.
 16. Polska w latach 1980–1989. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia ideę Solidarności i jej wpływ na przemiany społeczno-polityczne w Polsce;
 - 2) charakteryzuje państwo i społeczeństwo w czasie stanu wojennego oraz ocenia społeczno-gospodarcze i polityczne skutki stanu wojennego;
 - 3) opisuje przyczyny i skutki obrad „Okrągłego Stołu”;
 - 4) prezentuje oceny polskiej historiografii dotyczące PRL-u.
 17. Narodziny III Rzeczypospolitej. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia międzynarodowe i wewnętrzne uwarunkowania procesu odbudowy demokratycznego państwa po 1989 r.;
 - 2) charakteryzuje proces reformowania gospodarki polskiej;
 - 3) ocenia dokonania III Rzeczypospolitej w polityce zagranicznej.
 18. Przemiany cywilizacyjne w drugiej połowie XX w. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje społeczno-gospodarcze i techniczne skutki rewolucji naukowo-technicznej, rozpoznając osiągnięcia nauki i techniki drugiej połowy XX w.;
-

-
- 2) rozpoznaje charakterystyczne cechy kultury masowej i elitarnej oraz przemiany obyczajowe drugiej połowy XX w.;
 - 3) charakteryzuje zjawisko kontrkultury i ruchy młodzieżowe w kulturze zachodniej;
 - 4) charakteryzuje tendencje sakralizacyjne i desakralizacyjne we współczesnym świecie, oraz proces dostosowywania się Kościoła katolickiego do wyzwań współczesności.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU HISTORIA I SPOŁECZEŃSTWO

IV etap edukacyjny

przedmiot uzupełniający

Celem zajęć *historia i społeczeństwo* jest poszerzenie wiedzy z zakresu historii z elementami wiedzy o społeczeństwie i wiedzy o kulturze.

Poniższa tabela przedstawia przykładowe tematy zajęć. Na zajęciach można realizować bądź wątek tematyczny, czyli omówić wybrany temat we wszystkich epokach historycznych, bądź wątek epokowy, czyli omówić wszystkie tematy w zakresie wybranej epoki historycznej. Dopuszcza się realizację wątku tematycznego zaproponowanego przez nauczyciela. Zajęcia *historia i społeczeństwo* powinny objąć co najmniej cztery takie wątki (np. cztery wątki tematyczne lub dwa wątki tematyczne i dwa wątki epokowe).

DZIEDZICTWO EPOK

Tematy zajęć \ Epoka	Starożytność	Średniowiecze	Nowożytność	XIX w.	XX w.
1. Europa i świat	A1	B1	C1	D1	E1
2. Język, komunikacja i media	A2	B2	C2	D2	E2
3. Kobieta i mężczyzna, rodzina	A3	B3	C3	D3	E3
4. Nauka	A4	B4	C4	D4	E4
5. Swojskość i obcość	A5	B5	C5	D5	E5
6. Gospodarka	A6	B6	C6	D6	E6
7. Rządzący i rządzeni	A7	B7	C7	D7	E7
8. Wojna i wojskowość	A8	B8	C8	D8	E8
9. Ojczysty Panteon i ojczyste spory	A9	B9	C9	D9	E9

Cele kształcenia – wymagania ogólne

Celem zajęć jest pokazanie uczniom zainteresowanym naukami matematycznymi i przyrodznawstwem, że wiedza humanistyczna może stanowić klucz do rozumienia świata współczesnego i pomaga w autoidentyfikacji w świecie.

1. Europa i świat. Uczeń:
 - A.1.1. opisuje zasięg i konsekwencje ekspansji rzymskiej; wyjaśnia pojęcie romanizacji, odwołując się do wybranych przykładów;
 - A.1.2. charakteryzuje basen Morza Śródziemnego jako obszar intensywnego przenikania się kultur w starożytności;
 - B.1.1. charakteryzuje wpływ cywilizacyjnego kręgu islamskiego na Europę w średniowieczu, w dziedzinie polityki, sztuki, filozofii;
 - B.1.2. charakteryzuje przykłady zgodnego i wrogiego współżycia chrześcijan, Żydów i muzułmanów w wybranym regionie średniowiecznej Europy;
 - C.1.1. wyjaśnia przyczyny, które spowodowały i umożliwiły ekspansję zamorską Europy u schyłku średniowiecza i w epoce nowożytnej;
 - C.1.2. charakteryzuje postaci wybranych wielkich podróżników późnego średniowiecza i nowożytności;
 - D.1.1. opisuje politykę Europy wobec Chin, Indii i Japonii w XIX w.; ocenia znaczenie odkrycia kultur Chin, Indii i Japonii dla cywilizacji europejskiej;
 - D.1.2. przedstawia spory o ocenę roli kolonializmu europejskiego dla Europy i terytoriów kolonizowanych;
 - E.1.1. charakteryzuje kontakty i stosunki Stanów Zjednoczonych i Europy w XX w., z uwzględnieniem polityki, gospodarki i kultury;
 - E.1.2. charakteryzuje stanowiska w sporze o liberalizację światowego handlu i jej konsekwencje.
2. Język, komunikacja i media. Uczeń:
 - A.2.1. ocenia rolę języka greckiego i łacińskiego dla rozwoju kultury w strefie śródziemnomorskiej i wyjaśnia znaczenie tej wspólnoty językowej dla kultury europejskiej;
 - A.2.2. opisuje przykładowe zapożyczenia z języka greckiego i łacińskiego w języku polskim; wyjaśnia znaczenie napisów łacińskich często powtarzających się w kościołach i na cmentarzach, z uwzględnieniem zabytków regionu;
 - B.2.1. charakteryzuje grupy językowe w Europie i proces ich powstawania;
 - B.2.2. charakteryzuje przekaz ideowy i ikonograficzny katedry gotyckiej; analizuje, na wybranych przykładach, średniowieczne formy przekazu zwane „biblią dla ubogich”;
 - C.2.1. charakteryzuje kulturowe i społeczne konsekwencje upowszechnienia druku w epoce nowożytnej;
 - C.2.2. opisuje instytucje i media kształtujące opinię publiczną w dobie oświecenia;
 - D.2.1. charakteryzuje kulturę masową społeczeństwa XIX-wiecznego;

-
- D.2.2. charakteryzuje nowe formy przekazu informacji w społeczeństwie XIX-wiecznym, ze szczególnym uwzględnieniem prasy i reklamy oraz fotografii;
 - E.2.1. analizuje obieg informacji w społeczeństwie XX-wiecznym; charakteryzuje znaczenie nowych form w komunikacji społecznej, z uwzględnieniem radia, telewizji, filmu i Internetu; analizuje, w jaki sposób dostępne człowiekowi formy przekazu wpływają na treść przekazu;
 - E.2.2. analizuje przykłady manipulacji językowych w propagandzie politycznej i reklamie.
3. Kobieta i mężczyzna, rodzina. Uczeń:
- A.3.1. analizuje, na wybranych przykładach, obrazy miłości, role kobiety i mężczyzny oraz model rodziny w Biblii;
 - A.3.2. analizuje, na wybranych przykładach, obrazy miłości, role kobiety i mężczyzny oraz model rodziny w kulturze starożytnej Grecji i Rzymu;
 - B.3.1. wyjaśnia wpływ kultury arabskiej i prowansalskiej na europejski model miłości dworskiej w średniowieczu i ocenia trwałość tego modelu;
 - B.3.2. opisuje i porównuje miejsce dziecka w życiu społecznym w średniowieczu, w epoce nowożytnej oraz w XIX i w XX w.;
 - C.3.1. charakteryzuje polską obyczajowość w epoce nowożytnej; analizuje na przykładach ikonograficznych, pamiątkarskich i epistolograficznych sarmackie wzorce zachowań i ocenia trwałość tych wzorców;
 - C.3.2. analizuje model kształcenia polskiego szlachcica w epoce nowożytnej;
 - D.3.1. opisuje, na wybranych przykładach, wzory miłości romantycznej i analizuje trwałość tego wzorca kulturowego;
 - D.3.2. wyjaśnia przemiany życia społecznego sprzyjające emancypacji kobiet i przejawy tego procesu;
 - E.3.1. analizuje, na wybranych przykładach, przemiany obyczajowe w świecie zachodnim w XX w., z uwzględnieniem „rewolucji obyczajowej” lat 60.;
 - E.3.2. analizuje zmiany modelu rodziny w XX w., z uwzględnieniem przemian zaistniałych w życiu społeczeństwa polskiego.
4. Nauka. Uczeń:
- A.4.1. charakteryzuje dorobek nauki greckiej w zakresie filozofii, geometrii, fizyki, astronomii i medycyny;
 - A.4.2. wyjaśnia antyczne korzenie współczesnych dyscyplin naukowych;
 - B.4.1. opisuje genezę uniwersytetu i jego organizację;

-
- B.4.2. wyjaśnia przyczyny trwałości idei uniwersyteckiej;
 - C.4.1. opisuje funkcjonowanie nowożytnej republiki uczonych (*republiques des lettres*); charakteryzuje instytucje nowożytnej nauki (akademia, encyklopedia);
 - C.4.2. ocenia dziedzictwo oświeceniowego racjonalizmu w świecie współczesnym;
 - D.4.1. charakteryzuje XIX-wieczną fascynację „postępem”;
 - D.4.2. charakteryzuje konsekwencje darwinizmu i teorii psychoanalizy w naukach społecznych i refleksji etycznej w XIX i XX w.;
 - E.4.1. analizuje wybrane interpretacje socjologiczne odnoszące się do przemian życia społecznego w XX w.;
 - E.4.2. przedstawia współczesne spory etyczne wokół uprawnień i granic poznawczych nauki.
5. Swojskość i obcość. Uczeń:
- A.5.1. opisuje greckie i rzymskie pojęcia barbarzyńcy; charakteryzuje, na wybranych przykładach, kontakty Greków i Rzymian z ludami uważanymi przez nich za barbarzyńców;
 - A.5.2. wyjaśnia na przykładach starożytnych Greków i Rzymian fenomen uznawania własnej kultury za kulturę prawdziwie ludzką;
 - B.5.1. wyjaśnia genezę i konsekwencje antyjudaizmu w średniowiecznej Europie;
 - B.5.2. analizuje, na wybranych przykładach, postrzeganie swojskości i obcości w okresie krucjat;
 - C.5.1. charakteryzuje i ocenia postawy Europejczyków wobec mieszkańców zdobywanych i odkrywanych ziem w epoce nowożytnej;
 - C.5.2. wyjaśnia różnice między oświeceniową koncepcją tolerancji a współczesnym rozumieniem tego pojęcia;
 - D.5.1. charakteryzuje obecność mitu „szlachetnego dzikusa” w literaturze epoki, opisuje europejskie wyobrażenia o mieszkańcach innych kontynentów zawarte w literaturze przygodowej;
 - D.5.2. charakteryzuje i ocenia idee nacjonalizmu i rasizmu w XIX w.;
 - E.5.1. analizuje wielokulturowość społeczeństwa II Rzeczypospolitej;
 - E.5.2. analizuje, na wybranych przykładach, współczesne społeczeństwa wielokulturowe.
6. Gospodarka. Uczeń:
- A.6.1. opisuje formy wymiany handlowej w świecie starożytnym;
 - A.6.2. opisuje początki pieniądza i wyjaśnia konsekwencje pojawienia się pieniądza w obrocie handlowym;
 - B.6.1. opisuje różne formy kredytowania przedsięwzięć handlowych (i innych) w starożytności, średniowieczu i nowożytności; wyjaśnia niezbędność kredytu dla funkcjonowania gospodarki rynkowej;

-
- B.6.2. wyjaśnia stosunek Kościoła do bogactwa i bogacenia się w średniowieczu;
 - C.6.1. opisuje instytucje ważne dla rozwoju gospodarki kapitalistycznej (np. bank, giełdę, weksel); charakteryzuje ponadregionalne więzi gospodarcze w epoce nowożytnej;
 - C.6.2. wyjaśnia genezę gospodarki kapitalistycznej w Europie i ocenia rolę, jaką odegrał kapitalizm w zapewnieniu Europie pierwszeństwa w nowożytnym świecie;
 - D.6.1. charakteryzuje gospodarkę kapitalistyczną w XIX w.; opisuje miasto przemysłowe; wyjaśnia znaczenie kwestii robotniczej;
 - D.6.2. charakteryzuje poglądy entuzjastów kapitalizmu oraz przedstawia krytyczne opinie na temat gospodarki kapitalistycznej w XIX w.; wyjaśnia główne założenia marksowskiej teorii ekonomicznej;
 - E.6.1. charakteryzuje gospodarkę realnego socjalizmu i jej konsekwencje;
 - E.6.2. wyjaśnia, czym jest państwo opiekuńcze, i opisuje jego genezę; opisuje kilka odmiennych przykładów współczesnych państw opiekuńczych; przedstawia argumenty w sporze o efektywność i sprawiedliwość państwa opiekuńczego.
7. Rządzący i rządzi. Uczeń:
- A.7.1. wyjaśnia pojęcie obywatel i obywatelstwo w *polis* ateńskiej i w republikańskim Rzymie;
 - A.7.2. wyjaśnia recepcję antycznego pojęcia obywatel w późniejszych epokach, z uwzględnieniem Rzeczypospolitej przedrozbiorowej;
 - B.7.1. charakteryzuje zakres władzy cesarza, papieża i króla oraz ich wzajemne relacje w średniowieczu; opisuje zakres władzy samorządu miejskiego w średniowiecznym mieście;
 - B.7.2. analizuje relikty świata feudalnego w późniejszych epokach;
 - C.7.1. analizuje funkcjonowanie staropolskiego parlamentaryzmu na tle porównawczym;
 - C.7.2. analizuje i ocenia zjawisko oligarchizacji życia politycznego i rozwoju klienteli jako nieformalnego systemu władzy w I Rzeczypospolitej;
 - D.7.1. analizuje, na wybranych przykładach, zjawisko rewolucji społeczno-politycznej i jego ideowe korzenie;
 - D.7.2. analizuje, na wybranych przykładach, ruch anarchistyczny;
 - E.7.1. analizuje, na wybranych przykładach, działalność opozycji politycznej w PRL;
 - E.7.2. objaśnia pojęcie antyutopii, odwołując się do prac Orwella i Huxleya.
8. Wojna i wojskowość. Uczeń:
- A.8.1. charakteryzuje, na wybranych przykładach, strategię Aleksandra Wielkiego i Juliusza Cezara;

-
- A.8.2. charakteryzuje organizację i technikę wojenną armii rzymskiej;
 - B.8.1. charakteryzuje etos rycerski;
 - B.8.2. wyjaśnia, na wybranych przykładach, koncepcję wojny sprawiedliwej i niesprawiedliwej w średniowieczu;
 - C.8.1. analizuje przyczyny i następstwa wojen religijnych w nowożytnej Europie;
 - C.8.2. charakteryzuje wybrane sylwetki wodzów i ich strategię z okresu Rzeczypospolitej przedrozbiorowej;
 - D.8.1. charakteryzuje, na wybranych przykładach, strategię Napoleona I; analizuje czarną i białą legendę napoleońską; wyjaśnia różnice w ocenie Napoleona I w Polsce i w innych państwach europejskich;
 - D.8.2. charakteryzuje i porównuje trzy koncepcje stworzenia ładu światowego: Pax Romana, Pax Britannica i Pax Americana;
 - E.8.1. analizuje wybrane przepisy prawa międzynarodowego o wojnie;
 - E.8.2. charakteryzuje ruch pacyfistyczny; charakteryzuje wizję globalnej zagłady obecnej w literaturze i filmach *science-fiction*.
9. Ojczysty Panteon i ojczyste spory. Uczeń:
- A.9.1. charakteryzuje, na wybranych przykładach, antyczne wzory bohaterstwa, żołnierza i obrońcy ojczyzny oraz ich recepcję w polskiej myśli politycznej, tradycji literackiej oraz edukacyjnej późniejszych epok;
 - A.9.2. charakteryzuje antyczny wzorzec obywatela oraz jego recepcję w polskiej myśli i praktyce politycznej późniejszych epok;
 - B.9.1. charakteryzuje, na wybranych przykładach, koncepcje polityczne władców z dynastii piastowskiej;
 - B.9.2. charakteryzuje oraz ocenia, na wybranych przykładach, rolę ludzi Kościoła w budowie państwa polskiego;
 - C.9.1. charakteryzuje, na wybranych przykładach, postawy obywateli wobec wyzwań epoki (XVI–XVIII w.);
 - C.9.2. charakteryzuje spory o przyczyny upadku I Rzeczypospolitej;
 - D.9.1. charakteryzuje i ocenia polityczne koncepcje nurtu insurekcyjnego oraz nurtu realizmu politycznego;
 - D.9.2. charakteryzuje spory o ocenę dziewiętnastowiecznych powstań narodowych;
 - E.9.1. charakteryzuje spory o kształt Polski w XX w., uwzględniając cezury 1918 r., 1944–1945, 1989 r., oraz prezentuje sylwetki czołowych uczestników tych wydarzeń;
 - E.9.2. charakteryzuje postawy społeczne wobec totalitarnej władzy, uwzględniając różnorodne formy oporu, oraz koncepcje współpracy lub przystosowania.

ZALECANE WARUNKI I SPOSÓB REALIZACJI

Zajęcia *historia i społeczeństwo* służą poszukiwaniu dziedzictwa epok, zatem mają zarówno charakter poznawczy, jak i wychowawczy. Ich celem jest utrwalenie pozytywnej postawy wobec przeszłości – gotowości do podjęcia dziedzictwa. Treści nauczania wydobywają poszczególne wątki dziedzictwa kulturowego, ważne z perspektywy współczesnej, nawet takie, które są drugorzędne z perspektywy epoki, do której przynależą. Szczególnie zalecane jest szerokie uwzględnianie problematyki ojczystej i regionalnej.

Zajęcia powinny mieć charakter interdyscyplinarny, a poszczególne wątki mogą być realizowane przez nauczycieli różnych specjalności (np. historia, wiedza o kulturze, filologia klasyczna, filozofia).

Zajęcia powinny być prowadzone z wykorzystaniem bogatego spektrum tekstów kultury: piśmiennictwa, nagrań muzycznych, ikonografii, filmoteki, ze szczególnym uwzględnieniem dorobku kultury polskiej oraz własnego regionu.

KOMENTARZ DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ PRZEDMIOTÓW *HISTORIA ORAZ HISTORIA I SPOŁECZEŃSTWO*

Dorota Babiańska, Jerzy Bracisiewicz, Jolanta Choińska-Mika,
Grażyna Okła, Aleksander Pawlicki

Koncepcja podstawy programowej *historii i społeczeństwa oraz historii*

W Polsce nauczanie *historii* pełniło zawsze szczególną rolę – wiedzę historyczną uznaje się za spoiwo narodowej i cywilizacyjno-kulturowej wspólnoty, co wywołuje bardzo wysokie oczekiwania wobec osób i instytucji, biorących udział w tworzeniu i realizacji koncepcji szkolnej edukacji historycznej. Winna ona nie tylko zaznajamiać uczniów z dziedzictwem minionych epok, ale również kształtować ich postawy – wprowadzać w ogólnoludzki system wartości, wpajać wartości związane z tradycją, zwłaszcza ojczyzną, umacniać przywiązanie do idei wolności i tolerancji, przygotowywać do uczestnictwa w życiu publicznym, pomagać lepiej zrozumieć otaczający świat i mechanizmy życia społecznego.

Celem edukacji historycznej, na który kładzie nacisk współczesna dydaktyka, jest również zaznajomienie uczniów z warsztatem historyka i kształtowanie tzw. myślenia historycznego oraz umiejętności pozwalających na twórczy i aktywny udział w procesie poznawczym.

W obecnej podstawie programowej wyróżniono trzy zasadnicze obszary rozwijania kompetencji historycznych uczniów w ciągu całego toku nauczania:

- 1) chronologia historyczna,
- 2) analiza i interpretacja historyczna,
- 3) tworzenie narracji historycznej.

Z tymi obszarami wiążą się wymagania – tzw. wymagania ogólne – właściwe dla danego etapu edukacyjnego, ściśle podporządkowane celom kształcenia i uwzględniające wiek oraz rozwój umysłowy uczniów.

Wymagania ogólne zostały w dokumencie przedstawione w formie opisu osiągnięć obowiązujących uczniów na określonym etapie szkolnej edukacji historycznej.

Etap	Chronologia historyczna
II	Uczeń posługuje się podstawowymi określeniami czasu historycznego: okres p.n.e., n.e., tysiąclecie, wiek, rok; przyporządkowuje fakty historyczne datom; oblicza upływ czasu między wydarzeniami historycznymi i umieszcza je na linii chronologicznej; dostrzega związki teraźniejszości z przeszłością.

I. Ogólne uwagi o realizacji podstawy programowej *historii* *i społeczeństwa* oraz *historii*

Etap	Chronologia historyczna
III	Uczeń sytuuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w czasie oraz porządkuje je i ustala związki poprzedzania, równoczesności i następstwa; dostrzega zmiany w życiu społecznym oraz ciągłość w rozwoju kulturowym i cywilizacyjnym.
IV P	Uczeń porządkuje i synchronizuje wydarzenia z historii powszechnej oraz dziejów ojczystych; dostrzega zmienność i dynamikę wydarzeń w dziejach, a także ciągłość procesów historycznych.
IV R	Uczeń porządkuje i synchronizuje wydarzenia z historii powszechnej oraz dziejów ojczystych; dostrzega zmienność i dynamikę wydarzeń w dziejach, a także ciągłość procesów historycznych.

Etap	Analiza i interpretacja historyczna
II	Uczeń odpowiada na proste pytania postawione do tekstu źródłowego, planu, mapy, ilustracji; pozyskuje informacje z różnych źródeł oraz selekcjonuje je i porządkuje; stawia pytania dotyczące przyczyn i skutków analizowanych wydarzeń historycznych i współczesnych.
III	Uczeń wyszukuje oraz porównuje informacje pozyskane z różnych źródeł i formułuje wnioski; dostrzega w narracji historycznej warstwę informacyjną, wyjaśniającą i oceniającą; wyjaśnia związki przyczynowo-skutkowe analizowanych wydarzeń, zjawisk i procesów historycznych; wyjaśnia znaczenie poznawania przeszłości dla rozumienia świata współczesnego.
IV P	Uczeń analizuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w kontekście epoki i dostrzega zależności pomiędzy różnymi dziedzinami życia społecznego; rozpoznaje rodzaje źródeł; ocenia przydatność źródła do wyjaśnienia problemu historycznego; dostrzega wielość perspektyw badawczych oraz wielorakie interpretacje historii i ich przyczyny.
IV R	Uczeń analizuje wydarzenia, zjawiska i procesy historyczne w kontekście epok i dostrzega zależności pomiędzy różnymi dziedzinami życia społecznego; rozpoznaje rodzaje źródeł; ocenia przydatność źródła do wyjaśnienia problemu historycznego; dostrzega wielość perspektyw badawczych oraz wielorakie interpretacje historii i ich przyczyny.

Etap	Tworzenie narracji historycznej
II	Uczeń tworzy krótką wypowiedź o postaci i wydarzeniu historycznym, posługując się poznanymi pojęciami; przedstawia własne stanowisko i próbuje je uzasadnić.
III	Uczeń tworzy narrację historyczną integrując informacje pozyskane z różnych źródeł; tworzy krótkie wypowiedzi: plan, notatkę, rozprawkę, prezentację; przedstawia argumenty uzasadniające własne stanowisko.
IV P	Uczeń tworzy narrację historyczną w ujęciu przekrojowym lub problemowym; dostrzega problem i buduje argumentację, uwzględniając różne aspekty procesu historycznego; dokonuje selekcji i hierarchizacji oraz integruje pozyskane informacje z różnych źródeł wiedzy.
IV R	Uczeń tworzy narrację historyczną w ujęciu przekrojowym lub problemowym; dostrzega problem i buduje argumentację, uwzględniając różne aspekty procesu historycznego; dokonuje selekcji i hierarchizacji oraz integruje pozyskane informacje z różnych źródeł wiedzy.

Jednocześnie wymagania ogólne zapewniają spójność całemu dokumentowi, stanowiąc punkt odniesienia dla wymagań szczegółowych oraz treści nauczania, wspomagają ich integrację i interpretację. Zwłaszcza funkcja integracyjna warta jest podkreślenia: wymagania szczegółowe składają się bowiem w sposób naturalny w większe całości, jakimi są np. problemowe ujęcia dużego wycinka dziejów czy opisy długotrwałych procesów historycznych. Zarówno w praktyce lekcyjnej, jak i w narracjach podręcznikowych czy w materiałach egzaminacyjnych nie należy poprzestawać na wyliczonych w podstawie programowej wymaganiach szczegółowych, ale również dokonywać ich integracji, zgodnie z wymaganiami ogólnymi.

Materiał przewidziany dla każdego etapu edukacyjnego został podzielony na jednostki/ komponenty tematyczne, których tytuły pomagają określić zakres merytoryczny przekazywanych treści. Wymagania szczegółowe ułatwiają konkretyzację, w tym także sugerują możliwe rozwinięcie (bądź zawężenie) omawianej problematyki.

Każdy nauczyciel indywidualnie projektuje proces dydaktyczny, a wymagania ogólne pełnią rolę drogowskazu. Jednocześnie wskazują one możliwe rozwiązania praktyczne, służące kształceniu umiejętności uczniów.

I tak np. wymaganie ogólne dla II etapu edukacyjnego – *Analiza i interpretacja historyczna*: *Uczeń odpowiada na proste pytania do tekstu źródłowego, planu, mapy, ilustracji, pozyskuje informacje z różnych źródeł oraz selekcjonuje je i porządkuje* sugeruje wręcz konkretne formy pracy z uczniem. Ćwiczenie powyższych kom-

petencji winno się odbywać na każdej niemal lekcji, niezależnie od omawianego tematu.

Raz jeszcze zatem należy powtórzyć, że zapisy podstawy nie ograniczają autonomii nauczyciela w doborze metod pracy i treści nauczania. Jednak ich wybór i układ powinien zostać podporządkowany zakładanym osiągnięciom uczniów. Zalecane jest, by każdy nauczyciel sporządził, w oparciu o podstawę programową, własny plan pracy, uwzględniający potrzeby i możliwości konkretnego zespołu uczniowskiego. Należy jednak unikać przesadnego rozbudowywania treści. Warto natomiast jak najwięcej czasu poświęcić na kształcenie umiejętności krytycznej analizy różnego typu źródeł, synchronizowania wydarzeń w czasie, ich interpretacji i innych, wymienionych w celach kształcenia dla danego etapu, kompetencji.

Stąd wynika m.in., że w wewnątrzszkolnym systemie oceniania mogą znaleźć się również wymagania nieuwzględnione w podstawie programowej.

Układ treści nauczania

Zachowanie zakładanej przez twórców reformy ciągłości programowej wymaga, by każdy nauczyciel, niezależnie od typu szkoły, znał całą podstawę i wymagania dla kolejnych etapów.

Podstawa programowa zakłada, że uczniowie szkoły podstawowej, począwszy od klasy IV do VI, tak jak to miało miejsce dotychczas, realizować będą przedmiot *historia i społeczeństwo*. Ma on charakter propedeutyczny – zaznajamia z podstawowymi pojęciami historycznymi i kategoriami społecznymi, chronologią, przypominając bardziej „obrazy z dziejów” niż regularny wykład o przeszłości.

Istotną nowością podstawy jest połączenie programowe cyklu gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego. Przyjęcie powyższej zasady spowodowało inny, od dotychczas stosowanego, układ treści nauczania. W gimnazjum uczeń zapozna się z historią Polski i świata do 1918. Materiał obejmujący dzieje po I wojnie światowej aż po czasy współczesne został przeniesiony do pierwszej klasy szkoły ponadgimnazjalnej.

Takie „wzmocnienie” historii najnowszej w obecnej podstawie wynika z przekonania, że znajomość historii XX wieku stanowi klucz do lepszego zrozumienia otaczającego świata, mechanizmów życia społeczno-politycznego i wydarzeń dnia dzisiejszego, sprzyjając zarazem podnoszeniu świadomości obywatelskiej. Dotychczasowy układ treści, w którym dzieje najnowsze omawiano co prawda dwukrotnie (raz w gimnazjum i ponownie w szkole ponadgimnazjalnej), ale zawsze pod koniec etapu edukacyjnego, w szkolnej praktyce ujawnił liczne wady – doświadczenie pokazało, że brak czasu zmusza nauczyciela do szybkiego, pobieżnego, a co za tym idzie bardzo powierzchownego omawiania niezwykle skomplikowanych problemów historii poprzedniego stulecia. Owocuje to słabą znajomością dziejów najnowszych wśród absolwentów zarówno gimnazjum, jak też szkoły średniej.

Rozwiązania przyjęte w obecnej podstawie – połączenie programowe cyklu gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego – umożliwią nauczycielowi rzetelne omówienie całego materiału, także dotyczącego wcześniejszych epok, a uczniowi ułatwią jego przyswojenie.

Egzaminem gimnazjalnym będą objęte tylko treści omawiane w gimnazjum – a więc historia do 1918 r. Egzamin maturalny natomiast odwoływać się będzie do wiedzy i umiejętności nabytych przez uczniów w toku całej szkolnej edukacji historycznej.

W szkole ponadgimnazjalnej uczniowie będą musieli dokonać wyboru dalszej drogi kształcenia, w tym również podjąć decyzję co do przedmiotów realizowanych w zakresie rozszerzonym. Historia na poziomie rozszerzonym to pogłębiony, erudycyjny kurs, o dużym wymiarze godzin, przygotowujący do studiów wyższych, zwłaszcza na kierunkach humanistycznych i społecznych.

Uczniowie decydujący się na inną ścieżkę, np. profil biologiczno-chemiczny, realizować będą obowiązkowy przedmiot *historia i społeczeństwo. Dziedzictwo epok*. W zamierzeniu twórców podstawy zajęcia z tego przedmiotu mają pomóc zrozumieć uczniom zainteresowanym naukami ścisłymi i eksperymentalnymi, jak ważna jest historyczna ciągłość i jak wiele doświadczeń współczesnych jest zakorzenionych w doświadczeniach poprzednich pokoleń.

1. Szkoła podstawowa – klasy IV–VI (II etap edukacyjny)

Nowa podstawa programowa z *historii i społeczeństwa* dla szkoły podstawowej obejmuje treści kształcenia dwóch przedmiotów: *historii i wiedzy o społeczeństwie*. Zgodnie z przyjętym założeniem uprzywilejowane miejsce w nowej podstawie wyznaczono treściom historycznym (stanowią 3/4 treści nauczania). Treści społeczne pozwalają umieścić wiedzę historyczną w kontekście współczesnym, bliższym uczniowi. Istotną rolę przypisujemy zatem budowaniu powiązań pomiędzy przeszłością a teraźniejszością. Oba wymiary: historyczny i społeczny warto postrzegać jako komplementarne po to, aby głębiej odczytywać tradycję w kontekście współczesnych przeobrażeń kulturowych.

Jakie są cele nauczania?

Nauczanie *historii i społeczeństwa* w szkole podstawowej ma charakter propedeutyczny, co oznacza, że stanowi ono wprowadzenie i przygotowanie do systematycznego kursu historii i wiedzy o społeczeństwie w gimnazjum. Nauczanie propedeutyczne służy rozbudzaniu w uczniach zainteresowania przeszłością i odkrywaniu przez nich bogactwa oraz złożoności otaczającego ich świata. Dobór treści kształcenia w podstawie programowej, bardzo selektywny, wskazuje na dominację w nauczaniu celów kształcących i wychowawczych. Podstawowe umiejętności intelektualne oraz te związane z uczestnictwem w życiu społecznym wyeksponowane zostały w wymaganiach ogólnych podstawy.

II. Szczegółowe uwagi o realizacji podstawy programowej

Najogólniej rzecz ujmując, podstawa stawia na:

- myślenie chronologiczne z naciskiem na dostrzeganie relacji pomiędzy przeszłością a współczesnością,
- tworzenie narracji historycznej z uwzględnieniem pojęcia czasu, przestrzeni, ciągłości i zmiany,
- stosowanie pojęć historycznych w opisywaniu i wyjaśnianiu wydarzeń historycznych,
- korzystanie z różnych źródeł informacji oraz dokonywanie ich selekcji i oceny przydatności do rozwiązywania rozmaitych zadań,
- stawianie pytań oraz formułowanie własnego stanowiska.

Wychowująca rola nauczania w szkole podstawowej zorientowana jest na wszechstronne kształtowanie osobowości uczniów. Toteż nadrzędną kategorią jest koncepcja tożsamości ujmowanej jako możliwe samoidentyfikacje z rodziną, społecznością lokalną, grupą etniczną, narodem, państwem, społecznościami europejską i światową.

Istota wychowania najpełniej wyraża się w promowanych w podstawie wartościach uniwersalnych takich jak: sprawiedliwość, prawda, równość, wolność, patriotyzm, tolerancja oraz poszanowanie praw człowieka. Niezwykle ważne na tym etapie jest budowanie w uczniach przekonania o potrzebie i sensie podejmowania aktywności społecznej.

Czego nauczamy?

Tytuły 29 jednostek tematycznych dają orientację, co do zawartości podstawy programowej dla klas IV–VI szkoły podstawowej. Problematyka z zakresu wiedzy o społeczeństwie rozwinięta została w siedmiu jednostkach tematycznych odnoszących się do różnorodnych kręgów życia społecznego człowieka: rodziny, szkoły, społeczności lokalnej i regionalnej, społeczności narodowej, europejskiej i światowej. Prawie każda jednostka zawiera treści odnoszące się do różnych dziedzin historii. Dobrze ilustruje to zagadnienie „małej Ojczyzny”, stanowiące inspirację dla zintegrowanego nauczania treści historycznych i społecznych.

W podstawie na plan pierwszy wysunięto historię ojczystą. Proponowana tematyka ma rozległy zakres czasowy, od założenia państwa polskiego do czasów współczesnych, a ujęta została w 20 jednostkach. Treści historyczne obejmują rozmaite obszary aktywności człowieka: politykę, gospodarkę, kulturę i naukę. Zagadnienia z kręgu historii politycznej stanowią około 50% treści nauczania. Pozostałe jednostki tematyczne reprezentują historię kultury i naukę oraz historię społeczno-gospodarczą. Z historii Europy odwołano się do tych elementów dorobku kultury greckiej, rzymskiej i judeochrześcijańskiej, które tworzą podstawę tożsamości kulturowej Polski i Europy. Podstawa wprowadza również rudymetarną wiedzę z zakresu badania historii. Obejmuje ona następujące problemy: co to jest historia? co to są źródła historyczne? na czym polega praca historyka?

Rekomendowane w podstawie podejście chronologiczne w realizacji treści historycznych zasługuje na szczególne zaakcentowanie. Podyktowane jest w znacznym stopniu postulatem metodologicznym, który głosi, że istnieje relacja pomiędzy myśleniem chronologicznym a myśleniem historycznym, postrzegany w kategorii swoistej umiejętności historycznej. Na ten właśnie typ odniesień wskazują zapisy wymagań ogólnych odnoszące się do chronologii historycznej oraz analizy i interpretacji historycznej, zalecające odkrywanie związków czasowych pomiędzy faktami od przeszłości do teraźniejszości.

Warto podkreślić, że zastosowanie na tym etapie nauczania metody regresywnej jest również uzasadnione – w przypadku, gdy punktem wyjścia jest współczesność. Dobrą ilustracją tego sposobu kształtowania orientacji uczniów w czasie stanowi wymaganie: „*zbiera informacje o rozmaitych formach upamiętniania postaci i wydarzeń z przeszłości małej Ojczyzny*”. Jednocześnie przyjęty zakres „odstępstwa” od zasady chronologii nie powinien utrudniać kształtowania podstawowych pojęć charakteryzujących proces historyczny: przyczyny i skutku, ciągłości i zmiany oraz rozwoju.

Zadeklarowany w podstawie programowej zwrot w kierunku przypisania historii pozycji dominującej, co wyraża się w stosunku treści historycznych do społecznych (w przybliżeniu 3:1), zobowiązuje do zachowania właściwych proporcji pomiędzy zagadnieniami z zakresu obu przedmiotów. Ważne jest również to, by przyjęty w podstawie programowej układ komponentów historycznych i społecznych nie został potraktowany jako jedyny możliwy sposób organizacji treści nauczania. Podstawa programowa dopuszcza, a nawet sugeruje wypracowanie rozmaitych koncepcji, o ile sprzyjają one pełnej realizacji celów kształcenia i uwzględniają integralny charakter kształcenia na tym etapie edukacji.

Prezentowane w podstawie treści nauczania powinny być ujmowane w narracje wyobrazeniowe. Wynika to z przekonania, że na poziomie konkretno-obrazowym treść spostrzeżeń i wyobrażeń pozostaje w ścisłym związku z operacjami umysłowymi uczniów, w tym z kształtowaniem pojęć historycznych. Wybierając formę narracji, można odwołać się do utrzymujących się jeszcze na tym etapie zainteresowań uczniów baśniami, legendami i opowieściami oraz do wzrastającego w nich zaciekawienia historią. Uczeń na tym etapie już interesuje się „prawdziwością” opowieści, stawiając pytania, jak było naprawdę.

W ramach kursu propedeutycznego warto od razu udzielić uczniowi wskazówek, co do skutecznych sposobów uczenia się historii i zachęcić go do refleksji nad przyjmowanymi strategiami uczenia się.

Jak czytać wymagania szczegółowe?

Wyróżnione w podstawie dwie grupy wymagań: ogólne i szczegółowe, rozumiane są jako opisy osiągnięć uczniów obowiązujące na II etapie edukacyjnym w zakresie nauczania *historii i społeczeństwa*. Z założenia wymagania ogólne, pełniąc funkcję nadrzędną, powinny być postrzegane w kategoriach

spójności z treściami nauczania. Oznacza to, że właściwa interpretacja wymagań szczegółowych jest możliwa, gdy uwzględnimy zarówno ich odniesienia do treści nauczania (sygnalizowanych tytułami jednostek tematycznych), jak również do wymagań ogólnych. Warto również zwrócić uwagę, że wykorzystywane przy formułowaniu wymagań szczegółowych czasowniki wyraźnie określają zasób najistotniejszych umiejętności dla kształcenia na tym etapie edukacyjnym. Zważywszy na częstotliwość ich występowania daje się ustalić najbardziej preferowane dyspozycje umysłowe (wiadomość, umiejętność): opisuje, wyjaśnia, umiejscawia w czasie i przestrzeni, używa pojęć, rozróżnia, porównuje, formułuje opinię.

W tym kontekście przywołać można zapisy wymagań odnoszące się do kształtowania u uczniów pojęcia czasu i przestrzeni.

Przykład

Wymaganie szczegółowe: *„uczeń umiejscawia w czasie powstanie listopadowe i powstanie styczniowe”*. Rezultatu nauczania nie sprowadzamy wyłącznie do podania dat obu wydarzeń. Możemy przyjąć, że wskaźnikiem osiągnięcia wymagania: umiejscawiać w czasie (sytuować) są czynności wyrażone czasownikiem operacyjnym: przyporządkowuje datę do wydarzenia, zaznacza wydarzenie na osi chronologicznej, ustala kolejność wydarzeń (następstwo, poprzedzanie) itd.

Przykład

Wymaganie szczegółowe: *„uczeń wskazuje na mapie granice II Rzeczypospolitej oraz wymienia jej sąsiadów”*. Wskaźnikiem osiągnięcia wymagania są czynności wyrażone czasownikiem operacyjnym: zaznacza granice II Rzeczypospolitej na mapie lub lokalizuje (sytuuje) granice II Rzeczypospolitej na mapie. Wskazanie przez lokalizację (usytuowanie) można określić tylko przez odniesienie do innych obiektów (państw, krain, rzek itd.). Zapis „wymienia jej sąsiadów” traktujemy jako odrębne wymaganie, przy czym źródłem informacji dla uczniów jest mapa.

Przykład

Wymaganie szczegółowe: *„uczeń wskazuje na mapie państwa, które przyjęły najwięcej emigrantów z ziem polskich”*. Warunkiem koniecznym do osiągnięcia tego wymagania przez ucznia jest opanowanie innych sprawności pośredniczących (częstkowych), postrzeganych jako niezbędne (rozpoznawanie znaków umownych na mapie, stosowanie legendy mapy itd.).

Zauważmy, że w proponowanym zbiorze uszczegółowionych wymagań wraz z wyrażającymi ich treść czasownikami możemy wyróżnić dyspozycje umysłowe (wiadomość, umiejętność) o różnym stopniu złożoności.

Przykład

Wymaganie szczegółowe: *„uczeń odróżnia historię rozumianą jako dzieje, przeszłość, od historii rozumianej jako opis dziejów przeszłości”*. Operacja odróżniania (rozróżniania) związana jest z postrzeganiem różnicy i wskazywaniem (za-

znaczeniem, wybieraniem), czy dane wydarzenia lub pojęcia są takie same, czy odmienne.

Przykład

Wymaganie szczegółowe: „uczeń opisuje życie dworskie na Wawelu w okresie panowania Zygmunta, używając pojęć: *dwór, paziowie, komnata, arras*”. Wnioskujemy, że odnosi się ono nie tylko do opanowania pojęć zalecanych przez podstawę, ale przede wszystkim do posługiwania się nimi w wypowiedzi konstruowanej przez ucznia. Warunkiem osiągnięcia tak zaprojektowanego wymagania (docelowego): „używa pojęć” jest ustalenie, jakie wymagania częściowe pośredniczą w kształtowaniu tej dyspozycji umysłowej. Uczenie się w tym przypadku obejmuje rozmaite czynności: nazywania i rozpoznawania obiektów czy wydarzeń odpowiadających danemu pojęciu, porównywania pojęć pod względem cech podobnych i różnicujących itd.

* * *

Wymagania szczegółowe dostarczają niewątpliwie najbardziej oczywistego dowodu na konieczność ukierunkowania nauczania na umiejętności w powiązaniu z treściami historycznymi i społecznymi, z uwzględnieniem ich specyfiki. Podstawa programowa znaczącą wartość przypisuje różnorodnym źródłom informacji historycznej (tekst źródłowy, plan, mapa, ilustracja), z których uczeń wydobywa wiadomości niezbędne do rozwiązania rozmaitych zadań. Tym samym podstawa programowa promuje taki model nauczania, w którym nauczyciel jest organizatorem procesu dydaktycznego. Z punktu widzenia nabywanych sprawności model ten jest funkcjonalny, ponieważ pozwala zachować równowagę pomiędzy różnorodnymi celami kształcenia.

2. Gimnazjum (III etap edukacyjny)

Najistotniejszą zmianą wprowadzoną przez nową podstawę jest zespolenie programowe gimnazjum i I klasy szkoły ponadgimnazjalnej w czteroletni cykl. Zmiana ta jest szczególnie ważna z punktu widzenia szkoły gimnazjalnej. Dzięki temu, że ograniczenie zakresu chronologicznego nie pociągnęło redukcji całościowej puli godzin, nauczyciel historii w gimnazjum będzie miał więcej czasu na dokładne zapoznanie młodzieży z dziejami Polski, Europy i świata. Daje to możliwość poszerzenia i uporządkowania wyniesionej ze szkoły podstawowej wiedzy historycznej oraz rozwinięcia umiejętności związanych z szeroko rozumianym myśleniem historycznym. Dominujący w gimnazjum układ chronologiczny pozwala także na pełniejsze ukazanie miejsca Polski w dziejach powszechnych.

Jakie są cele nauczania?

III etap edukacyjny (gimnazjum) jest niezwykle istotny w procesie przygotowania młodego człowieka do samodzielnego, odpowiedzialnego funkcjonowania we współczesnym świecie. Z punktu widzenia kształcenia historycznego, to właśnie na etapie gimnazjalnym uczeń poznaje najważniejsze postacie, wydarzenia i procesy wpływające na naszą świadomość historyczną, kulturę

materialną i duchową. Wiedza ta pozwala na kontynuowanie procesu budowania własnej tożsamości narodowej i obywatelskiej. Umożliwia ona także coraz bardziej samodzielne porządkowanie świata wartości.

Naczelne cele nauczania historii w gimnazjum związane są przede wszystkim z kształceniem umiejętności swobodnego posługiwania się chronologią. W procesie nauczania warto więc zwrócić uwagę na takie umiejętności proste jak: sytuowanie wydarzeń i procesów historycznych w czasie, ustalanie związków poprzedzania, równoczesności i następstwa. Pomocny w realizacji tych celów jest bez wątpienia zaproponowany przez autorów podstawy programowej chronologiczny układ treści nauczania. Dzięki temu możliwe będzie przygotowanie ucznia w kierunku kształcenia bardziej złożonych umiejętności, obejmujących między innymi samodzielne dostrzeganie zmian w życiu społecznym oraz ciągłości w rozwoju kulturowym i cywilizacyjnym.

Kolejna grupa celów nauczania historii w gimnazjum łączy się z kształtowaniem umiejętności związanych z samodzielną analizą i interpretacją wydarzeń i postaci historycznych. Kończący III etap edukacji uczeń powinien umieć wyszukiwać i porównywać informacje pochodzące z różnych źródeł oraz samodzielnie formułować wnioski. Warto również zwrócić uwagę na kształtowanie krytycznego podejścia do narracji historycznej, w tym na rozróżnianie przez ucznia warstwy informacyjnej, wyjaśniającej i oceniającej. Równie ważne jest, by gimnazjalista potrafił wyjaśnić związki przyczynowo-skutkowe analizowanych wydarzeń i procesów historycznych, a także umiał wskazać powiązania między przeszłością a czasami nam współczesnymi.

W procesie nauczania historii w gimnazjum niezwykle istotne jest także systematyczne przygotowywanie ucznia do samodzielnego tworzenia narracji historycznej. Realizując ten cel, należy uwzględnić zarówno krótkie wypowiedzi (np. plan, notatka), jak i formy bardziej złożone (np. rozprawka). Tworząc samodzielną narrację historyczną uczeń gimnazjum powinien umieć integrować informacje pozyskane z różnych źródeł oraz przedstawić argumenty uzasadniające własne stanowisko.

Realizacja tak zakreślonych celów nauczania wymaga od nauczyciela odpowiednio dobranych do emocjonalnego i intelektualnego rozwoju ucznia metod dydaktycznych. Szczególnie ważne jest zwrócenie uwagi na dobre przygotowanie metod aktywizujących, opartych o różnego typu formy warsztatowe, które pozwalają na pełne włączenie uczniów w proces dydaktyczny i istotnie pomagają w kształtowaniu konkretnych umiejętności. Warto o tym pamiętać, zwłaszcza w kontekście dominującego w gimnazjum chronologicznego układu treści nauczania, który w polskiej tradycji często łączony jest z dominacją wykładowych form prowadzenia zajęć lekcyjnych.

Czego uczymy się w gimnazjum?

Jak to już powiedziano treści nauczania historii w gimnazjum zostały uporządkowane według układu chronologicznego. Chronologiczny układ treści

sprzyja kształtowaniu umiejętności związanych z poznawaniem związków przyczynowo-skutkowych oraz samodzielnemu dostrzeganiu przez ucznia wpływu przeszłości na zjawiska zachodzące w świecie nam współczesnym. Trzydzieści dziewięć bloków tematycznych obejmuje okres od początków dziejów do I wojny światowej włącznie. Szczególny nacisk położony został na dogłębne zaprezentowanie historii państwa i narodu polskiego. Solidny kurs historii powszechnej pozwala na pełniejsze zrozumienie dziejów ojczy- stych oraz odniesienie ich do szerszego kontekstu historycznego. Ważnym elementem nowej podstawy programowej jest również uwzględnienie w treści nauczania obszarów związanych z historią społeczną i historią szeroko rozumianej kultury. Dotychczasowa dominacja historii politycznej prze- lamana została położeniem nacisku na zjawiska i procesy istotne z punktu widzenia rozwoju cywilizacji. Pełna realizacja zawartych w podstawie treści nauczania wymaga od nauczyciela, aby wprowadził uczniów do korzystania z podstawowego warsztatu pracy historyka, np. korzystania z różnego typu źródeł pisanych, ikonograficznych i statystycznych oraz doskonalenia form tworzenia przez ucznia własnej narracji historycznej. Spora swoboda czasowa pozwala także na wzbogacenie przez nauczyciela prezentowanych w podstawie treści nauczania o elementy historii regionalnej czy też rozbu- dzenie szczególnego zainteresowania wybraną epoką, postacią lub wydarze- niem historycznym. Działania takie mogą być pomocne w odkrywaniu przez uczniów historii jako nauki, którą warto poznać w zakresie poszerzonym na kolejnym etapie edukacyjnym.

Jak czytać wymagania szczegółowe?

Zgodnie z przyjętą konstrukcją podstawy programowej wyróżniono w niej dwie zasadnicze grupy wymagań: ogólne oraz szczegółowe, rozumiane jako konkretne opisy osiągnięć uczniów gimnazjum w zakresie nauczania historii. Cele ogólne pełnią funkcję nadrzędną i odnoszą się do całego procesu na- uczania. Wymagania szczegółowe mają bardziej operacyjny charakter i wyja- śniają, co konkretnie uczeń powinien umieć, aby można było uznać, iż opano- wał dany zakres tematyczny.

Przykład

Należy przyjąć, że uczeń opanował zakres tematyczny bloku *Społeczeństwo średniowiecznej Europy*, jeżeli potrafi samodzielnie:

- 1) rozpoznać typowe instytucje sytemu lennego,
- 2) wyjaśnić pojęcie stanu i scharakteryzować podziały społeczne w średnio- wieczu,
- 3) scharakteryzować funkcje gospodarcze, polityczne i kulturowe miast w średniowieczu.

Opisanie treści nauczania w języku konkretnych wymagań szczegółowych pozwala na realizację dwóch fundamentalnych założeń nowej podstawy pro- gramowej. Pierwsze z nich to jasne określenie obligatoryjnego dla wszystkich

minimalnego zakresu wymagań, który może znaleźć swoje odbicie w kończącym III etap edukacyjny egzaminie gimnazjalnym (choć nie należy w żadnym wypadku zakładać, że lista wymagań to po prostu zestaw „zadań” egzaminacyjnych). Drugie ze wspomnianych założeń to silne zaakcentowanie wagi, jaką przykładamy do kształtowania umiejętności uczniowskich (nie powinniśmy skupiać się na podawaniu i egzekwowaniu mnóstwa suchych informacji). Ważne jest nie tylko, co uczeń wie, ale i w jaki sposób potrafi swoją wiedzę wykorzystać. Dobrą ilustracją takiego myślenia może być przykład bloku tematycznego *Rzeczpospolita Obojga Narodów i jej sąsiedzi w XVII wieku*. Oczekiwanie od ucznia zawarte w nowej podstawie nie obejmuje pełnej znajomości przebiegu siedemnastowiecznych wojen Rzeczypospolitej z sąsiadami; skupiają się za to na umiejętności wyjaśnienia przyczyn i skutków konfliktów oraz powiązania tych wydarzeń z kryzysem gospodarczym i społeczno-politycznym państwa polskiego w II połowie XVII wieku.

3. Klasa I szkoły ponadgimnazjalnej (IV etap edukacyjny)

Podstawowa programowa historii dla klasy pierwszej szkoły ponadgimnazjalnej obejmuje XX stulecie – od 1918 r. do czasów współczesnych. Historia najnowsza została umieszczona w I klasie – na początku IV etapu edukacyjnego, o czym wspomniano wyżej, po krytycznej analizie dotychczasowych sposobów realizacji kursu historii najnowszej, zarówno w gimnazjum, jak i w szkole ponadgimnazjalnej. Rozwiązanie to, choć odbiega od dotychczasowych naszych przyzwyczajeń, stwarza, być może po raz pierwszy, właściwe warunki dla realizacji kursu historii najnowszej w polskiej szkole. Podstawa programowa przesuwając treści związane z XX stuleciem z gimnazjum do wyższej – dojrzałej wiekowo grupy, proponując zarazem pełniejszy zapis wymagań ogólnych. Edukacja historyczna w zakresie dziejów najnowszych obejmie cały rocznik (niezależnie od wybranych przez młodzież typów szkół), co zapewni tym ważkim treściom należne miejsce i stworzy solidny fundament dla dalszego kształcenia w szkole ponadgimnazjalnej, zarówno w dziedzinie historii, jak i innych dyscyplin humanistycznych.

Jakie są cele nauczania?

Wymagania ogólne w I klasie szkoły ponadgimnazjalnej zostały zdefiniowane przez cele nauczania historii dla całego IV etapu edukacji historycznej. Wymagania szczegółowe określają niezbywalne treści nauczania. W zapisach wymagań ogólnych zwrócono uwagę na rozmaite aspekty refleksji historycznej odnoszącej się do czasu i przestrzeni, analizy i interpretacji różnorodnych źródeł historycznych oraz tworzenia narracji historycznej. Wiedza o dziejach najnowszych stanie się zatem kanwą dla kształtowania umiejętności analizy, interpretowania, wykorzystywania informacji z różnych źródeł oraz ich porównywania, tworzenia narracji i budowania własnej argumentacji itd. Nie ulega wątpliwości, że cele te uwzględniają elementy warsztatu historyka i związane z nim umiejętności badawcze. Treści nauczania historii najnowszej

stanowią solidną podstawę do poszerzania myślenia historycznego uczniów o teraźniejszość, dostarczając perspektywy historycznej do jej objaśniania. Materia dziejów najnowszych, z trwającymi wciąż dyskusjami o tej nieodległej przeszłości, zarówno pośród badaczy tego okresu, jak i w debacie publicznej, sprzyja rozwojowi intelektualnemu uczniów, stykając ich z wieloma interpretacjami przeszłości i przybliżając im złożoność procesu dziejowego.

Jak czytać wymagania szczegółowe?

Struktura podstawy programowej dla I klasy szkoły ponadgimnazjalnej obejmuje dwanaście jednostek tematycznych, uwzględniających najważniejsze problemy XX wieku. Dominuje historia polityczna (około 80%), dostrzegalna jest również przewaga treści z dziejów ojczystych, z mocno zaakcentowaną synchronizacją historii Polski z dziejami Europy i świata. Poszczególne komponenty znajdują swoje rozwinięcia w wymaganiach szczegółowych. Wykorzystane w zapisie wymagań szczegółowych czasowniki określają oczekiwane umiejętności docelowe, których opanowanie wymaga naturalnie uruchomienia wcześniej nabytych umiejętności cząstkowych.

Przykład:

Wymaganie szczegółowe (docelowe). Uczeń:

Ocenia wkład Józefa Piłudskiego i Romana Dmowskiego w odbudowę państwa polskiego

Wymagania pośredniczące (cząstkowe): Uczeń:

1. Opisuje życie i działalność Józefa Piłudskiego i Romana Dmowskiego z uwzględnieniem celów działania i sposobów ich realizacji.
2. Charakteryzuje rezultaty ich działalności z uwzględnieniem następstw, jakie wywołały oraz oszacowania ich trwałości.
3. Przedstawia i porównuje ważniejsze oceny historiografii dotyczące wkładu Józefa Piłudskiego i Romana Dmowskiego w odbudowę państwa polskiego.
4. Formułuje ocenę.

Realizując wymienione powyżej wymagania cząstkowe, uczeń kształtuje również umiejętność formułowania kryteriów oceniania. Jak zatem na podanym przykładzie widać, osiągnięcie wymagania docelowego „ocenia” nie będzie możliwe bez uprzedniego wykonania przez ucznia całego szeregu operacji umysłowych, których podstawą powinny być odpowiednio dobrane (przez nauczyciela, autora podręcznika itd.) treści. Oznacza to, że np. w podręczniku muszą się znaleźć informacje, pozwalające uczniowi wyznaczyć kryteria oceny, a następnie sformułować sąd wartościujący.

Wyróżnione przez podstawę umiejętności charakteryzują się znacznym stopniem złożoności, a to ze względu na problemowe, a nie faktograficzne ujęcie treści. Dobrze ilustrują to przykłady: *porównuje totalitarne systemy hitlerowskich*

Niemiec i Związku Radzieckiego; ocenia polityczną i społeczną rolę Kościoła katolickiego w PRL-u. Tak sformułowane wymagania regulują dobór treści nauczania. Efektem poszerzenia nauczania historii najnowszej o umiejętności właściwe dla IV etapu edukacji historycznej powinno być odejście od tradycyjnego faktograficznego modelu nauczania, dominującego zwłaszcza przy omawianiu zagadnień z historii politycznej – a tych w omawianej części podstawy jest najwięcej. Warto zatem świadomie ograniczyć wykładowe formy prowadzenia zajęć lekcyjnych, proponując w to miejsce różnego rodzaju formy aktywizujące. Aktualność i kontrowersyjność wielu omawianych kwestii może być impulsem nie tylko do uczniowskich dyskusji, ale i samodzielnych studiów badawczych podejmowanych przez uczniów. Względna łatwość w dotarciu (choćby za pośrednictwem Internetu) do różnego rodzaju dwudziestowiecznych materiałów źródłowych stanowi dodatkowy argument przemawiający za jak najszerzym wykorzystywaniem ich w praktyce szkolnej.

4. Zakres rozszerzony historii w szkole kończącej się maturą (IV etap edukacyjny)

Wymagania ogólne kształcenia w zakresie rozszerzonym z historii stanowią rozwinięcie wymagań z III etapu edukacyjnego (gimnazjum) i z zakresu podstawowego IV etapu edukacyjnego (pierwsza klasa szkoły ponadgimnazjalnej). Po lekcjach historii, odbytych w zakresie rozszerzonym, uczeń powinien być dobrze przygotowany do studiów humanistycznych, bądź do tych kierunków studiów, które oczekują zdanego egzaminu maturalnego z historii w zakresie rozszerzonym. Wymagania ogólne i wymagania szczegółowe dla IV etapu kształcenia w zakresie rozszerzonym zakładają uzyskiwanie wyższych umiejętności oraz znacznie większego zakresu wiadomości z historii, ale są one rozszerzeniem poznanych wcześniej zagadnień i stanowią ich kontynuację. Dlatego też niektóre zapisy wymagań mogą być, ze względów praktycznych, częściowym powtórzeniem zapisów z III etapu, jednak z uwzględnieniem nowych wymagań.

Podstawa programowa zredagowana została w języku wymagań. Opisuje nie tylko treści nauczania (ujęte funkcjonalnie), ale także standardy wymagań egzaminacyjnych. Jest to sugestia, by w nauczaniu akcent położyć na kształcenie umiejętności i funkcjonalne wykorzystanie posiadanych i nabywanych wiadomości. W dokumencie określone zostały wymagania docelowe. W przypadku szkoły ponadgimnazjalnej są to wymagania stawiane maturzyście. Na nauczyciela historii podstawa programowa nakłada obowiązek kształcenia uczniów w zakresie tych umiejętności, które są integralną częścią egzaminu maturalnego z historii na poziomie rozszerzonym. Nauczyciel przygotowujący uczniów do egzaminu maturalnego otrzymał jednocześnie bardzo dużą swobodę w konstruowaniu procesu dydaktycznego. Nowe i lepsze warunki pracy z zespołem uczniów przygotowujących się do egzaminu maturalnego dotyczą nie tylko ilości godzin przeznaczonych na te spotkania, ale przede wszystkim realnej możliwości ćwiczenia wszystkich wskazanych umiejętności na różnorodnych materiałach źródłowych.

5. Przedmiot *Historia i społeczeństwo. Dziedzictwo epok* (IV etap edukacyjny)

Po co *historia i społeczeństwo*?

Celem zajęć jest pokazanie uczniowi zainteresowanemu naukami matematycznymi i przyrodznawstwem, że wiedza humanistyczna może stanowić klucz do rozumienia świata współczesnego i pomaga w autoidentyfikacji w świecie. Ten zamiar realizujemy w ramach zajęć *historia i społeczeństwo* dzięki wspólnemu analizowaniu problemów, z którymi styka się młody człowiek i do których musi się tak czy inaczej ustosunkować. Problemy te pogrupowaliśmy w zestawach, takich jak „Kobieta i mężczyzna, rodzina”, „Swojskość i obcość” czy „Ojczysty Panteon i ojczyste spory”, ale też „Dziedzictwo średniowiecza” czy „Dziedzictwo XX wieku”.

Wbrew często spotykanej opinii uczniów, poruszające ich współcześnie zagadnienia nie ujawniły się dziś – mają one swoją historię. Historia ta przynosi odpowiedź, nawet jeśli nie do końca satysfakcjonującą, i pozwala wejść w twórczy dialog ze wspólnotą przodków. Zajęcia *Historia i społeczeństwo* mają zatem charakter zarazem wychowawczy, jak i poznawczy. Z jednej strony przedmiot ten pozwala na „kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postaw poszanowania dla innych kultur i tradycji”, z drugiej zaś „poszerza (...) wiedzę w zakresie nauk humanistycznych uczniów, którzy wybierają kształcenie w zakresie rozszerzonym z przedmiotów matematyczno-przyrodniczych”.

Nauczanie historii i nauk społecznych dokonuje się w trakcie całej edukacji szkolnej, a wiedza opisana w podstawie programowej ma charakter kumulatywny. Omawiany przedmiot daje możliwość utrwalenia wiedzy historycznej zdobywanej na wcześniejszych etapach, ale przede wszystkim stwarza szansę wyraźnego odniesienia jej wybranych fragmentów do współczesności. Zmierzamy więc przede wszystkim do wzmocnienia postawy wobec przeszłości, którą możemy nazwać *gotowością do podjęcia dziedzictwa* oraz do wyrobienia przekonania, że *historię warto nieustannie poznawać*, nawet gdy w dorosłym życiu zajmujemy się czymś zgoła innym.

Czego uczy my na zajęciach *historia i społeczeństwo*?

W konsekwencji tego, co powiedziano powyżej, dobór treści odchodzi od tradycyjnego wykładu historii kultury i społeczeństwa zmierzającego do odmalowania względnie kompletnego „obrazu epoki”. W ramach *historii i społeczeństwa* skupić się należy na poszczególnych wątkach dziedzictwa kulturowego ważnych z perspektywy współczesnej, nawet jeżeli niekiedy drugorzędnych z perspektywy epoki, do której przynależą.

„Na zajęciach można realizować bądź wątek tematyczny, czyli omówić wybrany temat we wszystkich epokach historycznych, bądź wątek epokowy, czyli omówić wszystkie tematy w zakresie wybranej epoki historycznej. (...) Zajęcia historia i społeczeństwo powinny objąć co najmniej cztery takie wątki (np. cztery wątki tematyczne lub dwa wątki tematyczne i dwa wątki epokowe).”

Oto przykłady dwóch z wielu możliwych wyborów:

Przykład

Nauczyciel wybrał dwa wątki tematyczne i dwa wątki epokowe:

Tematy zajęć \ Epoka	Starożytność	Średniowiecze	Nowożytność	XIX w.	XX w.
1. Europa i świat	A1	B1	C1	D1	E1
2. Język, komunikacja i media	A2	B2	C2	D2	E2
3. Kobieta i mężczyzna, rodzina	A3	B3	C3	D3	E3
4. Nauka	A4	B4	C4	D4	E4
5. Swojskość i obcość	A5	B5	C5	D5	E5
6. Gospodarka	A6	B6	C6	D6	E6
7. Rządzący i rządzeni	A7	B7	C7	D7	E7
8. Wojna i wojskowość	A8	B8	C8	D8	E8
9. Ojczysty Panteon i ojczyste spory	A9	B9	C9	D9	E9

Przykład

Nauczyciel wybrał cztery wątki tematyczne:

Tematy zajęć \ Epoka	Starożytność	Średniowiecze	Nowożytność	XIX w.	XX w.
1. Europa i świat	A1	B1	C1	D1	E1
2. Język, komunikacja i media	A2	B2	C2	D2	E2
3. Kobieta i mężczyzna, rodzina	A3	B3	C3	D3	E3
4. Nauka	A4	B4	C4	D4	E4
5. Swojskość i obcość	A5	B5	C5	D5	E5
6. Gospodarka	A6	B6	C6	D6	E6
7. Rządzący i rządzeni	A7	B7	C7	D7	E7
8. Wojna i wojskowość	A8	B8	C8	D8	E8
9. Ojczysty Panteon i ojczyste spory	A9	B9	C9	D9	E9

W wyborze wątków nauczyciel **powinien uwzględnić tematykę działu „Ojczysty Panteon i ojczyste spory”**.

Powinien także przedyskutować wybór z zainteresowanymi uczniami oraz z przedstawicielami rodziców, tak aby dokonany wybór był zakorzeniony w rzeczywistych problemach danej grupy uczniów i lokalnej społeczności. Temu służy też dana przez podstawę programową możliwość „realizacji wątku tematycznego zaproponowanego przez nauczyciela”, co pozwala elastycznie dopasować program do wyzwań stojących przed szkołą w konkretnym środowisku. Wątki autorskie mogą dotyczyć np. życia codziennego, historii regionu, dziejów religii itp.

Historia i społeczeństwo objąć powinna nie mniej niż cztery wątki. Zachęcamy do wyboru większej liczby wątków. Nie rozstrzygamy przy tym, ile czasu nauczyciel ma poświęcić na realizację poszczególnych zestawów zagadnień. Można relatywnie więcej czasu poświęcić realizacji wątku „Ojczysty Panteon i ojczyste spory”, a mniej np. wątkowi „dziedzictwo XX wieku”.

Warto zwrócić uwagę, że zajęcia *historia i społeczeństwo* dają też możliwość tradycyjnego nauczania chronologicznego poprzez powtórzenie materiału gimnazjum dobranej wedle klucza „dziedzictwo epok”. W takim wypadku nauczyciel realizuje po prostu kolejne wątki epokowe (począwszy od dziedzictwa starożytności a skończywszy na dziedzictwie wieku XIX czy XX). Zachęcamy jednak do wyzyskania szans, jakie daje na IV etapie kształcenia (gdy uczeń zyskał już podbudowę w postaci pełnego kursu historii) nauczanie problemowe raczej niż chronologiczne.

Podsumowując należy podkreślić – w ślad za autorami siostrzanego przedmiotu *przyroda* – że wpisana w podstawę programową względna swoboda „wyboru treści przez ucznia i nauczyciela stwarza możliwość rozwijania zainteresowań i pasji uczniów i nauczycieli, lepszego wykorzystania bazy dydaktycznej szkoły i osobowych zasobów nauczycieli oraz uwzględnienia specyfiki danej szkoły, a także pełnego wykorzystania jej możliwości wynikających z istniejącej tradycji, współpracy z innymi placówkami, także naukowymi, lokalizacji itp.”

Jak uczymy na zajęciach *historia i społeczeństwo*?

Przedmiot *historia i społeczeństwo* jest przedmiotem **uzupełniającym**. Z jednej strony jego zaliczenie niezbędne jest do uzyskania promocji, co ułatwia zachowanie tradycyjnie wysokiej rangi nauczania historii i nauk społecznych w szkole, z drugiej strony uzupełniający charakter przedmiotu pozwala szczęśliwie uwolnić go od obecnej niekiedy w szkole presji „uczenia pod egzamin”. Nie jest przy tym tak, aby wymagania podstawy programowej przedmiotu *historia i społeczeństwo* były zbędne z punktu widzenia egzaminu maturalnego. Dobrze zrealizowane treści nauczania tego przedmiotu są niezastąpionym kapitałem podczas obowiązkowej dla wszystkich matury z języka polskiego.

Zachęcamy do przedyskutowania programu zajęć z całym zespołem humanistycznym, tak by zapewnić im w miarę możliwości interdyscyplinarny

charakter. Wynika to nie tylko z natury nauk humanistycznych, ale przede wszystkim z postulatu nauczania holistycznego, bez „kawałkowania” wiedzy o człowieku. Wydaje nam się istotne, aby pod koniec szkolnej nauki uczeń miał okazję zobaczyć, jak specyficzne metody badawcze i wrażliwości historyka, politologa, literaturoznawcy, filologa klasycznego, historyka filozofii czy historyka sztuki współgrają ze sobą, dając w rezultacie efekt „jedności w różnorodności”. Oczywiście założony w podstawie dobór treści na zajęciach przedmiotu *historia i społeczeństwo* daje wyraźną preferencję i pozycję lidera historykowi, warto jednak by wykorzystał on potencjał szkolnego zespołu humanistów. Dyrektor szkoły, ustalając przydziały godzin i rozkład zajęć powinien umożliwić taką interdyscyplinarną współpracę.

Porządek poszczególnych zagadnień w ramach wybranego wątku problemowego wedle zapisu podstawy jest chronologiczny, ale może też być dowolnie konstruowany przez nauczyciela (np. odwrócona chronologia). Zawsze to nauczyciel decyduje, ile czasu poświęcić poszczególnym tematom – które jedynie sygnalizować, a które dogłębnie omówić. Dla przykładu, w dziale „Ojczysty Panteon i ojczyste spory”, wymaganie „*charakteryzuje postawy społeczne wobec totalitarnej władzy, uwzględniając różnorodne formy oporu oraz koncepcje współpracy lub przystosowania*” (zagadnienie to omawiano dopiero co w I klasie szkoły ponadgimnazjalnej) można zapewne omówić nieco bardziej powierzchownie niż np. wymaganie „*charakteryzuje, na wybranych przykładach, postawy obywateli wobec wyzwań epoki (XVI–XVIII w.)*” (problem poprzednio obecny w II klasie gimnazjum).

Na koniec należy podkreślić, choć nie jest to rzecz najmniej ważna, że zajęcia powinny być realizowane z wykorzystaniem pełnego spektrum tekstów kultury: tekstów pisanych, nagrań muzycznych, ikonografii, filmografii. Pozwoli to nie tylko urozmaicić zajęcia, ale przede wszystkim pokazać intelektualnie dojrzałemu do tego uczniowi problemy metodologiczne oraz źródłoznawcze, a także różne narzędzia analityczne stosowane w naukach humanistycznych. Na IV etapie edukacyjnym uczniowie bliżej poznają „kuchnię” pracy naukowej humanisty i w żadnym wypadku nie należy tego zaniedbać na lekcjach przeznaczonych dla uczniów przygotowujących się do matury z przedmiotów matematyczno-przyrodniczych. W tym wypadku inspirujące będzie także zestawienie metod swoistych dla nauk przyrodniczych i społecznych, a młodzi przyrodznawcy będą z pewnością wdzięcznymi uczestnikami takich rozważań.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

III etap edukacyjny

I. Wykorzystanie i tworzenie informacji.

Uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat życia publicznego; wyraża własne zdanie w wybranych sprawach publicznych i uzasadnia je; jest otwarty na odmienne poglądy.

II. Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów.

Uczeń rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań.

III. Współdziałanie w sprawach publicznych.

Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich.

IV. Znajomość zasad i procedur demokracji.

Uczeń rozumie demokratyczne zasady i procedury i stosuje je w życiu szkoły oraz innych społeczności; rozpoznaje przypadki łamania norm demokratycznych i ocenia ich konsekwencje; wyjaśnia znaczenie indywidualnej i zbiorowej aktywności obywateli.

V. Znajomość podstaw ustroju Rzeczypospolitej Polskiej.

Uczeń opisuje sposób działania władz publicznych i innych instytucji; wykorzystuje swoją wiedzę o zasadach demokracji i ustroju Polski do rozumienia i oceny wydarzeń życia publicznego.

VI. Rozumienie zasad gospodarki rynkowej.

Uczeń rozumie procesy gospodarcze oraz zasady racjonalnego gospodarowania w życiu codziennym; analizuje możliwości dalszej nauki i kariery zawodowej.

1. Podstawowe umiejętności życia w grupie. Uczeń:

- 1) omawia i stosuje zasady komunikowania się i współpracy w grupie (np. bierze udział w dyskusji, zebraniu, wspólnym działaniu);
- 2) wymienia i stosuje podstawowe sposoby podejmowania wspólnych decyzji;
- 3) przedstawia i stosuje podstawowe sposoby rozwiązywania konfliktów w grupie i między grupami;
- 4) wyjaśnia na przykładach, jak można zachować dystans wobec nieaprobowanych przez siebie zachowań grupy lub jak im się przeciwstawić.

**Cele kształcenia
– wymagania
ogólne**

**Treści nauczania
– wymagania
szczegółowe**

-
2. Życie społeczne. Uczeń:
 - 1) podaje przykłady zbiorowości, grup, społeczności i wspólnot; charakteryzuje rodzinę i grupę rówieśniczą jako małe grupy;
 - 2) wyjaśnia na przykładach znaczenie podstawowych norm współżycia między ludźmi, w tym wzajemności, odpowiedzialności i zaufania;
 - 3) charakteryzuje życie szkolnej społeczności, w tym rolę samorządu uczniowskiego; wyjaśnia, na czym polega przestrzeganie praw ucznia;
 - 4) rozpoznaje role społeczne, w których występuje, oraz związane z nimi oczekiwania;
 - 5) wyjaśnia, jak tworzą się podziały w grupie i w społeczeństwie (np. na „swoich” i „obcych”), i podaje możliwe sposoby przeciwstawiania się przejawom nietolerancji.
 3. Współczesne społeczeństwo polskie. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje – odwołując się do przykładów – wybrane warstwy społeczne, grupy zawodowe i style życia;
 - 2) omawia problemy i perspektywy życiowe młodych Polaków (na podstawie samodzielnie zebranych informacji);
 - 3) przedstawia wybrany problem społeczny ważny dla młodych mieszkańców swojej miejscowości i rozważa jego możliwe rozwiązania.
 4. Być obywatelem. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, jak człowiek staje się obywatelem w sensie formalnym (prawo ziemi, prawo krwi, nadanie obywatelstwa);
 - 2) podaje przykłady uprawnień i obowiązków wynikających z posiadania polskiego obywatelstwa;
 - 3) przedstawia cechy dobrego obywatela; odwołując się do historycznych i współczesnych postaci, wykazuje znaczenie postaw i cnót obywatelskich.
 5. Udział obywateli w życiu publicznym. Uczeń:
 - 1) przedstawia główne podmioty życia publicznego (obywatele, zrzeszenia obywatelskie, media, politycy i partie, władza, instytucje publiczne, biznes itp.) i pokazuje, jak współdziałają i konkurują one ze sobą w życiu publicznym;
 - 2) uzasadnia potrzebę przestrzegania zasad etycznych w życiu publicznym i podaje przykłady skutków ich łamania;
 - 3) przedstawia przykłady działania organizacji pozarządowych i społecznych (od lokalnych stowarzyszeń do związków zawodowych i partii politycznych) i uzasadnia ich znaczenie dla obywateli;
 - 4) wyjaśnia, podając przykłady, jak obywatele mogą wpływać na decyzje władz na poziomie lokalnym, krajowym, europejskim i światowym;
 - 5) opracowuje – indywidualnie lub w zespole – projekt uczniowski dotyczący rozwiązania jednego z problemów społeczności szkolnej lub lokalnej i w miarę możliwości go realizuje (np. jako wolontariusz).

-
6. Środki masowego przekazu. Uczeń:
 - 1) omawia funkcje i wyjaśnia znaczenie środków masowego przekazu w życiu obywateli;
 - 2) charakteryzuje prasę, telewizję, radio, Internet jako środki masowej komunikacji i omawia wybrany tytuł, stację czy portal ze względu na specyfikę przekazu i odbiorców;
 - 3) wyszukuje w mediach wiadomości na wskazany temat; wskazuje różnice między przekazami i odróżnia informacje od komentarzy; krytycznie analizuje przekaz reklamowy;
 - 4) uzasadnia, posługując się przykładami, znaczenie opinii publicznej we współczesnym świecie; odczytuje i interpretuje wyniki wybranego sondażu opinii publicznej.
 7. Wyborcy i wybory. Uczeń:
 - 1) przedstawia argumenty przemawiające za udziałem w wyborach lokalnych, krajowych i europejskich;
 - 2) wymienia zasady demokratycznych wyborów i stosuje je w głosowaniu w szkole;
 - 3) wskazuje, czym powinien kierować się obywatel, podejmując decyzje wyborcze;
 - 4) krytycznie analizuje ulotki, hasła i spoty wyborcze.
 8. Naród i mniejszości narodowe. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, co dla niego oznacza być Polakiem (lub członkiem innej wspólnoty narodowej) i czym obywatelstwo różni się od narodowości;
 - 2) wyjaśnia, uwzględniając wielonarodowe tradycje Polski, jaki wpływ na kształtowanie narodu mają wspólne dzieje, kultura, język i tradycja;
 - 3) wymienia mniejszości narodowe i etniczne oraz grupy migrantów (w tym uchodźców) żyjące obecnie w Polsce i przedstawia przysługujące im prawa; na podstawie samodzielnie zebranych materiałów charakteryzuje jedną z tych grup (jej historię, kulturę, obecną sytuację);
 - 4) wyjaśnia, co to jest Polonia i w jaki sposób Polacy żyjący za granicą podtrzymują swoją więź z ojczyzną.
 9. Patriotyzm dzisiaj. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, co łączy człowieka z wielką i małą ojczyzną i omawia te więzi na własnym przykładzie;
 - 2) uzasadnia, że można równocześnie być Polakiem, Europejczykiem i członkiem społeczności światowej;
 - 3) wyjaśnia, odwołując się do wybranych przykładów, czym według niego jest patriotyzm; porównuje tę postawę z nacjonalizmem, szowinizmem i kosmopolityzmem;
-

-
- 4) wykazuje, odwołując się do Holokaustu oraz innych zbrodni przeciw ludzkości, do jakich konsekwencji prowadzić może skrajny nacjonalizm;
 - 5) rozważa, odwołując się do historycznych i współczesnych przykładów, w jaki sposób stereotypy i uprzedzenia utrudniają dziś relacje między narodami.
10. Państwo i władza demokratyczna. Uczeń:
- 1) wymienia podstawowe cechy i funkcje państwa; wyjaśnia, czym jest władza państwowa;
 - 2) wskazuje różnice w sytuacji obywatela w ustroju demokratycznym, autorytarnym i totalitarnym;
 - 3) wyjaśnia zasady: większości, pluralizmu i poszanowania praw mniejszości w państwie demokratycznym;
 - 4) wskazuje najważniejsze tradycje demokracji (antyczna, europejska, amerykańska, polska);
 - 5) porównuje demokrację bezpośrednią z przedstawicielską oraz większością z konstytucyjną (liberalną);
 - 6) wyjaśnia, czym są prawa człowieka i uzasadnia ich znaczenie we współczesnej demokracji;
 - 7) rozważa i ilustruje przykładami zalety i słabości demokracji.
11. Rzeczpospolita Polska jako demokracja konstytucyjna. Uczeń:
- 1) wyjaśnia, co to znaczy, że konstytucja jest najwyższym aktem prawnym w Rzeczypospolitej Polskiej;
 - 2) omawia najważniejsze zasady ustroju Polski (suwerenność narodu, podział władzy, rządu prawa, pluralizm);
 - 3) korzystając z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej omawia podstawowe prawa i wolności w niej zawarte;
 - 4) wyszukuje w środkach masowego przekazu i analizuje przykład patologii życia publicznego w Polsce.
12. System wyborczy i partyjny. Uczeń:
- 1) wyjaśnia, jak przeprowadzane są w Polsce wybory prezydenckie i parlamentarne;
 - 2) wskazuje, odwołując się do wybranych przykładów, różnice między systemem dwupartyjnym a systemem wielopartyjnym;
 - 3) wymienia partie polityczne obecne w Sejmie; wskazuje te, które należą do koalicji rządzącej, i te, które pozostają w opozycji.
13. Władza ustawodawcza w Polsce. Uczeń:
- 1) przedstawia zadania i zasady funkcjonowania polskiego parlamentu, w tym sposób tworzenia ustaw;
 - 2) sporządza, na podstawie obserwacji wybranych obrad parlamentu, notatkę prasową o przebiegu tych obrad i przygotowuje krótkie wystąpienie sejmowe w wybranej sprawie.

-
14. Władza wykonawcza. Uczeń:
- 1) wskazuje najważniejsze zadania prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej i wyszukuje w środkach masowego przekazu informacje o działaniach urzędującego prezydenta;
 - 2) wyjaśnia, jak powoływany jest i czym zajmuje się rząd polski; podaje nazwisko premiera, wyszukuje nazwiska ministrów i zadania wybranych ministerstw;
 - 3) wymienia zadania administracji rządowej i podaje przykłady jej działań;
 - 4) wyjaśnia, co to jest służba cywilna i jakimi zasadami powinien się kierować urzędnik państwowy.
15. Władza sądownicza. Uczeń:
- 1) przedstawia organy władzy sądowniczej, zasady, wedle których działają sądy (niezawisłość, dwuinstancyjność) i przykłady spraw, którymi się zajmują;
 - 2) wyjaśnia, czym zajmuje się Trybunał Konstytucyjny i Trybunał Stanu.
16. Samorzady i ich znaczenie. Uczeń:
- 1) uzasadnia potrzebę samorządności w państwie demokratycznym i podaje przykłady działania samorządów zawodowych i samorządów mieszkańców;
 - 2) wyjaśnia, na czym polegają zasady decentralizacji i pomocniczości; odnosi je do przykładów z życia własnego regionu i miejscowości.
17. Gmina jako wspólnota mieszkańców. Uczeń:
- 1) przedstawia podstawowe informacje o swojej gminie, wydarzenia i postaci z jej dziejów;
 - 2) wymienia najważniejsze zadania samorządu gminnego i wykazuje, jak odnosi się to do jego codziennego życia;
 - 3) przedstawia sposób wybierania i działania władz gminy, w tym podejmowania decyzji w sprawie budżetu;
 - 4) nawiązuje kontakt z lokalnymi instytucjami publicznymi i organizacjami pozarządowymi oraz podejmuje współpracę z jedną z nich (w miarę swoich możliwości);
 - 5) pisze podanie, krótki list w sprawie publicznej i wypełnia prosty druk urzędowy;
 - 6) odwiedza urząd gminy i dowiaduje się, w jakim wydziale można załatwić wybrane sprawy.
18. Samorząd powiatowy i wojewódzki. Uczeń:
- 1) przedstawia sposób wybierania samorządu powiatowego i wojewódzkiego oraz ich przykładowe zadania;
 - 2) porównuje – na wybranych przykładach – zakres działania samorządu wojewódzkiego z zakresem działania wojewody;

-
- 3) przygotowuje plakat, folder, stronę internetową lub inny materiał promujący gminę, okolicę lub region.
19. Relacje Polski z innymi państwami. Uczeń:
 - 1) przedstawia najważniejsze kierunki polskiej polityki zagranicznej (stosunki z państwami Unii Europejskiej i Stanami Zjednoczonymi, relacje z sąsiadami);
 - 2) charakteryzuje politykę obronną Polski; członkostwo w NATO, udział w międzynarodowych misjach pokojowych i operacjach militarnych;
 - 3) przedstawia relacje Polski z wybranym państwem na podstawie samodzielnie zebranych informacji;
 - 4) wyjaśnia, czym się zajmują ambasady i konsulaty.
 20. Integracja europejska. Uczeń:
 - 1) przedstawia cele i etapy integracji europejskiej (traktaty rzymskie, traktaty z Maastricht, Nicei, Lizbony);
 - 2) wyjaśnia, czym zajmują się najważniejsze instytucje Unii Europejskiej (Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, Parlament Europejski, Komisja Europejska);
 - 3) wyjaśnia, jak w Unii Europejskiej realizowane są zasady pomocniczości i solidarności;
 - 4) wyjaśnia, skąd pochodzą środki finansowe w budżecie unijnym i na co są przeznaczane;
 - 5) wskazuje na mapie członków Unii Europejskiej i uzasadnia swoją opinię na temat jej dalszej integracji i rozszerzania;
 21. Polska w Unii Europejskiej. Uczeń:
 - 1) przedstawia prawa i obowiązki wynikające z posiadania obywatelstwa Unii Europejskiej;
 - 2) wyszukuje informacje na temat korzystania ze środków unijnych przez polskich obywateli, przedsiębiorstwa i instytucje;
 - 3) formułuje i uzasadnia własne zdanie na temat korzyści, jakie niesie ze sobą członkostwo w Unii Europejskiej, odwołując się do przykładów z własnego otoczenia i całego kraju.
 22. Współpraca i konflikty międzynarodowe. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, czym zajmuje się ONZ, jej najważniejsze organy (Zgromadzenie Ogólne, Rada Bezpieczeństwa, Sekretarz Generalny) i wybrane organizacje międzynarodowe;
 - 2) wskazuje na mapie miejsca najpoważniejszych konfliktów międzynarodowych; omawia przebieg i próby rozwiązania jednego z nich.
 23. Problemy współczesnego świata. Uczeń:
 - 1) porównuje sytuację w państwach globalnego Południa i globalnej Północy i wyjaśnia na przykładach, na czym polega ich współzależność;
-

-
- 2) uzasadnia potrzebę pomocy humanitarnej i angażuje się (w miarę swoich możliwości) w działania instytucji (także pozarządowych), które ją prowadzą;
 - 3) wyjaśnia, odwołując się do przykładów, na czym polega globalizacja w sferze kultury, gospodarki i polityki; ocenia jej skutki;
 - 4) rozważa, jak jego zachowania mogą wpływać na życie innych ludzi na świecie (np. oszczędzanie wody i energii, przemyślane zakupy);
 - 5) ocenia sytuację imigrantów i uchodźców we współczesnym świecie;
 - 6) wyjaśnia, co to jest terroryzm i w jaki sposób próbuje się go zwalczać.
24. Praca i przedsiębiorczość. Uczeń:
- 1) wyjaśnia na przykładach z życia własnej rodziny, miejscowości i całego kraju, w jaki sposób praca i przedsiębiorczość pomagają w zaspokajaniu potrzeb ekonomicznych;
 - 2) przedstawia cechy i umiejętności człowieka przedsiębiorczego; bierze udział w przedsięwzięciach społecznych, które pozwalają je rozwinąć;
 - 3) stosuje w praktyce podstawowe zasady organizacji pracy (ustalenie celu, planowanie, podział zadań, harmonogram, ocena efektów).
25. Gospodarka rynkowa. Uczeń:
- 1) przedstawia podmioty gospodarcze (gospodarstwa domowe, przedsiębiorstwa, państwo) i związki między nimi;
 - 2) podaje przykłady racjonalnego i nieracjonalnego gospodarowania; stosuje zasady racjonalnego gospodarowania w odniesieniu do własnych zasobów (np. czasu, pieniędzy);
 - 3) charakteryzuje gospodarkę rynkową (prywatna własność, swoboda gospodarowania, konkurencja, dążenie do zysku, przedsiębiorczość);
 - 4) wyjaśnia działanie prawa podaży i popytu oraz ceny jako regulatora rynku; analizuje rynek wybranego produktu i wybranej usługi.
26. Gospodarstwo domowe. Uczeń:
- 1) wyjaśnia na przykładach, jak funkcjonuje gospodarstwo domowe;
 - 2) wymienia główne dochody i wydatki gospodarstwa domowego; układa jego budżet;
 - 3) przygotowuje budżet konkretnego przedsięwzięcia z życia ucznia, klasy, szkoły; rozważa wydatki i źródła ich finansowania;
 - 4) wyjaśnia, jakie prawa mają konsumenci i jak mogą ich dochodzić.
27. Pieniądz i banki. Uczeń:
- 1) przedstawia na przykładach funkcje i formy pieniądza w gospodarce rynkowej;
 - 2) wyjaśnia, czym zajmują się: bank centralny, banki komercyjne, giełda papierów wartościowych;

-
- 3) wyszukuje i zestawia ze sobą oferty różnych banków (konta, lokaty, kredyty, fundusze inwestycyjne); wyjaśnia, na czym polega oszczędzanie i inwestowanie.
28. Gospodarka w skali państwa. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia terminy: produkt krajowy brutto, wzrost gospodarczy, inflacja, recesja; interpretuje dane statystyczne na ten temat;
 - 2) wymienia najważniejsze dochody i wydatki państwa; wyjaśnia, co to jest budżet państwa;
 - 3) przedstawia główne rodzaje podatków w Polsce (PIT, VAT, CIT) i oblicza wysokość podatku PIT na podstawie konkretnych danych.
 29. Przedsiębiorstwo i działalność gospodarcza. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, na czym polega prowadzenie indywidualnej działalności gospodarczej;
 - 2) wyjaśnia, jak działa przedsiębiorstwo, i oblicza na prostym przykładzie przychód, koszty, dochód i zysk;
 - 3) wskazuje główne elementy działań marketingowych (produkt, cena, miejsce, promocja) i wyjaśnia na przykładach ich znaczenie dla przedsiębiorstwa i konsumentów;
 - 4) przedstawia główne prawa i obowiązki pracownika; wyjaśnia, czemu służą ubezpieczenia społeczne i zdrowotne.
 30. Wybór szkoły i zawodu. Uczeń:
 - 1) planuje dalszą edukację (w tym wybór szkoły ponadgimnazjalnej), uwzględniając własne preferencje i predyspozycje;
 - 2) wyszukuje informacje o możliwościach zatrudnienia na lokalnym, regionalnym i krajowym rynku pracy (urzędy pracy, ogłoszenia, Internet);
 - 3) sporządza życiorys i list motywacyjny;
 - 4) wskazuje główne przyczyny bezrobocia w swojej miejscowości, regionie i Polsce; ocenia jego skutki.
 31. Etyka w życiu gospodarczym. Uczeń:
 - 1) przedstawia zasady etyczne, którymi powinni się kierować pracownicy i pracodawcy; wyjaśnia, na czym polega społeczna odpowiedzialność biznesu;
 - 2) podaje przykłady zjawisk z szarej strefy w gospodarce i poddaje je ocenie;
 - 3) wyjaśnia mechanizm korupcji i ocenia skutki tego zjawiska dla gospodarki.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE

IV etap edukacyjny – zakres podstawowy

I. Wykorzystanie i tworzenie informacji.

Uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat sposobu, w jaki prawo reguluje życie obywateli; wyraża własne zdanie w wybranych sprawach na różnych forach publicznych i uzasadnia je; jest otwarty na odmienne poglądy; gromadzi i wykorzystuje informacje potrzebne do zaplanowania dalszej nauki i kariery zawodowej.

II. Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów.

Uczeń rozpoznaje prawne aspekty codziennych problemów życiowych i szuka ich rozwiązania.

III. Współdziałanie w sprawach publicznych.

Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich; sprawnie korzysta z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego; zna i stosuje zasady samoorganizacji i samopomocy.

IV. Znajomość zasad i procedur demokracji.

Uczeń wyjaśnia znaczenie prawa dla funkcjonowania demokratycznego państwa i rozpoznaje przypadki jego łamania.

V. Znajomość podstaw ustroju Rzeczypospolitej Polskiej.

Uczeń opisuje sposób i zakres działania organów władzy sądowniczej oraz organów ścigania w Rzeczypospolitej Polskiej.

VI. Znajomość praw człowieka i sposobów ich ochrony.

Uczeń wyjaśnia podstawowe prawa człowieka, rozpoznaje przypadki ich naruszania i wie, jak można je chronić.

1. Młody obywatel w urzędzie. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, jak nabywa się obywatelstwo polskie i unijne;
- 2) ustala, w jakim urzędzie i w jaki sposób uzyskuje się dowód osobisty, paszport, prawo jazdy, jak rejestruje się motocykl i samochód;
- 3) podaje formalne warunki, jakie spełnić musi obywatel, by wziąć udział w wyborach;
- 4) uzyskuje informację publiczną na zadany temat w odpowiednim urzędzie;
- 5) wyjaśnia, co może zrobić obywatel, gdy nie zgadza się z decyzją urzędu;
- 6) sporządza urzędowy wniosek, skargę i odwołanie.

Cele kształcenia – wymagania ogólne

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

-
2. Prawo i sądy. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, co to jest prawo i czym różnią się normy prawne od norm religijnych, moralnych i obyczajowych;
 - 2) wymienia podstawowe zasady prawa (prawo nie działa wstecz, domniemanie niewinności, nie ma winy bez prawa, niezajomość prawa szkodzi) i wyjaśnia konsekwencje ich łamania;
 - 3) wymienia źródła prawa; znajduje wskazany akt prawny i interpretuje proste przepisy prawne;
 - 4) wyjaśnia różnice między prawem cywilnym, karnym i administracyjnym; wskazuje, w jakim kodeksie można znaleźć przepisy dotyczące konkretnej sprawy;
 - 5) uzasadnia potrzebę niezależności i niezawisłości sędziów;
 - 6) przedstawia uczestników i przebieg procesu sądowego: cywilnego i karnego; uzasadnia znaczenie mediacji;
 - 7) wymienia główne prawa, jakie przysługują ofierze, sprawcy i świadkowi przestępstwa;
 - 8) pisze pozew w wybranej sprawie cywilnej i zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa (według wzoru).
 3. Bezpieczeństwo. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje najważniejsze zadania prokuratury i policji;
 - 2) przedstawia uprawnienia policjantów i innych służb porządkowych; rozpoznaje przejawy ich naruszania;
 - 3) nawiązuje kontakt (osobisty, telefoniczny lub mailowy) z funkcjonariuszem policji (np. dzielnicowym) i na podstawie uzyskanych informacji sporządza notatkę lub wykres dotyczący przestępczości w swojej okolicy;
 - 4) wymienia przestępstwa, których ofiarą najczęściej padają młodzi ludzie; wie, jak można próbować ich uniknąć i przestrzega zasad bezpiecznego zachowania się w sytuacji zagrożenia;
 - 5) wyjaśnia, na jakich zasadach nieletni odpowiadają za popełnienie przestępstwa (środki wychowawcze i poprawcze);
 - 6) przedstawia przepisy prawne dotyczące sprzedaży i konsumpcji alkoholu, papierosów i narkotyków i wskazuje na konsekwencje ich łamania.
 4. Edukacja i praca w Polsce i Unii Europejskiej. Uczeń:
 - 1) wymienia prawa i obowiązki ucznia; wyszukuje gwarantujące je przepisy prawa oświatowego (np. w ustawie, statucie szkoły) oraz przepisy zawarte w innych aktach prawnych (np. w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej);
 - 2) rozpoznaje przypadki naruszania praw ucznia i w razie potrzeby podejmuje odpowiednie kroki w celu ich ochrony;
 - 3) omawia na wybranych przykładach zasady przyjmowania do szkół wyższych;
-

-
- 4) przedstawia warunki podejmowania przez młodych Polaków nauki w Unii Europejskiej oraz wyszukuje informacje na ten temat odnoszące się do wybranego państwa;
 - 5) wyjaśnia, co wynika z wejścia Polski do strefy Schengen; zna zasady bezpiecznego podróżowania po Europie i świecie (unikanie ryzyka, postępowanie w razie kradzieży lub wypadku, możliwości uzyskania pomocy, w tym opieki zdrowotnej);
 - 6) wyjaśnia, jakie możliwości zarabiania mają młodzi ludzie, jakie umowy mogą zawierać i jakie są zasady opodatkowania ich dochodów;
 - 7) omawia ogólne zasady podejmowania pracy i zakładania własnych przedsiębiorstw w Unii Europejskiej (na podstawie informacji z Internetu); sporządza Europass-CV.
5. Prawa człowieka. Uczeń:
- 1) przedstawia krótko historię praw człowieka i ich generacje; wymienia najważniejsze dokumenty z tym związane;
 - 2) wymienia podstawowe prawa i wolności człowieka; wyjaśnia, co oznacza, że są one powszechne, przyrodzone i niezbywalne;
 - 3) podaje najważniejsze postanowienia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Konwencji o Prawach Dziecka;
 - 4) znajduje w środkach masowego przekazu (w tym w Internecie) informacje o przypadkach łamania praw człowieka na świecie;
 - 5) bierze udział w debacie klasowej, szkolnej lub internetowej na temat wolności słowa lub innych praw i wolności;
 - 6) wyjaśnia, na czym polegają: prawo do prywatności, w tym do ochrony danych osobowych i prawa obywatela w kontaktach z mediami.
6. Ochrona praw i wolności. Uczeń:
- 1) przedstawia główne środki ochrony praw i wolności w Polsce;
 - 2) opisuje sposób działania Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka; pisze prostą skargę do jednego z nich (według wzoru);
 - 3) uzasadnia znaczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu;
 - 4) przedstawia na przykładach działania podejmowane przez ludzi i organizacje pozarządowe broniące praw człowieka; w miarę swoich możliwości włącza się w wybrane działania (np. podpisuje apel, prowadzi zbiórkę darów);
 - 5) rozpoznaje przejawy rasizmu, szowinizmu, antysemityzmu i ksenofobii; uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się im oraz przedstawia możliwości zaangażowania się w wybrane działania na rzecz równości i tolerancji;
 - 6) znajduje informacje o naruszaniu praw człowieka w wybranej dziedzinie (np. prawa kobiet, prawa dziecka, wolność wyznania, prawo do edukacji, prawa humanitarne) i projektuje działania, które mogą temu zaradzić.

**Cele kształcenia
– wymagania
ogólne**

**PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU
WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE**

IV etap edukacyjny – zakres rozszerzony

I. Wykorzystanie i tworzenie informacji.

Uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat życia publicznego, krytycznie je analizuje, samodzielnie wyciąga wnioski; wyraża i uzasadnia własne zdanie w wybranych sprawach w formie ustnej i pisemnej na różnych forach publicznych; przedstawia i uzasadnia poglądy odmienne od własnych.

II. Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów.

Uczeń rozpoznaje problemy w skali lokalnej, krajowej, europejskiej i globalnej oraz szuka ich rozwiązania; rozumie złożoność problemów społecznych i politycznych; dostrzega perspektywy różnych uczestników życia publicznego.

III. Współdziałanie w sprawach publicznych.

Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich; sprawnie korzysta z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego; zna i stosuje zasady samoorganizacji i samopomocy.

IV. Znajomość zasad i procedur demokracji.

Uczeń wyjaśnia demokratyczne zasady i procedury oraz stosuje je w codziennym życiu; charakteryzuje demokrację na tle innych ustrojów, ocenia działanie instytucji demokratycznych w Polsce i na świecie; ocenia rolę stowarzyszeń i organizacji obywatelskich oraz różnych form aktywności obywateli w funkcjonowaniu współczesnej demokracji.

V. Znajomość podstaw ustroju Rzeczypospolitej Polskiej.

Uczeń opisuje sposób działania władz publicznych i innych podmiotów życia publicznego; wykorzystuje swoją wiedzę o zasadach demokracji i ustroju Polski do interpretacji i oceny wydarzeń w życiu społecznym i politycznym; przedstawia prawa i obowiązki obywatela Rzeczypospolitej Polskiej; rozumie znaczenie prawa i praw człowieka w codziennym życiu obywatela oraz rozpoznaje przypadki ich łamania.

VI. Dostrzeganie współzależności we współczesnym świecie.

Uczeń przedstawia związki między swoim życiem a sytuacją społeczności lokalnej, sytuacją Polski, Europy i świata; wyjaśnia złożoność zjawisk społecznych, politycznych, ekonomicznych i kulturowych; uwzględnia perspektywę globalną w interpretacji tych zjawisk.

1. Życie zbiorowe i jego reguły. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje wybrane zbiorowości, społeczności, wspólnoty, społeczeństwa, ze względu na obowiązujące w nich reguły i więzi;
 - 2) podaje przykłady norm i instytucji społecznych; charakteryzuje ich funkcje w życiu społecznym;
 - 3) wyjaśnia, co to jest anomia, omawia jej przyczyny i skutki;
 - 4) omawia na przykładach źródła i mechanizmy konfliktów społecznych oraz sposoby ich rozwiązywania.
2. Socjalizacja i kontrola społeczna. Uczeń:
 - 1) porównuje modele socjalizacji charakterystyczne dla własnej grupy wiekowej i pokolenia rodziców;
 - 2) opisuje przejawy kontroli społecznej w życiu codziennym;
 - 3) wyjaśnia na przykładach, w jaki sposób dochodzi do stygmatyzacji społecznej i jakie mogą być jej skutki.
3. Grupa społeczna. Uczeń:
 - 1) przedstawia cechy i funkcjonowanie małej grupy społecznej (liczebność, więź, trwałość, role grupowe, wspólne wartości i cele, poczucie odrębności, współdziałanie);
 - 2) omawia na przykładach różne rodzaje grup i wyjaśnia funkcjonowanie wskazanej grupy;
 - 3) wyjaśnia znaczenie grup odniesienia pozytywnego i negatywnego w procesie socjalizacji;
 - 4) opisuje swoiste cechy współczesnej rodziny jako grupy społecznej; porównuje i ilustruje przykładami różne modele rodziny.
4. Struktura społeczna. Uczeń:
 - 1) opisuje strukturę klasowo-warstwową polskiego społeczeństwa i swojej społeczności lokalnej;
 - 2) porównuje skalę nierówności społecznych w Polsce i wybranym państwie, wyjaśniając związek między nierównościami społecznymi a nierównością szans życiowych;
 - 3) podaje przykłady i wyjaśnia uwarunkowania pionowej i poziomej ruchliwości społecznej;
 - 4) opisuje mechanizm i skutki społecznego wykluczenia oraz sposoby przeciwdziałania temu zjawisku;
 - 5) charakteryzuje wybrane problemy życia społecznego w Polsce (w tym sytuację młodych ludzi); rozważa możliwości ich rozwiązania.
5. Zmiana społeczna. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje historyczne formy organizacji społeczeństwa (pierwotne, tradycyjne, przemysłowe, postindustrialne);
 - 2) omawia cechy współczesnego społeczeństwa zachodniego (otwarte, postindustrialne, konsumpcyjne, masowe, informacyjne);

-
- 3) analizuje sposoby adaptacji do zmiany społecznej na podstawie własnych obserwacji i tekstów kultury;
 - 4) przedstawia i ocenia dwie drogi zmiany społecznej: rewolucję i reformę;
 - 5) charakteryzuje wybrany ruch społeczny, np.: Solidarność, ruch niepodległościowy non-violence Mahatmy Gandhiego, ruch praw obywatelskich Martina L. Kinga, ruch na rzecz ochrony środowiska naturalnego, ruch emancypacji kobiet.
6. Naród, ojczyzna i mniejszości narodowe. Uczeń:
 - 1) przedstawia dwie koncepcje narodu: etniczno-kulturową i polityczną;
 - 2) omawia czynniki sprzyjające asymilacji oraz służące zachowaniu tożsamości narodowej;
 - 3) charakteryzuje postawy współczesnych Polaków wobec ojczyzny i narodu;
 - 4) charakteryzuje mniejszości narodowe, etniczne i grupy imigrantów żyjące w Polsce (liczebność, historia, kultura, religia itp.); wymienia prawa, które im przysługują;
 - 5) rozpoznaje przejawy ksenofobii, antysemityzmu, rasizmu i szowinizmu i uzasadnia potrzebę przeciwstawiania się tym zjawiskom.
 7. Procesy narodowościowe i społeczne we współczesnym świecie. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia, dlaczego i w jakim zakresie doszło do integracji narodów w świecie zachodnim;
 - 2) porównuje różne modele polityki wybranych państw wobec mniejszości narodowych i imigrantów;
 - 3) wyjaśnia, dlaczego w Europie integracja imigrantów z państw pozaeuropejskich rodzi trudności; ocenia sytuację imigrantów w Polsce;
 - 4) omawia na przykładach przyczyny i sposoby rozwiązywania długotrwałych konfliktów między narodami;
 - 5) omawia przyczyny i skutki konfliktów społecznych w państwach Afryki, Azji, Ameryki Południowej i Środkowej.
 8. Kultura i pluralizm kulturowy. Uczeń:
 - 1) rozróżnia normatywne i opisowe pojęcie kultury;
 - 2) wskazuje specyficzne cechy kultury wysokiej, masowej, narodowej i ludowej;
 - 3) rozpoznaje najważniejsze cechy kultury wskazanej społeczności;
 - 4) określa znaczenie religii w polskiej kulturze; charakteryzuje religijność współczesnych Polaków;
 - 5) ocenia wpływ kontrkultury na życie społeczne;
 - 6) wyjaśnia, na czym polega i skąd się bierze pluralizm kulturowy współczesnego społeczeństwa; analizuje konsekwencje tego zjawiska;
-

-
- 7) rozróżnia tolerancję od akceptacji; ocenia ich znaczenie dla życia społecznego;
 - 8) charakteryzuje subkultury młodzieżowe w Polsce i Europie.
9. Współczesne spory światopoglądowe. Uczeń:
- 1) rozpatruje argumenty przemawiające za swobodą prowadzenia badań genetycznych oraz ich prawnym zakazem;
 - 2) rozważa racje stron sporów o dopuszczalność aborcji i eutanazji;
 - 3) uzasadnia traktowanie kary jako odpłaty lub jako sposobu resocjalizacji; formułuje własne stanowisko w tej sprawie;
 - 4) rozważa argumenty i kontrargumenty stron sporu o przyznanie mniejszościom seksualnym takich samych praw, jakie mają osoby heteroseksualne;
 - 5) rozpatruje racje stron innych aktualnych sporów światopoglądowych i formułuje swoje stanowisko w danej sprawie.
10. Edukacja w XXI w. Uczeń:
- 1) przedstawia rolę szkoły i edukacji nieformalnej we współczesnym społeczeństwie informacyjnym;
 - 2) wskazuje działania, które mogą podejmować państwo, władze samorządowe oraz organizacje społeczne, by zwiększyć równość szans w dostępie do edukacji;
 - 3) wyjaśnia zależność między systemem edukacyjnym a rynkiem pracy; wskazuje przykłady ich niedopasowania;
 - 4) wyjaśnia, w jaki sposób można podnosić lub zmieniać swoje kwalifikacje zawodowe i dlaczego uczenie się przez całe życie jest jednym z warunków sukcesu w karierze zawodowej.
11. Obywatel i obywatelstwo. Uczeń:
- 1) przedstawia procedury nabywania i zrzekania się polskiego obywatelstwa;
 - 2) wyjaśnia, czym obywatelstwo różni się od narodowości;
 - 3) wymienia konstytucyjne obowiązki obywateli Rzeczypospolitej Polskiej; uzasadnia znaczenie postaw i cnót obywatelskich (troska o dobro wspólne, odpowiedzialność, aktywność, solidarność, odwaga cywilna, roztropność, tolerancja);
 - 4) wyjaśnia, na czym polega nieposłuszeństwo obywatelskie i jakie niesie ze sobą dylematy; podaje jego historyczne i współczesne przykłady.
12. Społeczeństwo obywatelskie. Uczeń:
- 1) przedstawia filozoficzny rodowód koncepcji społeczeństwa obywatelskiego (John Locke, Georg Hegel, Alexis de Tocqueville);
 - 2) wymienia podmioty społeczeństwa obywatelskiego;
 - 3) wyjaśnia, jak powstaje i jakie znaczenie dla społeczeństwa obywatelskiego ma kapitał społeczny (zaufanie, sieci współpracy i system efektywnych norm);

-
- 4) opisuje formy aktywności obywateli w ramach społeczności lokalnej, regionu, państwa oraz na poziomie globalnym; w miarę możliwości uczestniczy w wybranym działaniu;
 - 5) uzasadnia znaczenie swobody zrzeszania się dla jakości życia publicznego;
 - 6) przedstawia zasady zakładania i funkcjonowania stowarzyszeń, fundacji i organizacji pożytku publicznego w Polsce;
 - 7) opracowuje według wzoru projekt statutu stowarzyszenia (nazwa, siedziba, członkowie, władze, majątek, zasady zmiany statutu i rozwiązywania stowarzyszenia);
 - 8) charakteryzuje lokalne organizacje pozarządowe.
13. Opinia publiczna. Uczeń:
- 1) wyjaśnia, jak kształtuje się opinia publiczna i jakie są sposoby jej wyrażania;
 - 2) wskazuje przykłady wpływu opinii publicznej na decyzje polityczne;
 - 3) odczytuje i interpretuje tabele i wykresy prezentujące wyniki badania opinii publicznej;
 - 4) przeprowadza w najbliższym otoczeniu minisondaż opinii publicznej na wskazany temat, interpretuje jego wyniki;
 - 5) analizuje wybraną kampanię społeczną z punktu widzenia jej celów, sposobów realizacji i skuteczności;
 - 6) wyjaśnia, na czym polega specyfika marketingu społecznego; opracowuje projekt akcji społecznej w wybranej sprawie i w miarę możliwości go realizuje.
14. Środki masowego przekazu. Uczeń:
- 1) opisuje funkcje mediów w państwie demokratycznym i niedemokratycznym (na wybranych przykładach);
 - 2) uzasadnia znaczenie niezależności i pluralizmu mediów; ocenia skutki ich ograniczania;
 - 3) wyjaśnia, jakimi zasadami etycznymi powinny się kierować media i ocenia przykłady kontrowersyjnych działań dziennikarzy i mediów;
 - 4) wyjaśnia, na czym polega zasada wolności słowa, i wskazuje na przypadki jej nadużycia;
 - 5) przedstawia najważniejsze media w Polsce i na świecie (odbiorcy, zasięg, forma przekazu, orientacja ideologiczna, typ własności); charakteryzuje wybrane media lokalne;
 - 6) charakteryzuje prasę wielkonakładową i ocenia jej rolę w debacie publicznej;
 - 7) krytycznie analizuje przekazy medialne, oceniając ich wiarygodność i bezstronność oraz odróżniając informacje od komentarzy;
 - 8) ocenia zasoby Internetu z punktu widzenia rzetelności i wiarygodności informacyjnej; świadomie i krytycznie odbiera zawarte w nich treści.
-

-
15. Demokracja – zasady i procedury. Uczeń:
- 1) opisuje wartości będące fundamentem współczesnej demokracji; podaje różne sposoby rozumienia wolności, równości i sprawiedliwości;
 - 2) rozważa, w jakim stopniu demokracja sprzyja pokojowemu rozwiązywaniu konfliktów;
 - 3) charakteryzuje główne fazy kształtowania się systemu demokratycznego;
 - 4) opisuje polskie tradycje demokratyczne (parlamentaryzm I Rzeczypospolitej, Konstytucja 3 maja, II Rzeczpospolita);
 - 5) wyjaśnia, jak są przeprowadzane i jaką rolę odgrywają wybory we współczesnej demokracji;
 - 6) wyjaśnia, czym jest referendum; rozważa, jak we współczesnym państwie można realizować inne formy demokracji bezpośredniej;
 - 7) rozpoznaje przejawy łamania zasad i procedur demokratycznych w życiu publicznym – w państwie, społeczności lokalnej i życiu szkoły.
16. Polityka, ideologie, doktryny i programy polityczne. Uczeń:
- 1) przedstawia różne rozumienia pojęcia „polityka”;
 - 2) charakteryzuje kulturę polityczną współczesnej Polski (normy, formy komunikacji, poziom partycypacji, natężenie konfliktów);
 - 3) analizuje wybrane konflikty wartości i interesów ujawniające się w debacie publicznej w Polsce;
 - 4) opisuje przebieg debaty publicznej na wybrany temat, korzystając z różnych źródeł informacji; ocenia jakość argumentacji jej stron, formułuje własne stanowisko;
 - 5) charakteryzuje ideologie totalitarne (komunizm, nazizm), odwołując się do przykładów historycznych;
 - 6) charakteryzuje najważniejsze współczesne doktryny polityczne (chrześcijańska demokracja, konserwatyzm, liberalizm, nacjonalizm, socjaldemokracja, socjalizm);
 - 7) przeprowadza krytyczną analizę programów i innych materiałów wyborczych partii politycznych, ze względu na zawartość merytoryczną i formę przekazu.
17. Systemy partyjne. Uczeń:
- 1) charakteryzuje system monopartyjny, dwupartyjny i wielopartyjny;
 - 2) porównuje funkcje partii politycznych w państwach demokratycznych i niedemokratycznych;
 - 3) przedstawia system partyjny wybranego przez siebie państwa (do wyboru spośród Wielkiej Brytanii, Niemiec, Francji i Stanów Zjednoczonych) na podstawie samodzielnie zebranych wiadomości;
 - 4) opisuje podstawowe zasady ordynacji większościowej i proporcjonalnej w powiązaniu z systemem dwupartyjnym i wielopartyjnym;

-
- 5) wyjaśnia znaczenie progu wyborczego dla reprezentatywności wyborów i tworzenia rządzącej koalicji;
 - 6) analizuje argumenty na rzecz ordynacji większościowej i proporcjonalnej.
18. Instytucja państwa. Uczeń:
- 1) wyjaśnia na przykładach relacje między narodem a państwem;
 - 2) charakteryzuje zjawisko legitymizacji władzy, odnosząc teorię Maxa Webera do historycznych i współczesnych przykładów;
 - 3) opisuje najważniejsze teorie genezy państwa (Arystotelesa, teistyczna, umowy społecznej, podboju, marksistowska);
 - 4) odróżnia suwerenność zewnętrzną od suwerenności wewnętrznej.
19. Modele ustrojowe państw demokratycznych. Uczeń:
- 1) podaje cechy charakterystyczne różnych modeli ustrojowych państw demokratycznych; wyjaśnia, jaki model funkcjonuje w Polsce;
 - 2) charakteryzuje krótko ustroje polityczne Niemiec, Wielkiej Brytanii, Francji, Stanów Zjednoczonych, Szwajcarii, Włoch i Rosji, na podstawie samodzielnie zebranych informacji;
 - 3) przedstawia zasady odpowiedzialności konstytucyjnej i politycznej; wskazuje, kto im podlega;
 - 4) opisuje współczesne modele stosunków między władzą świecką a władzą duchowną (uprzywilejowanie głównego wyznania, państwo ateistyczne, państwo neutralne światopoglądowo);
 - 5) omawia przepisy Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej dotyczące relacji państwo-Kościół; podaje najważniejsze postanowienia konkordatu.
20. Władza ustawodawcza w państwie demokratycznym. Uczeń:
- 1) wymienia i ilustruje przykładami funkcje władzy ustawodawczej;
 - 2) zarysowuje główne funkcje izby wyższej i niższej parlamentów w wybranych państwach (w Wielkiej Brytanii, Stanach Zjednoczonych, Niemczech); podaje przykłady państw z parlamentem jednoizbowym;
 - 3) ocenia zasadność immunitetu parlamentarnego; odróżnia jego formy (immunitet formalny, materialny);
 - 4) wyjaśnia terminy: sesja plenarna, komisja parlamentarna, kworum, interpelacja, zapytanie poselskie;
 - 5) przedstawia procedurę tworzenia prawa przez parlament;
 - 6) opisuje mechanizm tworzenia koalicji rządowej; wyjaśnia rolę opozycji w pracy parlamentu.
21. Władza wykonawcza w państwie demokratycznym. Uczeń:
- 1) wyjaśnia, jaką rolę we współczesnych państwach może pełnić głowa państwa; podaje przykłady urzędujących głów państw (monarchów i prezydentów);

-
- 2) charakteryzuje kompetencje rządu w państwie demokratycznym i relacje między rządem a głową państwa.
22. Współczesna demokracja w Polsce i na świecie – problemy i zagrożenia. Uczeń:
- 1) rozważa problemy polityki bezpieczeństwa socjalnego;
 - 2) rozpoznaje przejawy populizmu i wyjaśnia, dlaczego stanowi on zagrożenie dla demokracji;
 - 3) omawia na przykładach patologie życia publicznego (np. korupcja, nepotyzm, klientelizm) i wyjaśnia, dlaczego wpływają one destrukcyjnie na życie publiczne;
 - 4) wyjaśnia, dlaczego tak wielu obywateli nie uczestniczy w życiu politycznym, i przedstawia sposoby zwiększania poziomu partycypacji;
 - 5) przedstawia sposoby, jakimi partie polityczne walczą o elektorat, i ocenia te działania według standardów demokracji;
 - 6) wyjaśnia, jaką rolę w państwie demokratycznym pełnią ruchy obywatelskiego sprzeciwu i emancypacji.
23. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:
- 1) przedstawia konstytucyjne zasady ustroju państwa;
 - 2) wyjaśnia konstytucyjne pojęcie suwerenności;
 - 3) wyjaśnia relację między prawem międzynarodowym (w tym unijnym) a prawem krajowym;
 - 4) omawia postanowienia dotyczące rodzajów stanów nadzwyczajnych i warunków ich wprowadzania;
 - 5) przedstawia procedurę zmiany Konstytucji.
24. Parlament Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:
- 1) wymienia kompetencje Sejmu i Senatu w państwie i przedstawia znaczenie obu izb oraz Zgromadzenia Narodowego w systemie władz Rzeczypospolitej Polskiej;
 - 2) określa sytuacje, w jakich może dojść do skrócenia kadencji Sejmu;
 - 3) podaje przykłady stosowania w procedurze legislacyjnej polskiego parlamentu większości zwykłej, bezwzględnej i kwalifikowanej;
 - 4) wyjaśnia szczególny charakter procedury uchwalania ustawy budżetowej.
25. Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:
- 1) określa główne kompetencje prezydenta w relacjach z parlamentem, rządem, władzą sądową, a także sposób sprawowania władzy w zakresie bezpieczeństwa państwa i polityki zagranicznej;
 - 2) wyjaśnia różnice między ordynacjami wyborów parlamentarnych i prezydenckich w Polsce;
 - 3) wyjaśnia, w jakich okolicznościach prezydent może być zawieszony lub usunięty z urzędu.

-
26. Rada Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:
 - 1) przedstawia konstytucyjne procedury powoływania i odwoływania rządu, zmiany rządu i zmiany ministrów;
 - 2) porównuje sytuację rządów mniejszościowych i większościowych ze względu na możliwości działania;
 - 3) rozpoznaje urzędy należące do administracji rządowej; określa kompetencje i procedurę powoływania wojewody;
 - 4) wyjaśnia, podając przykłady, czym zajmuje się administracja zespolona i niezespolona;
 - 5) ocenia funkcjonowanie służby cywilnej w Polsce.
 27. Organy kontroli państwowej, ochrony prawa i zaufania publicznego. Uczeń:
 - 1) omawia kompetencje Najwyższej Izby Kontroli i ocenia jej znaczenie dla funkcjonowania instytucji publicznych;
 - 2) przedstawia uprawnienia i sposób działania Rzecznika Praw Obywatelskich;
 - 3) opisuje procedurę lustracyjną i wskazuje kategorie osób, które jej podlegają;
 - 4) odwołując się do wybranych przykładów, charakteryzuje zadania Instytutu Pamięci Narodowej;
 - 5) wymienia podstawowe zadania Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów oraz Urzędu Kontroli Elektronicznej.
 28. Samorząd terytorialny w Polsce. Uczeń:
 - 1) omawia formy demokracji przedstawicielskiej i bezpośredniej w samorządach terytorialnych; opisuje instytucję referendum lokalnego;
 - 2) przedstawia zadania i kompetencje samorządu gminnego, powiatowego i wojewódzkiego;
 - 3) wyjaśnia, jakie są źródła dochodów samorządów (dochody własne, dotacje, subwencje) i jak jest uchwalany budżet gminy;
 - 4) znajduje i analizuje informacje na temat dochodów i wydatków własnej gminy;
 - 5) opisuje uprawnienia nadzorcze premiera i wojewody wobec samorządów terytorialnych;
 - 6) rozważa problemy oraz perspektywy rozwoju własnej gminy, powiatu lub regionu na podstawie samodzielnie zebranych materiałów.
 29. Prawo. Uczeń:
 - 1) wyjaśnia zasady hierarchiczności, spójności i zupełności w systemie prawnym;
 - 2) rozpoznaje rodzaje prawa (międzynarodowe, krajowe, miejscowe; prywatne, publiczne; materialne, formalne; cywilne, karne, administracyjne);
-

-
- 3) rozróżnia źródła, z których wywodzą się normy w różnych systemach prawnych (prawo: zwyczajowe, precedensowe, religijne, pozytywne).
30. System prawny Rzeczypospolitej Polskiej. Uczeń:
- 1) opisuje źródła prawa w Polsce oraz hierarchię aktów prawnych;
 - 2) wyjaśnia, na czym polega praworządność i jakie zasady oraz instytucje stoją na jej straży;
 - 3) wskazuje gałęzie prawa i kodeksy, w których szukać należy odpowiednich przepisów;
 - 4) wyjaśnia, w jaki sposób realizuje się w Polsce zasadę niezależności sądów i niezawisłości sędziego;
 - 5) przedstawia różnicę między sędziami a ławnikami.
31. Sądy i Trybunały. Uczeń:
- 1) przedstawia sposób powoływania i zadania Sądu Najwyższego, Trybunału Konstytucyjnego i Trybunału Stanu;
 - 2) omawia sposób działania Trybunału Konstytucyjnego, odwołując się do przykładów rozstrzygniętych przez niego spraw; ocenia znaczenie skargi konstytucyjnej dla funkcjonowania państwa prawa;
 - 3) przedstawia strukturę sądownictwa w Polsce i wyjaśnia, jaką rolę odgrywają w niej Sąd Najwyższy i Krajowa Rada Sądownictwa.
32. Prawo cywilne i rodzinne. Uczeń:
- 1) rozpoznaje sprawy regulowane przez prawo cywilne: rzeczowe, zobowiązań, rodzinne, spadkowe i handlowe;
 - 2) stosuje w analizie przypadku podstawowe pojęcia i zasady prawa cywilnego (osoba fizyczna, osoba prawna, zdolność prawna a zdolność do czynności prawnych, odpowiedzialność cywilna);
 - 3) opisuje podstawowe zasady postępowania cywilnego (rozpoznawczego: procesowego oraz nieprocesowego i egzekucyjnego) oraz sposoby zaskarżania orzeczeń;
 - 4) analizuje małżeństwo jako instytucję prawną (warunki zawarcia, prawa i obowiązki małżonków, wspólnota majątkowa, rozwód, separacja, małżeństwo a konkubinat);
 - 5) wyjaśnia, na czym polega władza rodzicielska oraz jakie prawa i obowiązki mają dzieci.
33. Prawo karne. Uczeń:
- 1) stosuje w analizie przypadku podstawowe pojęcia i zasady prawa karnego (odpowiedzialność karna, przestępstwo a wykroczenie, zbrodnia i występki, zasada domniemania niewinności);
 - 2) opisuje przebieg postępowania karnego oraz uczestniczące w nim organy i strony; podaje przykłady przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego i prywatnego, wyjaśnia rolę oskarżyciela posiłkowego;

-
- 3) przedstawia kary i środki karne obowiązujące w polskim prawie oraz prawa przysługujące ofierze, oskarżonemu i świadkowi;
 - 4) podaje zasady wnoszenia apelacji i kasacji w sprawach karnych.
34. Prawo administracyjne. Uczeń:
- 1) odróżnia akty administracyjne od innego rodzaju dokumentów; rozpoznaje, kiedy akt administracyjny jest ważny;
 - 2) przedstawia strukturę sądownictwa administracyjnego; opisuje przebieg postępowania administracyjnego;
 - 3) wyjaśnia, jak odwołać się od decyzji i postanowień organów administracyjnych (odwołanie, zażalenie, skarga do wojewódzkiego sądu administracyjnego, skarga kasacyjna do Naczelnego Sądu Administracyjnego).
35. Obywatel wobec prawa. Uczeń:
- 1) odnajduje w odpowiednim akcie prawnym przepis dotyczący wybranego kazusu prawnego i interpretuje go;
 - 2) wskazuje, do jakich instytucji i osób można się zwrócić o pomoc prawną w konkretnych sytuacjach;
 - 3) pisze fikcyjny pozew w sprawie cywilnej, zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa i odwołanie od decyzji administracyjnej (według wzorów).
36. Prawa człowieka. Uczeń:
- 1) przedstawia ideę oraz historyczny rodowód praw człowieka;
 - 2) przedstawia argumenty na rzecz uniwersalności praw człowieka i analizuje zastrzeżenia formułowane przez jej przeciwników;
 - 3) rozróżnia prawa i wolności osobiste, polityczne oraz ekonomiczne, społeczne i kulturalne; wskazuje, do której generacji należą poszczególne prawa;
 - 4) rozważa, odwołując się do historycznych i współczesnych przykładów, dlaczego dochodzi do łamania praw człowieka na wielką skalę przez reżimy autorytarne.
37. Ochrona praw człowieka w Polsce. Uczeń:
- 1) przedstawia prawa i wolności zagwarantowane w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, wymienia środki i mechanizmy ich ochrony w Polsce;
 - 2) rozważa dylematy związane z prawami socjalnymi i sposobem ich realizacji przez państwo;
 - 3) odnosi przedstawiane w mediach przypadki naruszenia praw lub wolności w Polsce do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej;
 - 4) analizuje stan przestrzegania praw mniejszości narodowych, etnicznych i religijnych;
 - 5) przygotowuje opracowanie na temat naruszania i ochrony praw człowieka w wybranej dziedzinie.
-

-
38. Światowy i europejski system ochrony praw człowieka. Uczeń:
- 1) opisuje system ochrony praw człowieka funkcjonujący na mocy Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz Międzynarodowych Paktów Praw Człowieka Narodów Zjednoczonych;
 - 2) ocenia znaczenie Międzynarodowego Trybunału Karnego w Hadze dla systemu ochrony praw człowieka na świecie;
 - 3) charakteryzuje systemy ochrony praw człowieka w ramach Rady Europy oraz Unii Europejskiej;
 - 4) wyjaśnia, jak działa i jakie sprawy rozpatruje Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu;
 - 5) analizuje z punktu widzenia międzynarodowych standardów praw człowieka przypadki naruszania praw i wolności w różnych państwach;
 - 6) pisze według wzoru skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu lub Komitetu Praw Człowieka w Genewie;
 - 7) opisuje i ocenia działania wybranych organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną praw człowieka.
39. Polska polityka zagraniczna. Uczeń:
- 1) wyjaśnia, jakie znaczenie w polityce zagranicznej państwa odgrywa racja stanu i jak można ją zdefiniować;
 - 2) charakteryzuje główne kierunki polskiej polityki zagranicznej po 1989 r. i sposoby jej prowadzenia (na wybranych przykładach);
 - 3) wyjaśnia, jaki wpływ na polską politykę zagraniczną ma członkostwo w Unii Europejskiej;
 - 4) przedstawia działania Polski w dziedzinie pomocy rozwojowej;
 - 5) charakteryzuje relacje Polski z wybranymi państwami, na podstawie samodzielnie zebranych informacji.
40. Stosunki międzynarodowe w wymiarze globalnym. Uczeń:
- 1) przedstawia podmioty oraz zasady prawa międzynarodowego (zasadę suwerenności, wzajemności, *pacta sunt servanda*);
 - 2) charakteryzuje na przykładach najczęściej stosowane metody rozwiązywania sporów między państwami;
 - 3) wyjaśnia przyczyny dysproporcji między globalną Północą i globalnym Południem oraz mechanizmy i działania, które ją zmniejszają lub powiększają;
 - 4) przedstawia na przykładach wzajemne zależności pomiędzy państwami biednymi i bogatymi w polityce, ekonomii, kulturze i ekologii;
 - 5) wskazuje i wyjaśnia przyczyny konfliktów zbrojnych we współczesnym świecie;
 - 6) rozważa możliwości prowadzenia akcji humanitarnych, współpracy rozwojowej oraz interwencji pokojowych na obszarach dotkniętych konfliktami zbrojnymi, oceniając ich skuteczność i aspekty moralne;

-
- 7) wymienia konflikty, którym towarzyszy terroryzm; wyjaśnia ich przyczyny oraz motyw i sposoby działania terrorystów; opisuje i ocenia strategię zwalczania terroryzmu;
 - 8) przedstawia inicjatywy na rzecz pokoju, demokracji i praw człowieka (w tym działania laureatów Pokojowej Nagrody Nobla).
41. Globalizacja współczesnego świata. Uczeń:
 - 1) przedstawia wieloaspektowy charakter procesów globalizacji (polityka, gospodarka, kultura, komunikacja, ekologia);
 - 2) ocenia rolę wybranych państw oraz instytucji o zasięgu globalnym (organizacji, korporacji, mediów) w procesach globalizacyjnych;
 - 3) rozważa racje ruchów ekologicznych i alterglobalistycznych oraz racje ich przeciwników, formułując własne stanowisko w tej sprawie.
 42. Systemy bezpieczeństwa i współpracy. Uczeń:
 - 1) charakteryzuje przemiany, jakie nastąpiły w Europie i na świecie po upadku komunizmu;
 - 2) opisuje cele i metody działania ONZ oraz kompetencje jej organów (Zgromadzenie Ogólne, Rada Bezpieczeństwa, Sekretarz Generalny, Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości, Rada Gospodarcza i Społeczna);
 - 3) charakteryzuje krótko działanie następujących organizacji: WHO (Światowa Organizacja Zdrowia), ILO (Międzynarodowa Organizacja Pracy), FAO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Wyżywienia i Rolnictwa), IMF (Międzynarodowy Fundusz Walutowy), IBRD (Międzynarodowy Bank Odbudowy i Rozwoju), WTO (Światowa Organizacja Handlu), OECD (Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju), UNESCO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury), UNIDO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Rozwoju Przemysłowego), IAEA (Międzynarodowa Agencja Energii Atomowej), UNICEF (Fundusz Narodów Zjednoczonych na Rzecz Dzieci), UNHCR (Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych do Spraw Uchodźców);
 - 4) wyjaśnia, jak powstało NATO, jakie są jego cele i organy; wymienia najważniejsze operacje wojskowe Sojuszu;
 - 5) wymienia regionalne systemy bezpieczeństwa i współpracy, ocenia ich znaczenie dla danego regionu i świata;
 - 6) ocenia wpływ członkostwa w NATO na pozycję międzynarodową i poziom bezpieczeństwa Polski.
 43. Integracja europejska. Uczeń:
 - 1) omawia genezę i przebieg integracji europejskiej (cele, główne dokumenty i instytucje, politycy, fazy integracji);
 - 2) przedstawia sposoby podejmowania decyzji politycznych i gospodarczych w Unii Europejskiej, odnosząc je do zasad pomocniczości i solidarności;
-

-
- 3) charakteryzuje sposób powoływania, działania i najważniejsze kompetencje instytucji Unii Europejskiej (Rada Unii Europejskiej, Parlament Europejski, Komisja Europejska, Rada Europejska, Trybunał Sprawiedliwości, Europejski Trybunał Obrachunkowy, Europejski Bank Centralny);
 - 4) wyjaśnia, jak tworzone jest prawo unijne, oraz wymienia najważniejsze postanowienia traktatów obowiązujących w Unii Europejskiej;
 - 5) przedstawia procedurę uchwalania budżetu unijnego oraz główne dochody i wydatki budżetowe;
 - 6) rozważa dylematy związane z dalszym rozszerzaniem i reformą Unii Europejskiej;
 - 7) przedstawia cele, genezę i zasady działania Rady Europy; ocenia jej rolę we współczesnej Europie;
 - 8) opisuje genezę, cele i sposób działania Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie.
44. Europa wśród światowych mocarstw. Uczeń:
- 1) wskazuje możliwości odgrywania przez Unię Europejską roli światowego mocarstwa;
 - 2) rozróżnia typy ładów światowych (jedno-, dwu- i wielobiegunowy), odwołując się do historii XX i XXI w.;
 - 3) wyjaśnia znaczenie strategicznych zasobów naturalnych w polityce międzynarodowej;
 - 4) przedstawia na przykładach znaczenie supermocarstw i mocarstw regionalnych dla ładu światowego.
45. Polska w Unii Europejskiej. Uczeń:
- 1) wyjaśnia, na czym polega swobodny przepływ osób, kapitału, towarów i usług w Unii Europejskiej oraz jakie są zasady przekraczania granic przez polskich obywateli (w strefie Schengen i poza nią);
 - 2) opisuje prawa i obowiązki wynikające z posiadania obywatelstwa Unii Europejskiej, w tym możliwość skargi do Rzecznika Praw Obywatelskich Unii Europejskiej;
 - 3) ocenia skutki członkostwa Polski w Unii Europejskiej i perspektywy jej rozwoju w Unii Europejskiej, odwołując się do danych statystycznych, badań opinii publicznej oraz informacji o wykorzystaniu środków unijnych w Polsce, regionie i gminie;
 - 4) podaje ogólne zasady korzystania z funduszy unijnych przez obywateli, przedsiębiorstwa i inne organizacje w Polsce;
 - 5) wyszukuje informacje o możliwościach podejmowania nauki i pracy w państwach Unii Europejskiej, potrafi posługiwać się Europass.

ZALECANE WARUNKI I SPOSÓB REALIZACJI

Zajęcia z *wiedzy o społeczeństwie* kształtują u uczniów następujące postawy:

- 1) zaangażowanie w działania obywatelskie – uczeń angażuje się w działania społeczne i obywatelskie;
- 2) wrażliwość społeczna – uczeń dostrzega przejawy niesprawiedliwości i reaguje na nie;
- 3) odpowiedzialność – uczeń podejmuje odpowiedzialne działania w swojej społeczności, konstruktywnie zachowuje się w sytuacjach konfliktowych;
- 4) poczucie więzi – uczeń odczuwa więź ze wspólnotą lokalną, narodową, europejską i globalną; rozumie, na czym polega otwarty patriotyzm obywatelski;
- 5) tolerancja – uczeń szanuje prawo innych do odmiennego zdania, sposobu zachowania, obyczajów i przekonań, jeżeli nie stanowią one zagrożenia dla innych ludzi; przeciwstawia się przejawom dyskryminacji.

Aby to umożliwić, szkoła powinna zapewnić takie warunki, by uczniowie:

- 1) mieli dostęp do różnych źródeł informacji i różnych punktów widzenia;
- 2) wykorzystywali zdobywane wiadomości i umiejętności obywatelskie w życiu codziennym;
- 3) uczyli się planować i realizować uczniowskie projekty edukacyjne;
- 4) brali udział w dyskusjach i debatach na forum klasy, szkoły i w innych sytuacjach społecznych;
- 5) pracowali nad rozwiązywaniem wybranych problemów swego otoczenia i szerszych społeczności;
- 6) mieli realny wpływ na wybrane obszary życia szkoły, m.in. w ramach samorządu uczniowskiego;
- 7) brali udział w życiu społeczności lokalnej;
- 8) nawiązywali kontakty i współpracowali z organizacjami społecznymi i instytucjami publicznymi;
- 9) uczestniczyli w obywatelskich kampaniach i działaniach oraz korzystali z różnych form komunikowania się w sprawach publicznych;
- 10) budowali swoje poczucie wartości i sprawstwa w życiu społecznym oraz zaufanie do innych.

Ze względu na cele przedmiotu *wiedza i społeczeństwo*, na III etapie edukacyjnym około 20% treści nauczania określonych w podstawie programowej tego przedmiotu powinno być realizowanych w formie uczniowskiego projektu edukacyjnego, a na IV etapie edukacyjnym – nie mniej niż 10%. Uczniowski projekt edukacyjny powinien mieć charakter zespołowy; poszczególne zada-

nia mogą być wykonywane indywidualnie. Wskazane jest, by każdy uczeń uczestniczył w co najmniej jednym projekcie w każdym roku nauczania przedmiotu. Realizując projekt, uczeń:

- 1) zdobywa wiedzę i umiejętności związane z przedmiotem projektu;
- 2) wybiera zagadnienie: problem lub działanie, zgodnie ze swoimi zainteresowaniami i założonymi celami projektu;
- 3) poszukuje sposobów zbadania i rozwiązania problemu oraz skutecznego przeprowadzenia założonego w projekcie działania;
- 4) organizuje własną pracę i współpracuje z innymi realizatorami projektu;
- 5) wytrwale i w przemyślany sposób dąży do realizacji zamierzonego celu;
- 6) przygotowuje i przeprowadza publiczną prezentację efektów projektu (np. na forum klasy, szkoły, gminy).

Etapy realizacji uczniowskiego projektu edukacyjnego oraz zadania nauczyciela:

- 1) wprowadzenie: nauczyciel przekazuje podstawy wiedzy na temat wybranego zagadnienia i pomaga uczniom zdobyć umiejętności umożliwiające przeprowadzenie projektu;
- 2) wybór problemu i formy działania: nauczyciel przedstawia możliwe tematy projektów lub pomaga uczniom w zaproponowaniu własnego tematu;
- 3) zaplanowanie pracy nad projektem i prezentacji końcowej: nauczyciel pomaga w stworzeniu planu działań i podziału zadań, w wyborze formy prezentacji końcowej, podaje kryteria oceniania;
- 4) realizacja zaplanowanych działań: nauczyciel konsultuje i akceptuje realizację kolejnych etapów zadania;
- 5) publiczna prezentacja efektów: nauczyciel stwarza możliwość publicznej prezentacji efektów projektu oraz go ocenia.

KOMENTARZ DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ PRZEDMIOTU *WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE*

Alicja Pacewicz, Andrzej Wańkiewicz

Uwagi ogólne

Wiedza o społeczeństwie to przedmiot, który łączy przekazywanie wiedzy z kształtowaniem umiejętności i postaw obywatelskich. Wynika to z celów kształcenia przyjętych w podstawie programowej kształcenia ogólnego i odpowiada zaleceniom Rady Europy i rekomendacjom Parlamentu Europejskiego oraz Rady Europejskiej, dotyczącym kompetencji kluczowych w uczeniu się przez całe życie.

Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych zakłada, że szkoła powinna kształtować u uczniów postawy warunkujące sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie, a przy tym sprzyjające ich rozwojowi indywidualnemu i społecznemu. Mówi się tu m.in. o uczciwości, odpowiedzialności, poczuciu własnej wartości, przedsiębiorczości, gotowości do podejmowania inicjatyw i pracy zespołowej, a także o postawie obywatelskiej. Podstawa zawiera również zapis, że szkoła podejmuje odpowiednie kroki w celu zapobiegania dyskryminacji. Warto dodać, że zgodnie z prezentowaną podstawą programową edukacja społeczna i obywatelska zaczyna się już w szkole podstawowej: w tym w klasach I–III w ramach edukacji wczesnoszkolnej i w klasach IV–VI na lekcjach *historii i społeczeństwa*.

W polskiej edukacji dominowało dotąd nauczanie *wiedzy o społeczeństwie* poprzez przekazywanie wiadomości o życiu społecznym, politycznym i gospodarczym. Kształtowanie umiejętności i postaw traktowano jako zadanie drugorzędne i trudne w realizacji. Zapewne dlatego w badaniach międzynarodowych polscy uczniowie zajmowali wysokie miejsca pod względem poziomu wiedzy, ale znacznie niższe w obszarze umiejętności, a w dziedzinie aktywności obywatelskiej – zwykle bardzo niskie. Na wyraźną potrzebę zmiany profilu nauczania od lat zwracali uwagę zarówno badacze społeczni, jak i specjaliści w dziedzinie edukacji obywatelskiej (m.in. Diagnoza Społeczna 2007, rekomendacje Krajowego Komitetu Europejskiego Roku Edukacji Obywatelskiej).

Wiedza o społeczeństwie jako edukacja obywatelska

Przedmiot *wiedza o społeczeństwie* ma wyposażyć w wiedzę, umiejętności i postawy obywatelskie, które umożliwiają uczniom odpowiedzialne i skuteczne uczestnictwo w życiu publicznym. Skłania do zainteresowania się sprawami publicznymi i angażowania w debaty i dyskusje, w tym także na tematy kontrowersyjne. Uczy formułowania własnych poglądów i wyrażania ich na różnych forach (w klasie, szkole, w innych gremiach, w tym także w Internecie) oraz wysłuchiwanie, rozumienia i uwzględniania opinii odmiennych niż własne. Rozwija szacunek do innych ludzi, grup społecznych, kultur i narodów.

Przygotowuje do samodzielnego i niezależnego myślenia o wydarzeniach i procesach zachodzących w lokalnej społeczności, w kraju i na świecie.

Rozwijanie kompetencji obywatelskich nie może ograniczać się do zajęć z *wiedzy o społeczeństwie*, powinno być wspierane całym doświadczeniem szkolnym ucznia. Niemal niemożliwe jest wychowanie dobrych obywateli w szkole, w której reguły życia społecznego i atmosfera sprzeczne są z zasadami otwartej komunikacji i prawami człowieka. Ważny jest sposób traktowania uczniów na wszystkich lekcjach, jasne reguły współżycia nauczycieli i uczniów, procedury odwoławcze w sytuacji konfliktów, a także zaangażowanie społeczności szkolnej w sprawy wykraczające poza mury szkoły. Istotną rolę w wychowaniu młodych obywateli odegrać może też samorząd uczniowski – instytucja dobrze umocowana w prawie oświatowym, o ile jego działalność w szkole nie będzie miała jedynie charakteru dekoracyjnego lub marginalnego.

Z edukacyjnego punktu widzenia kluczowe znaczenie w wychowaniu młodego obywatela mają te doświadczenia, w których okazuje się, że:

- ktoś liczy się z jego zdaniem,
- może on mieć wpływ na życie swojej klasy, szkoły, społeczności lokalnej,
- dorośli są w stanie zaufać mu i powierzyć za coś odpowiedzialność.

To właśnie w wyniku takich doświadczeń rodzi się kapitał społeczny – zaufanie do innych, gotowość współpracy i uczestnictwa w życiu publicznym, zdolność do samoorganizacji i inne obywatelskie kompetencje, które nie zawsze można wynieść z domu.

Edukacja obywatelska obejmuje kilka głównych nurtów:

Obywatel w demokratycznym państwie

Uczniowie poznają reguły i problemy życia społecznego, nabywają elementarną wiedzę z dziedziny socjologii, uczą się rozumieć procesy grupowe itp. Dowiadują się, jak funkcjonuje społeczność lokalna i jej władze, jakie są zasady demokratycznego państwa i formy udziału obywateli w życiu publicznym. Zdobywają informacje o prawach człowieka i prawach obywateli oraz sposobach ich ochrony, dowiadują się też o obowiązkach obywateli i ich odpowiedzialności za indywidualne i wspólne działania. Poznają role i podstawowe zasady prawa w państwie demokratycznym, uczą się rozumienia prostych przepisów prawnych.

Uczniowie zdobywają i wykorzystują informacje o sprawach publicznych, dokonują ocen wydarzeń i działań – w tym także sensowności i skutków własnych działań. W tych ocenach uwzględniają demokratyczne wartości oraz procedury.

**Kierunki
edukacji
obywatelskiej**

Udział w życiu lokalnej społeczności

Ważnym elementem procesu nauczania powinno być włączanie uczniów w życie lokalnej społeczności, poprzez obserwacje i badania różnych aspektów jej funkcjonowania, a także działania uczniów na jej rzecz. *Wiedza o społeczeństwie* uczy rozpoznawania i rozwiązywania problemów w bliższym i dalszym otoczeniu, zachęca do własnej aktywności oraz do wspierania konstruktywnych działań innych ludzi. Uczniowie poznają w praktyce procedury demokratyczne możliwe do zastosowania w najbliższym otoczeniu – klasie, szkole, osiedlu i wspólnocie lokalnej. Wszystkie te działania budują poczucie własnej wartości i sprawczości.

Naród i patriotyzm

Wiedza o społeczeństwie kształtuje nowoczesny patriotyzm. To patriotyzm otwarty, bo powiązany z szacunkiem dla innych narodów i tradycji oraz obywatelski, bo oparty nie na kryterium krwi i ziemi, lecz na poczuciu przynależności do narodu rozumianego jako wspólnota obywateli. Patriotyzm taki obejmuje różne wymiary więzi: od społeczności lokalnej, poprzez regionalną, narodową i europejską aż do globalnej. Uczniowie zastanawiają się, jak wspólne dzieje, kultura, tradycja i język budują poczucie tożsamości narodowej. Zwracają uwagę na wielonarodowe tradycje naszego kraju i dowiadują się, jak wygląda życie mniejszości narodowych i etnicznych we współczesnej Polsce. *Wiedza o społeczeństwie* wzmacnia postawy patriotyczne, a zarazem uczy dostrzegać przejawy ksenofobii, nacjonalizmu oraz szowinizmu i przeciwstawiać się takim zachowaniom i wypowiedziom.

Prawo, prawa człowieka i przeciwdziałanie dyskryminacji

Przedmiot oswaja uczniów z zasadami i przepisami, uczy szacunku dla państwa prawa oraz stosowania się do jego wymogów. Służy temu praktyczna edukacja prawna, zdobywanie umiejętności wyszukiwania i rozumienia przepisów oraz podstawowych procedur w urzędach, sądach i innych instytucjach życia publicznego. Uczniowie poznają tradycję myślenia o prawach człowieka i współczesne ich rozumienie, a także międzynarodowe i krajowe regulacje w tej dziedzinie. Przedmiot przygotowuje do dostrzegania przejawów łamania praw człowieka, niesprawiedliwości i różnych form dyskryminacji oraz przeciwstawiania się im na miarę swoich możliwości.

Polska, Europa i świat

Wiedza o społeczeństwie pomaga zrozumieć zjawiska i zmiany, jakie zachodzą w polskim społeczeństwie, Europie i świecie, w tym problemy związane ze spójnością społeczną (wykluczenie, bieda, nierówność szans) i procesami globalizacyjnymi. Wskazane jest prezentowanie poszczególnych zagadnień z uwzględnieniem wzajemnych współzależności między różnymi krajami, regionami i zjawiskami (w tym także z perspektywy zrównoważonego rozwoju), a równocześnie ukazywanie wpływu zachowań i decyzji pojedynczych obywateli na losy szerszych społeczności, a nawet całego świata.

Dodatkowo, na poziomie gimnazjalnym tradycyjnie w zakres nauczania włączana jest także edukacja ekonomiczna i podstawy przedsiębiorczości. W nowej podstawie programowej z wiedzy o społeczeństwie wyłączono natomiast przygotowanie do życia w rodzinie, które nauczane będzie jako osobny przedmiot.

W podstawie programowej *wiedzy o społeczeństwie* wyróżniono sześć wymagań ogólnych, z których pięć powtarza się w coraz bardziej rozwiniętej formie na kolejnych etapach kształcenia. Wymaganie szóste się zmienia i jest związane ze specyfiką nauczania na danym etapie.

Wymagania ogólne i szczegółowe

Etap	I. Wykorzystanie i tworzenie informacji
III	Uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat życia publicznego; wyraża własne zdanie w wybranych sprawach publicznych i uzasadnia je; jest otwarty na odmienne poglądy.
IV P	Uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat sposobu, w jaki prawo reguluje życie obywateli; wyraża własne zdanie w wybranych sprawach na różnych forach publicznych i uzasadnia je; jest otwarty na odmienne poglądy; gromadzi i wykorzystuje informacje potrzebne do zaplanowania dalszej nauki i kariery zawodowej.
IV R	Uczeń znajduje i wykorzystuje informacje na temat życia publicznego, krytycznie je analizuje, samodzielnie wyciąga wnioski; wyraża i uzasadnia własne zdanie w wybranych sprawach w formie ustnej i pisemnej na różnych forach publicznych; przedstawia i uzasadnia poglądy odmienne od własnych.

Etap	II. Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów
III	Uczeń rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań.
IV P	Uczeń rozpoznaje prawne aspekty codziennych problemów życiowych i szuka ich rozwiązania.
IV R	Uczeń rozpoznaje problemy w skali lokalnej, krajowej, europejskiej i globalnej oraz szuka ich rozwiązania; rozumie złożoność problemów społecznych i politycznych; dostrzega perspektywy różnych uczestników życia publicznego.

Etap	III. Współdziałanie w sprawach publicznych
III	Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich.
IV P	Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich; sprawnie korzysta z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego; zna i stosuje zasady samoorganizacji i samopomocy.
IV R	Uczeń współpracuje z innymi – planuje, dzieli się zadaniami i wywiązuje się z nich; sprawnie korzysta z procedur i możliwości, jakie stwarzają obywatelom instytucje życia publicznego; zna i stosuje zasady samoorganizacji i samopomocy.

Etap	IV. Znajomość zasad i procedur demokracji
III	Uczeń rozumie demokratyczne zasady i procedury i stosuje je w życiu szkoły oraz innych społeczności; rozpoznaje przypadki łamania norm demokratycznych i ocenia ich konsekwencje; wyjaśnia znaczenie indywidualnej i zbiorowej aktywności obywateli.
IV P	Uczeń wyjaśnia znaczenie prawa dla funkcjonowania demokratycznego państwa i rozpoznaje przypadki jego łamania.
IV R	Uczeń wyjaśnia demokratyczne zasady i procedury oraz stosuje je w codziennym życiu; charakteryzuje demokrację na tle innych ustrojów, ocenia działanie instytucji demokratycznych w Polsce i na świecie; ocenia rolę stowarzyszeń i organizacji obywatelskich oraz różnych form aktywności obywateli w funkcjonowaniu współczesnej demokracji.

Etap	V. Znajomość podstaw ustroju Rzeczypospolitej Polskiej
III	Uczeń opisuje sposób działania władz publicznych i innych instytucji; wykorzystuje swoją wiedzę o zasadach demokracji i ustroju Polski do interpretacji i oceny wydarzeń życia publicznego.
IV P	Uczeń opisuje sposób i zakres działania organów władzy sądowniczej oraz organów ścigania w Rzeczypospolitej Polskiej.

IV R	Uczeń opisuje sposób działania władz publicznych i innych podmiotów życia publicznego; wykorzystuje swoją wiedzę o zasadach demokracji i ustroju Polski do interpretacji i oceny wydarzeń w życiu społecznym i politycznym; przedstawia prawa i obowiązki obywatela RP; rozumie znaczenie prawa i praw człowieka w codziennym życiu obywatela oraz rozpoznaje przypadki ich łamania.
------	--

Etap	VI. Wymaganie ogólne, odmienne dla różnych etapów nauczania
III	VI. Rozumienie zasad gospodarki rynkowej Uczeń rozumie procesy gospodarcze oraz zasady racjonalnego gospodarowania w życiu codziennym; analizuje możliwości dalszej nauki i kariery zawodowej.
IV P	VI. Znajomość praw człowieka i sposobów ich ochrony Uczeń wyjaśnia podstawowe prawa człowieka, rozpoznaje przypadki ich naruszania i wie, jak można je chronić.
IV R	VI. Dostrzeganie współzależności we współczesnym świecie Uczeń przedstawia związki między swoim życiem a sytuacją społeczności lokalnej, sytuacją Polski, Europy i świata; wyjaśnia złożoność zjawisk społecznych, politycznych, ekonomicznych i kulturowych; uwzględnia perspektywę globalną w interpretacji tych zjawisk.

Wymagania ogólne I, II, i III zawierają równocześnie wskazówki dotyczące form pracy z uczniami (patrz np. wymaganie ogólne II w odniesieniu do III etapu edukacyjnego: *Uczeń rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań.*). Takie zapisy nie ograniczają w żadnym stopniu autonomii nauczyciela w procesie dydaktycznym, chodzi jedynie o to, by przyjęty sposób nauczania i dobór treści odpowiadał wymaganiom ogólnym i szczegółowym zawartym w podstawie.

Wymagania ogólne nadają kierunek procesowi nauczania, a szczegółowe precyzują wiadomości i umiejętności, które uczeń powinien opanować na danym etapie. Sposób formułowania wymagań wskazuje, że nie chodzi tu o bierne przyswojenie pewnego zestawu informacji, ale o umiejętność funkcjonalnego ich wykorzystania do opisu i analizy życia publicznego, do rozwiązywania wybranych problemów oraz obywatelskiego działania w różnych formach dostępnych dla uczniów.

Wymagania szczegółowe

Wymagania ogólne a szczegółowe

Wymagania szczegółowe obejmują:

- w ramach kursu podstawowego (etap III oraz etap IV – zakres podstawowy): 118 wymagań szczegółowych ujętych w 31 modułów, czyli pogrupowanych merytorycznie wiązek wymagań, w gimnazjum oraz 39 wymagań ujętych w 6 modułów w I klasie szkoły ponadgimnazjalnej;
- w ramach kursu rozszerzonego (IV etap – zakres rozszerzony) 226 wymagań ujętych w 45 modułów (z wyłączeniem gospodarki i przedsiębiorczości).

Moduły, czyli zestawy wymagań szczegółowych przypisać można do pięciu większych obszarów merytorycznych:

- życie w społeczeństwie (w tym naród i patriotyzm): 9 modułów w gimnazjum i w I klasie szkoły ponadgimnazjalnej oraz 14 modułów w zakresie rozszerzonym w szkole ponadgimnazjalnej,
- życie publiczne i instytucje polityczne na poziomie lokalnym i krajowym: odpowiednio 9 i 14 modułów,
- prawo i prawa człowieka: odpowiednio 6 i 10 modułów,
- wybrane zagadnienia ogólnoswiatowe – Polska, Europa, świat: odpowiednio 5 i 7 modułów,
- gospodarka i przedsiębiorczość: 8 modułów w gimnazjum.

Wzajemne relacje między wymaganiami ogólnymi a szczegółowymi ilustrują przykłady:

A) III etap edukacyjny

- Wymaganie ogólne II: *Rozpoznawanie i rozwiązywanie problemów. Uczeń rozpoznaje problemy najbliższego otoczenia i szuka ich rozwiązań.*
- Wymaganie szczegółowe: 5. 5) *uczeń opracowuje – indywidualnie lub w zespole – projekt uczniowski dotyczący rozwiązania jednego z problemów społeczności szkolnej lub lokalnej i w miarę możliwości go realizuje (np. jako wolontariusz).*

B) IV etap edukacyjny – zakres podstawowy:

- Wymaganie ogólne VI: *Znajomość praw człowieka i sposobów ich ochrony; uczeń wyjaśnia podstawowe prawa człowieka, rozpoznaje przypadki ich naruszenia i wie, jak można je chronić.*
- Wymaganie szczegółowe: 5.2) *Uczeń wymienia podstawowe prawa i wolności człowieka; wyjaśnia, co oznacza, że są one powszechne, przyrodzone i niezbywalne; 6.6) znajduje informacje o naruszaniu praw człowieka w wybranej dziedzinie (np. prawa kobiet, prawa dziecka, wolność wyznania, prawo do edukacji, prawa humanitarne) i projektuje działania, które temu mogą zaradzić; 6.4) przedstawia na przykładach działania podejmowane przez ludzi i organizacje pozarządowe broniące praw człowieka; w miarę swoich możliwości włącza się w wybrane działania (np. podpisuje apel, prowadzi zbiórkę darów).*

C) IV etap edukacyjny – zakres rozszerzony:

- Wymaganie ogólne IV: *Uczeń wyjaśnia demokratyczne zasady i procedury oraz stosuje je w codziennym życiu; charakteryzuje demokrację na tle innych ustrojów, ocenia działanie instytucji demokratycznych w Polsce i na świecie; ocenia rolę stowarzyszeń i organizacji obywatelskich i różnych form aktywności obywateli w funkcjonowaniu współczesnej demokracji itd.*
- Wymaganie szczegółowe: 15.1) *Uczeń opisuje wartości będące fundamentem współczesnej demokracji; podaje różne sposoby rozumienia wolności, równości i sprawiedliwości; 15.7) rozpoznaje przejawy łamania zasad i procedur demokratycznych w życiu publicznym – w państwie, społeczności lokalnej i życiu szkoły; 12.5) uzasadnia znaczenie swobody zrzeszania się dla jakości życia publicznego itd.*

Zapis wymagań szczegółowych sugeruje pewną kolejność ich omawiania, ale jej nie rozstrzyga. Podstawę programową *wiedzy o społeczeństwie* na poszczególnych etapach można realizować według każdej autorskiej koncepcji pod warunkiem, że będzie spójna, logicznie uzasadniona i zostaną w niej uwzględnione wszystkie wymagania ogólne i szczegółowe. Szkoła i nauczyciel mogą dostosować rozkład materiału i sposób nauczania do potrzeb konkretnych oddziałów, możliwości organizacyjnych i bazy dydaktycznej szkoły. Należy tu wziąć pod uwagę m.in.: kalendarz roku szkolnego, liczbę uczniów w oddziałach, liczbę uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, możliwość blokowania zajęć, wyposażenie szkoły w sprzęt multimedialny, dostęp do Internetu, możliwość organizowania zajęć poza szkołą (np. wizyty uczniów w urzędzie gminy lub lokalnych mediach).

Ze względu na charakter przedmiotu oraz liczbę godzin do dyspozycji na etapie III oraz IV etapie edukacyjnym (zakres podstawowy) nie jest wskazany nadmierny nacisk na przekazywanie i egzekwowanie faktograficznych informacji; nauczyciel powinien natomiast skupić się na rozwijaniu kompetencji obywatelskich i społecznych, zawartych w wymaganiach ogólnych. Z kolei duża liczba godzin na nauczanie w zakresie rozszerzonym na etapie IV umożliwia znaczne zwiększenie – w stosunku do obowiązującej do tej pory podstawy programowej – zakresu merytorycznego nauczanych treści i kształconych umiejętności. Od uczniów wymaga się tu nie tylko przyswojenia wiadomości i kompetencji obywatelskich, ale też krytycznego i refleksyjnego podejścia do omawianych zagadnień oraz dostrzegania i rozumienia ich złożoności.

Nauczyciele i twórcy materiałów edukacyjnych na dany etap nauczania powinni zapoznać się z całą podstawą programową *wiedzy o społeczeństwie* (także na wcześniejszych i późniejszych etapach). Ułatwi to zachowanie ciągłości nauczania i przygotowanie uczniów do egzaminów zewnętrznych. Egzamin gimnazjalny odwołuje się bowiem do wymagań z etapu III, zaś maturalny obejmuje wymagania z etapu III oraz IV, zarówno z zakresu podstawowego, jak i rozszerzonego.

III i IV etap edukacyjny – uwagi o realizacji wymagań

Na każdym etapie kształcenia podstawa programowa stawia przed uczniem podobne wymagania ogólne, ale zawsze rozumiane są one i opisane w sposób dostosowany do wieku ucznia, jego możliwości uczenia się i coraz dojrzalszego postrzegania życia w społeczeństwie. Dojrzałość ta wynika nie tylko z ogólnego rozwoju ucznia, ale też ze stopniowego wchodzenia w zinstytucjonalizowany świat społeczny.

III etap edukacyjny

Celem III etapu jest dostarczenie uczniom wiedzy o podstawowych prawidłowościach, regułach i instytucjach życia publicznego oraz wykształcenie w nich umiejętności obywatelskich i postaw, niezbędnych do poruszania się w przestrzeni publicznej, właściwej dla ich wieku. Bardziej niż szczegółowych wiadomości faktograficznych o życiu społecznym i politycznym uczeń potrzebuje ogólnej „mapy” życia publicznego oraz umiejętności jej krytycznego czytania. Ponieważ i tak część wiedzy zdobytej w gimnazjum przez dany rocznik może ulec dezaktualizacji na skutek zmiany przepisów prawa bądź przemian społecznych, na tym etapie istotne jest przede wszystkim, by uczeń zainteresował się życiem publicznym, poznał język, który pomoże mu go rozumieć i był w stanie na bieżąco szukać informacji na ten temat. Istotne jest również stawianie przed uczniem takich zadań, by uczył się współpracy z innymi w rzeczywistym działaniu społecznym oraz sprawnego funkcjonowania w sytuacjach publicznych (np. umiejętność prowadzenia dyskusji, zebrania, zorganizowania klasowego głosowania czy szkolnych wyborów). Dlatego na tym etapie szczególnie rekomendowana jest metoda zespołowego projektu uczniowskiego – około 20% treści i umiejętności uczniowie powinni przyswajać tą właśnie drogą (patrz niżej uwagi o projekcie edukacyjnym).

Specyficznym dla tego etapu nauczania wymaganiem ogólnym jest przygotowanie ucznia do korzystania z możliwości, jakie stwarza gospodarka rynkowa, w tym do planowania własnej kariery zawodowej. Obszerny blok zagadnień ekonomicznych ma dostarczyć wiedzy potrzebnej do rozumienia podstawowych zjawisk ekonomicznych, do racjonalnego gospodarowania własnymi zasobami, a praktyczne ćwiczenia służyć powinny rozwijaniu postawy przedsiębiorczości.

Szczegółowe wymagania na III etapie nauczania dzielą się na cztery bloki: człowiek w społeczeństwie, instytucje państwowe i samorządowe, Polska w Europie i świecie, podstawy gospodarki i przedsiębiorczości (na IV etapie nauczania to odrębny przedmiot).

IV etap edukacyjny – zakres podstawowy, klasa I szkoły ponadgimnazjalnej

Większość uczniów – wszyscy, którzy nie podejmą nauki przedmiotu w zakresie rozszerzonym – właśnie na tym poziomie zakończy wyodrębnioną w przedmiot, usystematyzowaną edukację obywatelską. Później pewne jej istotne elementy znajdują się jeszcze w przedmiocie *historia i społeczeństwo*. Zgodnie z celami tego etapu nauczania uczeń ma głównie rozumieć świat

społeczny w sposób pragmatyczny: znać jego reguły, by wiedzieć, jak się zachować i jak działać. Z tego względu znalazły się tu treści i umiejętności najbardziej przydatne w codziennym życiu zarówno przed, jak i po osiągnięciu pełnoletności.

Ten rok nauczania wiedzy o społeczeństwie zdominowany jest przez praktyczną edukację prawną i to jej podporządkowane są szczegółowe cele. Uczniowie mają nauczyć się obcować z prawem, dowiedzieć, czego ono od nich wymaga i jak mogą z niego korzystać w różnych sytuacjach życiowych. Powinni także oswoić się z językiem urzędowym, aby rozumieć dotyczące ich dokumenty i umieć sporządzać pisma urzędowe. Przystawianie funkcjonalnej wiedzy o instytucjach publicznych i zasadach ich działania ma dać uczniom umiejętność skutecznego poruszania się w nich z zachowaniem kryterium legalności. Przygotuje to ich także do samoorganizacji i współpracy w kontaktach z urzędami, sądami, policją, pracodawcami i innymi instytucjami życia publicznego. Od ucznia wymaga się, by samodzielnie gromadził informacje istotne dla dalszej nauki i przyszłej pracy zawodowej. *Wiedza o społeczeństwie* na tym etapie buduje wrażliwość na łamanie praw człowieka i gotowość angażowania się w ich obronę. Zakłada się wręcz, że uczeń powinien podjąć – w miarę swoich możliwości – jakieś działanie na rzecz praw i wolności (np. podpisać list protestacyjny czy zaangażować się w aktywność organizacji humanitarnej).

Szczegółowe wymagania dla zakresu podstawowego IV etapu nauczania dotyczą funkcjonowania instytucji publicznych, systemu prawa i sądownictwa, bezpieczeństwa oraz edukacji i pracy, a także praw człowieka, rozpoznawania przypadków ich naruszania oraz sposobów ich ochrony.

IV etap edukacyjny – zakres rozszerzony

Wymagania ogólne kształcenia w zakresie rozszerzonym stanowią rozwinięcie wymagań z III etapu edukacyjnego (gimnazjum) i zakresu podstawowego IV etapu edukacyjnego (I klasa szkoły ponadgimnazjalnej). Ogólne wymagania dla tego etapu kształcenia realizowane są w znacznie szerszym kontekście niż na etapach III i IV podstawowym. Wszystkie zagadnienia o charakterze społecznym, politycznym i prawnym omawiane są więc w sposób pogłębiony, ukierunkowany przez wymagania szczegółowe o wyższym niż dotąd stopniu złożoności. Ma to służyć przygotowaniu ucznia do egzaminu maturalnego na takim poziomie, by był postrzegany przez wyższe uczelnie jako dobry kandydat na studia z zakresu nauk społecznych, prawnych i na innych kierunkach, gdzie wymagany będzie egzamin maturalny z wiedzy o społeczeństwie.

W stosunku do poprzedniej podstawy programowej znacznie rozbudowany został blok zagadnień z socjologii oraz stosunków międzynarodowych. Nauczanie na IV rozszerzonym etapie znacznie przesuwa więc także społeczny widnokrąg ucznia, włączając treści odległe od osobistych doświadczeń większości młodych ludzi – są to społeczne, ekonomiczne i kulturowe problemy

współczesnej Europy i świata, a także najważniejsze spory światopoglądowe w obrębie kultury zachodniej. Mocno zaakcentowany został refleksyjny stosunek do świata społecznego; uczeń powinien go nie tylko rozumieć, ale też poddawać ocenie omawiane zjawiska i umieć uzasadnić swoje sądy.

W znacznie większym stopniu niż na poprzednich etapach kształcenia uczniowie powinni korzystać z materiałów spoza podręcznika. Muszą umieć do nich samodzielnie dotrzeć, ocenić ich wartość i stosownie do niej je wykorzystać. Także umiejętność współpracy z innymi w sprawach publicznych powinna znaleźć wyraz w działaniach wyraźnie wykraczających poza mury szkoły. Równocześnie, zakłada się, że ze względu na presję egzaminacyjną, co najmniej 10% treści i umiejętności (a nie 20%, jak w gimnazjum) powinno być nauczanych w formie projektu uczniowskiego.

Rozszerzony zakres IV etapu edukacyjnego obejmuje podobne bloki treściowe jak etap III i IV (zakres podstawowy) łącznie (ale nie ma podstaw przedsiębiorczości i gospodarki, które nauczane są w ramach przedmiotu obowiązkowego „podstawy przedsiębiorczości” i przedmiotu uzupełniającego „ekonomia w praktyce”). Treści te oraz związane z nimi umiejętności opisano przez większą liczbę pogłębionych wymagań szczegółowych. Wśród nich znalazły się także zagadnienia zupełnie nowe, jak np. współczesne spory światopoglądowe, modele ustrojowe państw demokratycznych, systemy globalnego bezpieczeństwa i współpracy.

Metody nauczania

Przedstawione wyżej ogólne i szczegółowe cele nauczania wiedzy o społeczeństwie wymagają odpowiedniego sposobu pracy z uczniami. Nie da się skutecznie kształtować obywatelskich umiejętności i postaw, korzystając wyłącznie z tradycyjnych metod, takich jak wykład, lektura podręcznika i odrabianie ćwiczeń. Edukacja obywatelska powinna być „szkołą demokracji” – musi przekraczać model jednostronnej transmisji wiedzy na rzecz kształcenia zorientowanego na uczestnictwo i dialog. Nauczyciel jest w tym procesie przewodnikiem i pośrednikiem.

Takie kształcenie nastawione na uczestnictwo polega m.in. na:

- systematycznym odnoszeniu omawianego materiału do doświadczeń i obserwacji uczniów, zachęcanie do dzielenia się nimi,
- krytycznym podejściu do omawianych treści i wykorzystywanych źródeł,
- odwoływaniu się do różnych punktów widzenia i wskazywaniu argumentów „za i przeciw” w rozwiązywaniu problemów życia publicznego,
- korzystaniu z metod aktywizujących uczniów: rozwiązywania problemów, analizy przypadku, debaty i dyskusji, odgrywania ról, burzy mózgów, pracy w parach i grupach i in.,

-
- organizowaniu samodzielnej – indywidualnej i zespołowej – pracy uczniów oraz publicznej prezentacji jej wyników, poprzez wykorzystanie metody zespołowego projektu uczniowskiego.

Nauczyciele mają swobodę w doborze metod dydaktycznych, z wyjątkiem przygotowania uczniów do spełniania tych wymagań szczegółowych, które sugerują już pewną formę pracy na lekcji. Tak dzieje się m.in. w następujących przypadkach:

III etap nauczania: 5.5); 6.3); 13.2); 17.5); 17.6); 18.3); 26.3); 30.3)

IV etap – zakres podstawowy: 1.6); 2.8); 3.3); 5.5); 6.6)

IV etap – zakres rozszerzony: 12.7); 33.1); 35.3); 37.5); 45.5)

Jednak nawet w przypadku tych wymagań margines swobody nauczyciela pozostaje duży. Na przykład wymaganie 17.5) z etapu III edukacyjnego („*piśże podanie, krótki list w sprawie publicznej i wypełnia prosty druk urzędowy*”) można zrealizować na różne sposoby: uczniowie mogą ćwiczyć pisanie ich na jednych zajęciach bądź każdą z trzech form (podanie, list, druk) używać na innej lekcji z cyklu zajęć o wspólnocie lokalnej i jej władzach. Jeszcze inny wariant to połączenie ćwiczenia tych umiejętności z realizacją projektu uczniowskiego, który polega na opracowaniu rozwiązania jednego z problemów społeczności szkolnej lub lokalnej (wymaganie szczegółowe 5.5). To umożliwi pracę nad dwoma wymaganiami równocześnie.

Podczas zajęć uczeń powinien odnosić się do realnych problemów życia publicznego, brać udział w debatach, uczestniczyć w głosowaniach oraz podejmować działania społeczne.

Korzystając z analizy rzeczywistych wydarzeń i zjawisk, uczniowie najlepiej rozwijają umiejętność poszukiwania informacji, krytycznego myślenia, dyskusowania i działania na rzecz wartości i spraw, które uważają za ważne. Uczą się formułować wnioski i sądy na podstawie zdobytych informacji, interpretować wypowiedzi i zachowania aktorów życia publicznego, w tym także idee i opinie odmienne od własnych.

Sz szczególnie na III etapie nauczania jest wskazane wykorzystywanie w nauczaniu obserwacji przez uczniów życia otaczającej ich społeczności lokalnej i naturalnego zainteresowania i zaangażowania w poprawę jakości życia swojej rodziny, sąsiadów, koleżanek i kolegów, mieszkańców swojej małej ojczyzny.

Na lekcjach uczniowie powinni rozważać także problemy kontrowersyjne, a nie tylko takie, co do których panuje powszechna zgoda. Przy kontrowersyjnych tematach nauczyciel musi zadbać o to, by uczniowie przestrzegali reguł demokratycznej debaty, a także, by podjęli próbę zrozumienia innych niż

**Prawdziwe
problemy,
debaty,
głosowania
i działania**

własny punktów widzenia na daną sprawę. Chodzi też o to, by byli w stanie zestawić ze sobą różne stanowiska, podważyć, a nawet poddać krytyce to, co zobaczą, usłyszą i przeczytają.

Uczniowie powinni mieć także możliwość prezentowania swego stanowiska na forum publicznym – w klasie, szkole, w ramach wspólnoty lokalnej (wobec przedstawicieli organów władzy i instytucji publicznych), a także wobec szerszego grona odbiorców, np. w Internecie. Warto tworzyć sytuacje, w których młodzi ludzie mogą przekonywać innych (także dorosłych, w tym urzędników publicznych) do działań, które sami uważają za słuszne. Ma to sens zwłaszcza w sytuacji, gdy mogą podjąć działania i mieć swój udział w rozwiązaniu wybranego problemu lub zmianie jakiejś szkodliwej praktyki w szkole, w osiedlu czy w gminie.

Szczególnie cennym elementem edukacji obywatelskiej na wszystkich poziomach jest uczestnictwo w wyborach. Okres wyborów powszechnych (samorządowych, parlamentarnych, prezydenckich, do parlamentu UE) i kampanii wyborczych powinien być wykorzystywany do edukacji o kompetencjach odpowiednich instytucji, znaczenia aktu wyborczego i frekwencji wyborczej. Ważną szkołą demokracji są także wybory do klasowych lub szkolnych instytucji samorządu uczniowskiego.

Uczniowie powinni także mieć możliwość głosowania w sprawach dotyczących życia ich klasy i szkoły (czy jechać na wycieczkę, czy nie), a także – po odpowiednim wprowadzeniu i naświetleniu problemu – w sprawach lokalnych (np. temat aktualnej debaty w radzie gminy), ogólnopolskich („gorący temat” debaty publicznej), europejskich (np. kwestia rozważana w Parlamencie Europejskim) i ogólnoświatowych (np. kontrowersja na forum ONZ). Sam sposób głosowania – jawny przez podniesienie rąk lub tajny przez wrzucanie głosów do urny – musi być dostosowany do przedmiotu głosowania i wagi sprawy.

Skoro edukacja obywatelska ma przygotowywać do udziału w życiu publicznym, uczniowie powinni już w ramach zajęć i w trakcie realizacji projektów edukacyjnych planować i podejmować rzeczywiste działania. Mogą to być inicjatywy w klasie i szkole (np. założenie gazetki szkolnej), jak i przedsięwzięcia wykraczające poza ramy szkoły, związane z życiem społeczności lokalnej (uporządkowanie miejskiego parku, założenie dyskusyjnego klubu filmowego), czy szerszych społeczności (udział w kampanii na rzecz wysokiej frekwencji w wyborach lub w sprawie globalnego ocieplenia). Młodzi ludzie uczą się przy tym współpracy, planowania własnego działania i odpowiedzialnego wywiązywania się z indywidualnych i zespołowych zadań. Dowiadują się także, jak w praktyce podejmuje się decyzje dotyczące szerszych społeczności, jakie przepisy prawne regulują daną dziedzinę życia, uczą się promowania swoich inicjatyw i szukania sojuszników.

Mogą to być zarówno samodzielne inicjatywy uczniów, jak i przedsięwzięcia, do których zachęci uczniów nauczyciel; działania jednorazowe (szkolna kampania informacyjna na temat praw ucznia) lub projekty dłuższe, trwające kil-

ka tygodni lub miesięcy (wolontariat na rzecz bezdomnych zwierząt). Szkoła powinna stworzyć takie możliwości, by każdy uczeń choć raz do roku wziął udział w społecznym działaniu.

Ze względu na cele przedmiotu *wiedza i społeczeństwo*, na III etapie edukacyjnym około 20% treści nauczania określonych w podstawie programowej tego przedmiotu powinno być realizowanych w formie uczniowskiego projektu edukacyjnego, a na IV etapie edukacyjnym co najmniej 10%. Uczniowski projekt edukacyjny powinien mieć charakter zespołowy, choć poszczególne zadania mogą być wykonywane indywidualnie. Wskazane jest, by każdy uczeń uczestniczył w co najmniej jednym projekcie w każdym roku nauczania przedmiotu. Realizując projekt, uczeń:

- zdobywa wiedzę i umiejętności związane z przedmiotem projektu;
- wybiera problem lub działanie, zgodnie ze swoimi zainteresowaniami i założonymi celami projektu;
- poszukuje sposobów zbadania i rozwiązania problemu oraz skutecznego przeprowadzenia założonego w projekcie działania;
- organizuje własną pracę i współpracuje z innymi uczestnikami projektu;
- wytrwale i w przemyślany sposób dąży do realizacji zamierzonego celu;
- przygotowuje i przeprowadza publiczną prezentację efektów projektu (np. na forum klasy, szkoły, gminy).

Etapy realizacji uczniowskiego projektu edukacyjnego oraz zadania nauczyciela:

- wprowadzenie: nauczyciel przekazuje podstawy wiedzy na temat wybranego zagadnienia i pomaga uczniom zdobyć umiejętności umożliwiające przeprowadzenie projektu;
- wybór problemu i formy działania: nauczyciel przedstawia możliwe tematy projektów lub pomaga uczniom w zaproponowaniu własnego tematu;
- zaplanowanie pracy nad projektem i prezentacji końcowej: nauczyciel pomaga w stworzeniu planu działań i podziału zadań, w wyborze formy prezentacji końcowej, podaje kryteria oceniania;
- realizacja zaplanowanych działań: nauczyciel konsultuje i akceptuje realizację kolejnych etapów zadania;
- publiczna prezentacja efektów: nauczyciel stwarza możliwość publicznej prezentacji efektów projektu oraz ocenia go.

Tam, gdzie jest to uzasadnione merytorycznie, uczniowie powinni być zachęceni do projektów interdyscyplinarnych, wychodzących poza ramy wiedzy o społeczeństwie, które mogą być prowadzone we współpracy z nauczycielem historii, języka polskiego, geografii, a nawet biologii czy matematyki.

Technologie informacyjno-komunikacyjne w nauczaniu wiedzy o społeczeństwie

W nauczaniu *wiedzy o społeczeństwie* szczególną rolę może odegrać zastosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych. Korzystanie z Internetu umożliwia uczniom i nauczycielom szybki dostęp do informacji o życiu publicznym, uregulowań prawnych, wzorów druków i pism urzędowych, materiałów źródłowych, wiadomości o aktualnych wydarzeniach w Polsce i na świecie, a także prac publicystycznych i naukowych poszerzających wiedzę ucznia.

Internet to miejsce otwartej debaty – analizy i komentowania wydarzeń, działań i decyzji dotyczących życia publicznego. To także narzędzie rzeczywiste – działania obywatelskiego (np. wysyłania listów w obronie prześladowanych), szukania sojuszników własnych inicjatyw, a nawet głosowania. Dlatego nauczyciel powinien zachęcać uczniów do uczestnictwa w społecznościach i dyskusjach internetowych. Sieć może stać się „naturalnym środowiskiem” dla skutecznej i atrakcyjnej dla młodych ludzi edukacji obywatelskiej, oczywiście pod warunkiem, że uczniowie zostaną przygotowani do krytycznej oceny wartości stron i wiarygodności dostępnych źródeł oraz świadomości zasad prawnych i etycznych związanych z korzystaniem z Internetu.

Uczniowie nie muszą przy tym pozostać biernymi odbiorcami tych przekazów – powinni także być zachęceni do samodzielnego tworzenia własnych tekstów, prezentacji multimedialnych, filmów, nagrań i innych wypowiedzi oraz zamieszczania ich w Internecie (np. w formie blogu, w serwisie społecznościowym, na stronie szkoły czy organizacji pozarządowej).

Podstawowe aplikacje komputerowe, takie jak edytory tekstu, arkusze kalkulacyjne, bazy danych czy narzędzia do tworzenia prezentacji multimedialnych, czynią pracę z uczniami bardziej skuteczną, atrakcyjną i ułatwiają prezentację jej efektów.

Ocenianie uczniów

Ocena służy klasyfikowaniu uczniów, ale także pełni rolę informacyjną i motywacyjną, dzięki czemu może wesprzeć proces nauczania. Ocenianie na *wiedzy o społeczeństwie* musi pozostawać w zgodzie z wewnątrzszkolnym systemem oceniania, jego zasadami i priorytetami. Ocena dotyczy wiedzy ucznia, jego obywatelskich umiejętności, uczestnictwa w zajęciach, a nawet pozalekcyjnej aktywności (np. w realizacji uczniowskich projektów). To od nauczyciela zależy, w jakim stopniu będzie uwzględniał poszczególne elementy w ostatecznej ocenie.

Zadaniem nauczyciela jest stworzyć warunki, w których uczniowie będą rozwijali postawy odpowiedzialności, zaangażowania czy otwartości. Nauczyciel powinien jednak unikać oceniania uczniów za wyrażane postawy i przekonania – uczniowie nie mogą być oceniani za swoje poglądy polityczne czy orientację ideową. Nauczyciel nie może jednak tolerować wypowiedzi i zachowań sprzecznych ze standardami praw człowieka, np. rasistowskich lub

antysemickich. Musi jasno komunikować wartości towarzyszące wychowaniu obywatelskiemu – takie jak wolność, sprawiedliwość, równość, prawa człowieka, szacunek dla prawa, solidarność, tolerancja, patriotyzm.

Ze względu na rekomendowane powyżej metody pracy z uczniami, konieczne staje się zwrócenie szczególnej uwagi na sposób oceniania różnych form aktywności ucznia na lekcjach – wypowiedzi pisemnych i ustnych, udziału w dyskusji czy socjodramie, ich zaangażowania w projekty indywidualne i zespołowe itp. Ponieważ dla skuteczności nauczania ważny jest nie tylko stopień, jaki ostatecznie uzyska uczeń, ale także sam proces oceniania, przed przystąpieniem do wykonania zadania uczniowie powinni znać kryteria oceny i wiedzieć, jakie warunki ma spełniać ich praca i na co konkretnie nauczyciel będzie zwracał szczególną uwagę. Dodatkowo konstruowanie kryteriów oceny wspólne z uczniami może być elementem wspierającym proces nauczania. W nauczaniu *wiedzy o społeczeństwie*, zarówno w gimnazjum, jak i w szkołach ponadgimnazjalnych, szczególnie adekwatne jest uzupełnianie oceny sumującej, czyli wyrażonej stopniem i podsumowującej prace uczniów na koniec nauczania tematu lub działu oceną kształtującą. Ocena kształtująca powinna dawać uczniowi konkretną informację zwrotną: co zrobił dobrze, co powinien poprawić, w jaki sposób ma to zrobić i jak dalej ma się rozwijać. Taki sposób oceniania pomaga uczniowi się uczyć i lepiej zrozumieć, co naprawdę kryje się za wymaganiami szczegółowymi.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU PODSTAWY PRZEDSIĘBIORCZOŚCI

IV etap edukacyjny – tylko zakres podstawowy

Cele kształcenia – wymagania ogólne

- I. Komunikacja i podejmowanie decyzji.
Uczeń wykorzystuje formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej; podejmuje decyzje i ocenia ich skutki, zarówno pozytywne, jak i negatywne.
- II. Gospodarka i przedsiębiorstwo.
Uczeń wyjaśnia zasady funkcjonowania przedsiębiorstwa i sporządza prosty biznesplan; charakteryzuje mechanizmy funkcjonowania gospodarki i instytucji rynkowych oraz rolę państwa w gospodarce; analizuje aktualne zmiany i tendencje w gospodarce świata i Polski; rozróżnia i porównuje formy inwestowania i wynikające z nich ryzyko.
- III. Planowanie i kariera zawodowa.
Uczeń opisuje mocne strony swojej osobowości; analizuje dostępność rynku pracy w odniesieniu do własnych kompetencji i planów zawodowych.
- IV. Zasady etyczne.
Uczeń wyjaśnia zasady etyczne w biznesie i w relacjach pracownik-pracodawca, potrafi ocenić zachowania pod względem etycznym.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

1. Człowiek przedsiębiorczy. Uczeń:
 - 1) przedstawia cechy, jakimi charakteryzuje się osoba przedsiębiorcza;
 - 2) rozpoznaje zachowania asertywne, uległe i agresywne; odnosi je do cech osoby przedsiębiorczej;
 - 3) rozpoznaje mocne i słabe strony własnej osobowości; odnosi je do cech osoby przedsiębiorczej;
 - 4) charakteryzuje swoje role społeczne i typowe dla nich zachowania;
 - 5) zna korzyści wynikające z planowania własnych działań i inwestowania w siebie;
 - 6) analizuje przebieg kariery zawodowej osoby, która zgodnie z zasadami etyki odniosła sukces w życiu zawodowym;
 - 7) podejmuje racjonalne decyzje, opierając się na posiadanych informacjach, i ocenia skutki własnych działań;
 - 8) stosuje różne formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej w celu autoprezentacji oraz prezentacji własnego stanowiska;
 - 9) przedstawia drogę, jaką dochodzi się własnych praw w roli członka zespołu, pracownika, konsumenta;

-
- 10) zna prawa konsumenta oraz wymienia instytucje stojące na ich straży; przedstawia zasady składania reklamacji w przypadku niezgodności towaru z umową;
 - 11) odczytuje informacje zawarte w reklamach, odróżniając je od elementów perswazyjnych; wskazuje pozytywne i negatywne przykłady wpływu reklamy na konsumentów.
2. Rynek – cechy i funkcje. Uczeń:
- 1) charakteryzuje społeczne i ekonomiczne cele gospodarowania, odwołując się do przykładów z różnych dziedzin;
 - 2) rozróżnia czynniki wytwórcze (praca, przedsiębiorczość, kapitał, ziemia i informacja) i wyjaśnia ich znaczenie w różnych dziedzinach gospodarki;
 - 3) wymienia podstawowe cechy, funkcje i rodzaje rynków;
 - 4) wyjaśnia okrężny obieg pieniądza w gospodarce rynkowej;
 - 5) omawia transformację gospodarki Polski po 1989 r.;
 - 6) charakteryzuje czynniki wpływające na popyt i podaż;
 - 7) wyznacza punkt równowagi rynkowej na prostych przykładach.
3. Instytucje rynkowe. Uczeń:
- 1) rozróżnia formy i funkcje pieniądza;
 - 2) wyjaśnia rolę, jaką w gospodarce pełnią instytucje rynkowe: bank centralny, banki komercyjne, giełda papierów wartościowych, fundusze inwestycyjne, firmy ubezpieczeniowe, fundusze emerytalne;
 - 3) oblicza procent od kredytu i lokaty bankowej, ocenia możliwość spłaty zaciągniętego kredytu przy określonym dochodzie;
 - 4) wyjaśnia mechanizm funkcjonowania giełdy papierów wartościowych na przykładzie Giełdy Papierów Wartościowych w Warszawie;
 - 5) wskazuje różnicę między różnymi rodzajami papierów wartościowych;
 - 6) wymienia podstawowe wskaźniki giełdowe i wyjaśnia ich wagę w podejmowaniu decyzji dotyczących inwestowania na giełdzie;
 - 7) rozróżnia formy inwestowania kapitału i dostrzega zróżnicowanie stopnia ryzyka w zależności od rodzaju inwestycji oraz okresu inwestowania;
 - 8) oblicza przewidywany zysk z przykładowej inwestycji kapitałowej w krótkim i długim okresie;
 - 9) charakteryzuje system emerytalny w Polsce i wskazuje związek pomiędzy swoją przyszłą aktywnością zawodową, a wysokością emerytury;
 - 10) analizuje oferty banków, funduszy inwestycyjnych, firm ubezpieczeniowych i funduszy emerytalnych.

4. Państwo, gospodarka. Uczeń:

- 1) wymienia i charakteryzuje ekonomiczne funkcje państwa;
- 2) opisuje podstawowe mierniki wzrostu gospodarczego;
- 3) przedstawia przyczyny i narzędzia oddziaływania państwa na gospodarkę;
- 4) wymienia źródła dochodów i rodzaje wydatków państwa;
- 5) wyjaśnia wpływ deficytu budżetowego i długu publicznego na gospodarkę;
- 6) charakteryzuje narzędzia polityki pieniężnej;
- 7) identyfikuje rodzaje inflacji w zależności od przyczyn jej powstania oraz stopy inflacji;
- 8) wyjaśnia wpływ kursu waluty na gospodarkę i handel zagraniczny;
- 9) charakteryzuje zjawiska recesji i dobrej koniunktury w gospodarce;
- 10) wyszukuje informacje o aktualnych tendencjach i zmianach w gospodarce świata i Polski;
- 11) wskazuje największe centra finansowe i gospodarcze na świecie;
- 12) ocenia wpływ globalizacji na gospodarkę świata i Polski oraz podaje przykłady oddziaływania globalizacji na poziom życia i model konsumpcji.

5. Przedsiębiorstwo. Uczeń:

- 1) charakteryzuje otoczenie, w którym działa przedsiębiorstwo;
- 2) omawia cele działania przedsiębiorstwa oraz sposoby ich realizacji;
- 3) sporządza projekt własnego przedsiębiorstwa oparty na biznesplanie;
- 4) rozróżnia podstawowe formy prawno-organizacyjne przedsiębiorstwa;
- 5) opisuje procedury i wymagania związane z zakładaniem przedsiębiorstwa;
- 6) omawia zasady pracy zespołowej i wyjaśnia, na czym polegają role lidera i wykonawcy; omawia cechy dobrego kierownika zespołu;
- 7) identyfikuje i analizuje konflikty w zespole i proponuje metody ich rozwiązania, szczególnie w drodze negocjacji;
- 8) omawia etapy realizacji projektu oraz planuje działania zmierzające do jego realizacji;
- 9) charakteryzuje zachowania etyczne i nieetyczne w biznesie krajowym i międzynarodowym;
- 10) charakteryzuje czynniki wpływające na sukces i niepowodzenie przedsiębiorstwa.

6. Rynek pracy. Uczeń:

- 1) omawia mierniki i skutki bezrobocia dla gospodarki oraz sposoby walki z bezrobociem;

-
- 2) wyjaśnia motywy aktywności zawodowej człowieka;
 - 3) analizuje własne możliwości znalezienia pracy na rynku lokalnym, regionalnym, krajowym i europejskim;
 - 4) wyszukuje oferty pracy, uwzględniając własne możliwości i predyspozycje;
 - 5) rozróżnia sposoby zatrudnienia pracownika i interpretuje podstawowe przepisy Kodeksu pracy, w tym obowiązki i uprawnienia pracownika i pracodawcy;
 - 6) sporządza dokumenty aplikacyjne dotyczące konkretnej oferty pracy;
 - 7) przygotowuje się do rozmowy kwalifikacyjnej i uczestniczy w niej w warunkach symulowanych;
 - 8) charakteryzuje różne formy wynagrodzeń i oblicza swoje wynagrodzenie brutto i netto; wypełnia deklarację podatkową PIT, opierając się na przykładowych danych;
 - 9) rozróżnia zachowania etyczne i nieetyczne w roli pracodawcy i pracownika; wyjaśnia zjawisko mobbingu w miejscu pracy oraz przedstawia sposoby przeciwdziałania.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU EKONOMIA W PRAKTYCE

IV etap edukacyjny

przedmiot uzupełniający

Cele kształcenia – wymagania ogólne

Nabywanie umiejętności przeprowadzenia kompletnej realizacji przedsięwzięcia: od pomysłu, przez przygotowanie planu, wdrożenie go, aż do analizy efektów.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

1. Planowanie przedsięwzięcia uczniowskiego o charakterze ekonomicznym. Uczeń:
 - 1) wymienia zasady planowania i wyjaśnia korzyści wynikające z planowania działań;
 - 2) charakteryzuje skutecznego menadżera;
 - 3) dokonuje wyboru formy przedsięwzięcia uczniowskiego;
 - 4) określa etapy realizacji przedsięwzięcia i dzieli je na zadania cząstkowe;
 - 5) prognozuje efekty finansowe oraz pozafinansowe przedsięwzięcia z uwzględnieniem kosztów i przychodów.
2. Analiza rynku. Uczeń:
 - 1) opisuje rynek, na którym działa przyjęte przez uczniów przedsięwzięcie uczniowskie;
 - 2) zbiera informacje o rynku i wyjaśnia rządzące nim mechanizmy;
 - 3) prezentuje zebrane informacje o rynku;
 - 4) analizuje zagrożenia i możliwości realizacji przedsięwzięcia o charakterze ekonomicznym na podstawie zebranych informacji o rynku;
 - 5) projektuje i stosuje etyczne działania marketingowe.
3. Organizacja przedsięwzięcia. Uczeń:
 - 1) stosuje zasady organizacji pracy indywidualnej i zespołowej;
 - 2) przyjmuje rolę lidera lub wykonawcy;
 - 3) charakteryzuje cechy dobrego lidera grupy;
 - 4) przydziela lub przyjmuje zadania do realizacji;
 - 5) współpracuje w zespole realizującym przedsięwzięcie;
 - 6) wymienia sposoby rozwiązywania konfliktów w grupie;
 - 7) projektuje kodeks etyczny obowiązujący w grupie.

4. Ocena efektów działań. Uczeń:

- 1) przyjmuje formę prezentacji efektów przedsięwzięcia;
- 2) wymienia efekty pracy;
- 3) analizuje mocne i słabe strony przeprowadzonego przedsięwzięcia uczniowskiego;
- 4) ocenia możliwości realizacji przedsięwzięcia o podobnym charakterze na gruncie realnej gospodarki rynkowej.

ZALECANE WARUNKI I SPOSÓB REALIZACJI

Przedmiot ekonomia w praktyce stanowi przedmiot uzupełniający, będący kontynuacją przedmiotu podstawy przedsiębiorczości. Uczniów, którzy go wybiorą, wprowadza w realia funkcjonowania gospodarki, przygotowując ich do wejścia na rynek pracy.

Przedmiot ma na celu wykorzystanie wiedzy uczniów dotyczącej zagadnień ekonomicznych w praktycznych działaniach podejmowanych w szkole i poza szkołą. Uczniowie mogą prowadzić np. firmę uczniowską, brać udział w symulacyjnych grach ekonomicznych (również z wykorzystaniem technologii informatycznych), przeprowadzać analizę wybranego rynku lub podejmować inne projekty o charakterze ekonomicznym. Zalecaną metodą pracy jest projekt, gdyż metoda ta sprzyja wszechstronnemu rozwojowi osobowości ucznia. Należy stworzyć uczniowi sytuacje, w których samodzielnie podejmuje decyzje dotyczące rodzaju i zakresu przedsięwzięć o charakterze ekonomicznym. Nauczyciel powinien ukierunkowywać jego działania, np. prezentując ofertę instytucji i organizacji ekonomicznych skierowaną do szkół. Praktyczne podejście do zagadnień ekonomicznych umożliwia uczniowi samodzielne zdobywanie wiedzy i nabywanie umiejętności sprzyjających postawom przedsiębiorczym. Ponadto uczy ono współpracy i współdziałania, integrując zespoły uczniowskie.

KOMENTARZ DO PODSTAWY PROGRAMOWEJ PRZEDMIOTU *EKONOMIA W PRAKTYCE*

Jarosław Korba

1. Koncepcja podstawy programowej *ekonomii w praktyce*

Ekonomia w praktyce jest nowym przedmiotem ujętym w podstawie programowej. Jednak treści zapisane w wymaganiach szczegółowych tego przedmiotu były dotychczas realizowane w polskich szkołach w ramach zajęć dodatkowych lub przedmiotu *podstawy przedsiębiorczości*.

Ekonomia w praktyce ma za zadanie wprowadzić uczniów w realia funkcjonowania gospodarki, przygotowując ich tym samym do wejścia na rynek pracy. Głównym celem tego przedmiotu jest samodzielne przygotowanie przez uczniów przedsięwzięcia o charakterze ekonomicznym – od pomysłu, przez przygotowanie planu, wdrożenie go, aż do analizy efektów. Wszystkie wymienione działania powinny być realizowane w formie pracy zespołowej.

2. Miejsce przedmiotu *ekonomia w praktyce* w realiach szkoły

Szkoła ma obowiązek przygotować uczniów do podejmowania przemyślnych decyzji poprzez umożliwianie im samodzielnego wyboru części zajęć edukacyjnych. Na IV etapie edukacyjnym, obok zajęć artystycznych, uczeń może wybrać przedmiot *ekonomia w praktyce*. Może on być realizowany jako wstęp lub kontynuacja obowiązkowego przedmiotu *podstawy przedsiębiorczości*, jego realizacja może być również prowadzona równoległe z tym przedmiotem.

Ekonomia w praktyce jako wstęp do podstaw przedsiębiorczości

Uczniowie kontynuujący naukę w szkole ponadgimnazjalnej posiadają podstawową wiedzę na temat zasad funkcjonowania gospodarki, którą nabyli na zajęciach *wiedzy o społeczeństwie* na poziomie gimnazjum. Jest to wystarczająca podstawa, aby mogli oni podjąć realizację przedsięwzięcia o charakterze ekonomicznym w ramach przedmiotu *ekonomia w praktyce*. Natomiast umiejętności i doświadczenia wynikające z realizacji przedsięwzięć w ramach przedmiotu *ekonomia w praktyce* mogą stać się doskonałym materiałem do analizy w ramach obowiązkowego przedmiotu *podstawy przedsiębiorczości*.

Ekonomia w praktyce realizowana równoległe z podstawami przedsiębiorczości

Realizacja równoległa tych dwóch przedmiotów może dać bardzo dobre efekty kształcenia. Uczeń zdobywając wiedzę teoretyczną i praktyczną w ramach przedmiotu *podstawy przedsiębiorczości* może równoległe wykorzystywać ją w konkretnym działaniu. W takim wypadku wskazane byłoby, aby obydw

I. Ogólne uwagi o realizacji podstawy programowej *ekonomii w praktyce*

przedmioty były realizowane przez jednego nauczyciela. Umożliwi to lepszą korelację między tymi przedmiotami.

Ponieważ *ekonomia w praktyce* jest przedmiotem uzupełniającym, możliwe jest, że nie wszyscy uczniowie realizujący *podstawy przedsiębiorczości* wybiorą realizację *ekonomii w praktyce*. Nie stanowi to żadnej przeszkody w tym, aby umiejętności praktyczne nabywane na zajęciach *ekonomii w praktyce* były analizowane w całym zespole klasowym realizującym *podstawy przedsiębiorczości*. Mogą stać się one inspiracją dla innych uczniów do podjęcia inicjatyw ekonomicznych w dorosłym życiu zawodowym.

Ekonomia w praktyce realizowana jako kontynuacja podstaw przedsiębiorczości

Realizacja *ekonomii w praktyce* jako kontynuacji *podstaw przedsiębiorczości* umożliwia zastosowanie zdobytej wiedzy i przećwiczenia umiejętności w praktycznym działaniu – realizacji przedsięwzięcia o charakterze ekonomicznym. Takie umiejscowienie tego przedmiotu jest również jak najbardziej naturalne.

3. Rola nauczyciela w realizacji przedmiotu i metody jego realizacji

Nauczyciel uczący *podstaw przedsiębiorczości* powinien swoją postawą i wiedzą zachęcić uczniów do wyboru przedmiotu *ekonomia w praktyce*. Może on również zaprezentować efekty przedsięwzięć z lat poprzednich na forum szkoły. Nauczyciel stwarza sytuacje, w których uczniowie mogą samodzielnie podejmować decyzje dotyczące rodzaju i zakresu przedsięwzięć o charakterze ekonomicznym. Nauczyciel ukierunkowuje działania uczniów, prezentując na przykład ofertę instytucji i organizacji ekonomicznych skierowaną do szkół.

Uczniowie w ramach przedmiotu *ekonomia w praktyce* mogą na przykład.:

- prowadzić firmę uczniowską,
- brać udział w symulacyjnych grach ekonomicznych (również z wykorzystaniem technologii informatycznych),
- przeprowadzać analizę wybranego rynku (np. lokalnego rynku pracy).

Najważniejszym zadaniem nauczyciela jest dostarczenie uczniom pełnej informacji na temat możliwych działań, jakie mogą podjąć w ramach tego przedmiotu. Nauczyciel powinien pozostawić uczniom decyzję co do charakteru podejmowanego przez nich przedsięwzięcia. Powinien natomiast kontrolować i oceniać postępy uczniów w trakcie realizacji wybranego przedsięwzięcia.

Niezmiernie ważną rolą nauczyciela jest zadbanie o to, aby wszelkie prowadzone przez uczniów działania były zgodne z obowiązującymi przepisami prawa.

Zalecaną metodą pracy jest projekt, gdyż metoda ta sprzyja wszechstronnemu rozwojowi osobowości ucznia. Zespołowy charakter przedsięwzięcia uczy współpracy i współdziałania, integrując zespoły uczniowskie. Takie umiejętności są bardzo przydatne w dorosłym życiu zawodowym i sprzyjają postawom przedsiębiorczym.

Planowanie przedsięwzięcia uczniowskiego o charakterze ekonomicznym

Uczniowie przystępujący do wyboru formy przedsięwzięcia uczniowskiego powinni poznać zasady planowania oraz poznać korzyści wynikające z dobrego planowania. Ten etap przygotowania przedsięwzięcia będzie warunkował jego efekty i dlatego jest bardzo ważny. Nauka zasad planowania wiąże się z określeniem etapów realizacji przedsięwzięcia oraz wyborem lidera (osoby odpowiedzialnej) za jego całościową realizację oraz przydział zadań dla wszystkich członków zespołu uczniowskiego. Uczniowie powinni prognozować również efekty finansowe swoich działań, wykorzystując wiedzę nabytą w gimnazjum w trakcie realizacji zagadnień ekonomicznych na lekcjach *wiedzy o społeczeństwie* lub w szkole ponadgimnazjalnej na lekcjach *podstaw przedsiębiorczości*.

Analiza rynku i organizacja przedsięwzięcia

Przeprowadzenie analizy rynku jest uzależnione od wyboru formy realizacji przedsięwzięcia uczniowskiego.

Dobre planowanie wymaga poznania rynku, na jakim będzie realizowane przedsięwzięcie uczniowskie. W przypadku prowadzenia firmy uczniowskiej najczęściej będzie to rynek społeczności szkolnej lub najbliższy rynek lokalny. Uczniowie mogą przeprowadzić analizę tego rynku, przeprowadzając badania ankietowe i dokonując analizy zebranych informacji. Wymaga to konstrukcji ankiet i opracowania narzędzi przydatnych do ich analizy. Możliwe jest wykorzystanie technologii informatycznych (arkusze kalkulacyjne itp.). Uczniowie powinni również zgodnie z zasadami etycznymi zaprojektować działania marketingowe promujące ich produkt.

Na rynku znajduje się wiele różnych gier symulacyjnych o charakterze ekonomicznym. Uczniowie chętnie biorą w nich udział. Są to różnego rodzaju gry strategiczne symulujące giełdę papierów wartościowych itp. Nauczyciel powinien przedstawić uczniom ofertę kilku dostępnych gier symulacyjnych możliwych do realizacji w ramach zajęć, a uczniowie samodzielnie powinni dokonać wyboru jednej z nich. Bardzo ważnym efektem gry jest doprowadzenie do analizy wyników, tak aby uczniowie poznali przyczyny swoich sukcesów lub niepowodzeń – większość gier ma opracowane narzędzia służące do takiej analizy. Ważna jest tu rola nauczyciela, który przez cały czas nadzoruje działania uczniów.

Analiza wybranego rynku może być również zagadnieniem realizowanym w ramach *ekonomii w praktyce*. Najlepszym, choć nie jedynym możliwym do realizacji zadaniem, jest analiza lokalnego rynku pracy. Uczniowie zbierają informacje w urzędach pracy i przeprowadzają ich szczegółową analizę. Umożliwia im to podjęcie odpowiedzialnej decyzji, co do wyboru przyszłego kierunku kształcenia i ścieżki kariery zawodowej.

Możliwa jest również inna forma realizacji zajęć z *ekonomii w praktyce*. Ważne, aby zajęcia te kształtowały umiejętności zapisane w podstawie programowej

i były prowadzone w formie zajęć zespołowych z zachowaniem i kształtowaniem u uczniów postaw etycznych.

Ocena efektów działań

Zakończeniem realizacji przedmiotu jest zaprezentowanie na forum szkoły lub społeczności lokalnej osiągnięć uczniowskich wynikających z realizowanego przedsięwzięcia. Uczniowie powinni przedstawić mocne i słabe strony swoich działań oraz zaprezentować efekty swojej pracy, odnosząc je do realiów gospodarki rynkowej.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU *FILOZOFIA*

IV etap edukacyjny – tylko zakres rozszerzony

I. Odbiór wypowiedzi i wykorzystanie zawartych w nich informacji.

Uczeń rozpoznaje i rozumie problemy (pytania) filozoficzne; rozumie filozoficzne rozwiązania tych problemów i wspierające je argumenty; rozumie argumenty wysuwane przeciwko poszczególnym tezom; odróżnia tezy od założeń i argumentów.

II. Tworzenie wypowiedzi.

Uczeń formułuje podstawowe pytania (problemy) oraz tezy filozoficzne, prawidłowo rekonstruuje poznane argumenty; porównuje różne rozwiązania tego samego problemu; jasno prezentuje własne stanowisko w dyskusji, popiera je rzetelną argumentacją oraz przykładami; prawidłowo posługuje się pojęciami filozoficznymi; stosuje argumentację filozoficzną do rozpatrywania problemów życia codziennego i społecznego.

III. Analiza i interpretacja tekstów filozoficznych. Filozoficzna analiza i interpretacja tekstów pozafilozoficznych.

Uczeń rekonstruuje problemy (pytania) zawarte w tekście filozoficznym lub takie, na które tekst stanowi odpowiedź; rekonstruuje tezy i argumenty zawarte w tekście; w analizie tekstu prawidłowo posługuje się pojęciami filozoficznymi; rekonstruuje problemy, tezy i argumenty filozoficzne zawarte w tekstach kultury.

I. Filozofia starożytna i średniowieczna

1. Klasyczna koncepcja filozofii. Uczeń:

- 1) wyróżnia podstawowe dyscypliny filozoficzne, które wywodzą się z filozofii klasycznej: ontologię, epistemologię, logikę, etykę, filozofię polityki i estetykę;
- 2) umieszcza sformułowane pytania i problemy filozoficzne w obrębie właściwej dla nich dyscypliny.

2. Problematyka ontologiczna w filozofii starożytnej. Uczeń:

- 1) rekonstruuje i porównuje różne rozwiązania problemu tożsamości i zmienności bytu, rekonstruuje wspierające je argumenty (przasada u jońskich filozofów przyrody, koncepcja liczby jako zasady Wszechświata u Pitagorasa, logos i zmienność u Heraklita, niezmienny byt Parmenidesa, atomizm Demokryta, wieczne idee Platona, hylemorfizm oraz teoria aktu i możliwości Arystotelesa);
- 2) ilustruje funkcjonowanie poszczególnych koncepcji na przykładach wybranych zjawisk;

**Cele kształcenia
– wymagania
ogólne**

**Treści nauczania
– wymagania
szczegółowe**

-
- 3) wyjaśnia związek między pojęciami ontologii starożytnej a pojęciami naukowymi (np. pojęcie atomu), na wybranym przykładzie;
 - 4) przeprowadza analizę i interpretację co najmniej jednego z następujących tekstów:
 - a) Platon, *Państwo* (alegoria jaskini),
 - b) Arystoteles, *Metafizyka* (fragment).
3. Problematyka epistemologiczna w filozofii starożytnej. Uczeń:
- 1) rekonstruuje i porównuje główne stanowiska w sporze o źródła poznania i kryteria prawdy, rekonstruuje wspierające je argumenty (spór Sokratesa z sofistami o obiektywność i relatywność prawdy, aprioryzm Platona i teoria anamnezy, arystotelesowskie połączenie empiryzmu z racjonalistycznym ideałem wiedzy, arystotelesowskie sformułowanie klasycznej definicji prawdy);
 - 2) rekonstruuje argumenty starożytnych sceptyków przeciwko możliwości poznania prawdy (zwłaszcza ze względu na postrzeżenia i regresu w dowodzeniu) i kontrargumenty ich przeciwników;
 - 3) przeprowadza analizę i interpretację co najmniej jednego z następujących tekstów:
 - a) Platon, *Menon* (fragment),
 - b) Sekstus Empiryk, *Zarysy Pirrońskie* (fragment).
4. Problematyka etyczna w filozofii starożytnej. Uczeń:
- 1) rekonstruuje tezy i argumenty w sporze między obiektywizmem a relatywizmem etycznym (spór Sokratesa z sofistami);
 - 2) rekonstruuje i porównuje klasyczne stanowiska etyczne, rekonstruuje wspierające je argumenty (intelektualizm etyczny Sokratesa, etyka cnót Arystotelesa, hedonizm Epikura, etyka stoicka);
 - 3) prezentuje i porównuje filozoficzne koncepcje miłości, przyjaźni i rozwoju osobowego (platońska koncepcja miłości, arystotelesowska koncepcja celów i typów przyjaźni);
 - 4) prezentuje i porównuje wskazania moralne religijnych autorytetów świata starożytnego (Mojżesz: wskazania Dekalogu, *Bhagavadgita*: wskazania hinduizmu, Budda: cztery szlachetne prawdy i zasady ahinsy, Lao-Tsy: wskazania taoizmu, Jezus z Nazaretu: wskazania ewangeliczne);
 - 5) formułuje rozwiązania przykładowych dylematów moralnych, odwołując się do poznanych koncepcji i pojęć;
 - 6) przeprowadza analizę i interpretację co najmniej jednego z następujących tekstów:
 - a) Platon, *Obrona Sokratesa*,
 - b) Platon, *Uczta* (fragment),
 - c) Arystoteles, *Etyka nikomachejska* (fragment),
-

-
- d) Epikur, *List do Menoikeusa* (fragment),
 - e) Epiktet, *Diatryby* (fragment).
5. Problematyka z zakresu filozofii polityki w filozofii starożytnej. Uczeń:
- 1) przedstawia platońską krytykę form ustrojowych i jego wizję idealnego państwa;
 - 2) prezentuje klasyfikację i ocenę form ustrojowych przeprowadzoną przez Arystotelesa;
 - 3) analizuje historyczne bądź aktualne wydarzenia polityczne, odwołując się do poznanych koncepcji i pojęć;
 - 4) przeprowadza analizę i interpretację co najmniej jednego z następujących tekstów:
 - a) Platon, *Państwo* (fragment),
 - b) Arystoteles, *Polityka* (fragment).
6. Problematyka estetyczna w filozofii starożytnej. Uczeń:
- 1) rekonstruuje i porównuje klasyczne koncepcje piękna: pitagorejską (harmonia elementów), sofistyczną (to, co wywołuje zadowolenie zmysłów), platońską (piękno jako obiektywna, prosta jakość), zestawia wspierające te koncepcje argumenty;
 - 2) rekonstruuje klasyczne koncepcje sztuki (umiejętność wykonywania dzieła według reguł, naśladownictwo natury, tworzenie w natchnieniu);
 - 3) rekonstruuje arystotelesowską klasyfikację rodzajów i gatunków literackich i rozważa jej aktualność;
 - 4) potrafi wskazać związki estetyki starożytnej z późniejszą kulturą europejską.
7. Wybrane zagadnienia związane z recepcją myśli antycznej. Uczeń:
- 1) przedstawia związek filozofii św. Augustyna z platonizmem i neoplatonizmem, prezentując różnice między nimi wynikające z chrześcijańskiego charakteru myśli augustyńskiej (różnica między emanacją a stworzeniem z niczego, różnica między anamnezą i iluminacją, kwestia zła i łaski);
 - 2) prezentuje rolę współpracy międzykulturowej (z myślą arabską i żydowską) w kształtowaniu się myśli dojrzałego średniowiecza (Awicenna, Majmonides);
 - 3) przedstawia związek filozofii św. Tomasza z arystotelizmem, prezentując różnice między nimi wynikające z chrześcijańskiego charakteru myśli tomistycznej (problem stworzenia i wieczności świata, rozróżnienie istoty i istnienia, idea powszechnej hierarchiczności bytu, pojęcie prawa naturalnego);
 - 4) przeprowadza analizę i interpretację co najmniej jednego z następujących tekstów:
 - a) św. Augustyn, *Wyznania* (fragment),
 - b) św. Tomasz, *Suma teologii* (fragment).
-

-
8. Wybrane zagadnienia i kontrowersje filozoficzne w myśli chrześcijańskiego średniowiecza. Uczeń:
- 1) prezentuje zagadnienie wiary i rozumu; rekonstruuje i porównuje podstawowe rozwiązania tego zagadnienia, rekonstruuje wspierające je argumenty (fideistyczna postawa *credo quia absurdum*, postawa *credo ut intelligam*, tomistyczne rozdzielenie filozofii i teologii);
 - 2) prezentuje i porównuje najważniejsze dowody na istnienie Boga (dowód św. Anzelm z *Proslogionu*, wybrane z pięciu dróg św. Tomasza); rekonstruuje przykładowe argumenty przeciwko nim;
 - 3) prezentuje spór o uniwersalia, rekonstruuje i porównuje zasadnicze stanowiska w tej kontrowersji, rekonstruuje wspierające je argumenty (nominalizm, realizm pojęciowy, umiarkowany realizm pojęciowy, konceptualizm);
 - 4) przeprowadza analizę i interpretację co najmniej jednego z następujących tekstów:
 - a) św. Anzelm, *Proslogion* (fragment),
 - b) św. Tomasz, *Suma teologii* (fragment).

II. Filozofia nowożytna

1. Problematyka epistemologiczna w filozofii XVII i XVIII w. Uczeń:
 - 1) prezentuje związek między siedemnastowieczną rewolucją naukową a filozofią (koncepcja indukcji i eksperymentu u F. Bacona, metoda intuicyjno-dedukcyjna u R. Descartesa, koncepcja absolutnej przestrzeni i czasu u I. Newtona);
 - 2) rekonstruuje i porównuje epistemologiczne stanowiska racjonalistów, rekonstruuje wspierające je argumenty (sceptycyzm metodyczny R. Descartesa, idea filozofii *more geometrico* u B. Spinozy, G. Leibniza zasada racji dostatecznej);
 - 3) rekonstruuje i porównuje epistemologiczne stanowiska empirystów, rekonstruuje wspierające je argumenty (J. Locke'a koncepcja *tabula rasa*, radykalizacja empiryzmu u G. Berkeleya, empiryzm D. Hume'a i jego sceptyczne konsekwencje);
 - 4) przedstawia epistemologię I. Kanta jako rozwiązanie sporu empiryzmu z racjonalizmem (objaśnia pojęcia zjawiska i rzeczy samej w sobie, form naoczności przestrzeni i czasu, kategorii intelektu – przyczyny i substancji);
 - 5) przeprowadza analizę i interpretację co najmniej jednego z następujących tekstów:
 - a) R. Descartes, *Rozprawa o metodzie* (fragment),
 - b) J. Locke, *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego* (fragment),
 - c) D. Hume, *Badania dotyczące rozumu ludzkiego* (fragment),
 - d) I. Kant, *Prolegomena* (fragment).

-
2. Problematyka ontologiczna w filozofii XVII i XVIII w. Uczeń:
 - 1) rekonstruuje i porównuje wybrane stanowiska ontologiczne, rekonstruuje wspierające je argumenty (dualizm r. Descartesa, monizm B. Spinozy, naturalizm T. Hobbesa, spirytualizm G. Berkeleya);
 - 2) prezentuje problem stosunku ciała i umysłu, rekonstruuje i porównuje jego różne rozwiązania, rekonstruuje wspierające je argumenty (dualizm psychofizyczny R. Descartesa, teoria podwójnego aspektu B. Spinozy, D. Hume'a krytyka idei jaźni, naturalizm J. La Mettrie'ego);
 - 3) rekonstruuje i porównuje tezy teizmu, deizmu, ateizmu oraz agnostycyzmu;
 - 4) przeprowadza analizę i interpretację co najmniej jednego z następujących tekstów:
 - a) R. Descartes, *Medytacje o pierwszej filozofii* (fragment),
 - b) B. Spinoza, *Etyka* (fragment),
 - c) G. Berkeley, *Traktat o zasadach poznania* (fragment).
 3. Problematyka z zakresu filozofii polityki we wczesnej i dojrzałej filozofii nowożytnej przed rewolucją francuską. Uczeń:
 - 1) prezentuje i porównuje zasadnicze koncepcje renesansowej filozofii polityki, rekonstruuje wspierające je argumenty (realizm polityczny i republikanizm N. Machiavelliego, T. Morusa wizja państwa idealnego);
 - 2) rekonstruuje i porównuje stanowiska głównych teoretyków umowy społecznej, rekonstruuje wspierające je argumenty (T. Hobbes, J. Locke, J.-J. Rousseau);
 - 3) prezentuje oświeceniowe idee demokracji i praw jednostki oraz wspierające je argumenty (Monteskiusza idea trójpodziału władzy jako zabezpieczenia przed tyranią, idee tolerancji i wolności obywatelskich w ujęciu J. Locke'a i Woltera);
 - 4) analizuje historyczne bądź aktualne wydarzenia polityczne, odwołując się do wybranych koncepcji i pojęć;
 - 5) przeprowadza analizę i interpretację co najmniej jednego z następujących tekstów:
 - a) N. Machiavelli, *Księżę* (fragment),
 - b) T. Hobbes, *Lewiatan* (fragment),
 - c) J. Locke, *Drugi traktat o rządzie* (fragment),
 - d) J.-J. Rousseau, *Umowa społeczna* (fragment),
 - e) Wolter, *Traktat o tolerancji* (fragment).
 4. Problematyka etyczna w filozofii nowożytnej. Uczeń:
 - 1) rekonstruuje i porównuje koncepcje moralnej oceny czynów, rekonstruuje wspierające je argumenty (etyka D. Hume'a, kantowska etyka obowiązku, utilitaryzm J. S. Milla);
-

-
- 2) formułuje rozwiązania przykładowych dylematów moralnych, odwołując się do poznanych stanowisk etycznych;
 - 3) przeprowadza analizę i interpretację co najmniej jednego z następujących tekstów:
 - a) I. Kant, *Uzasadnienie metafizyki moralności* (fragment),
 - b) J. S. Mill, *Utylitaryzm* (fragment).
 5. Problematyka nowożytnej filozofii dziejów i filozofii polityki po rewolucji francuskiej. Uczeń:
 - 1) rekonstruuje i porównuje argumenty wspierające tezę o istnieniu sensu i logiki dziejów oraz argumenty wysuwane przeciwko tej tezie;
 - 2) rekonstruuje i porównuje koncepcje historiozoficzne, rekonstruuje wspierające je argumenty (oświeceniowo-pozytywistyczna wizja postępu, heglowska filozofia dziejów jako postępu samowiedzy Ducha, marksowski materializm historyczny – koncepcja związku między bazą a nadbudową oraz prymatu czynników ekonomicznych);
 - 3) rekonstruuje i porównuje (między sobą oraz z ideą umowy społecznej) koncepcje w porewolucyjnej filozofii polityki, rekonstruuje wspierające je argumenty (liberalizm J. S. Milla i jego związek z utylitaryzmem i indywidualizmem, komunizm K. Marksa i jego związek z teorią walki klas i koncepcją alienacji pracy, konserwatyzm E. Burke'a i jego związek z ideą tradycji);
 - 4) analizuje historyczne bądź aktualne wydarzenia polityczne, odwołując się do poznanych koncepcji i pojęć;
 - 5) przeprowadza analizę i interpretację co najmniej jednego z następujących tekstów:
 - a) Georg W.F. Hegel, *Wykłady z filozofii dziejów* (fragment),
 - b) K. Marks, *Przyczynek do krytyki ekonomii politycznej* (wstęp),
 - c) J. S. Mill, *O wolności* (fragment).
 6. Problematyka filozofii człowieka w filozofii nowożytnej. Uczeń:
 - 1) rekonstruuje i porównuje wybrane koncepcje człowieka w filozofii nowożytnej (B. Pascala wizja kondycji ludzkiej, A. Schopenhauera filozofia woli życia, S. Kierkegaarda filozofia egzystencji, F. Nietzschego filozofia woli mocy);
 - 2) interpretuje przykładowe zjawiska historyczne, zjawiska zaczerpnięte z życia codziennego bądź teksty kultury, odwołując się do poznanych koncepcji;
 - 3) przeprowadza analizę i interpretację co najmniej jednego z następujących tekstów:
 - a) B. Pascal, *Mysli* (fragment),
 - b) A. Schopenhauer, *Świat jako wola i przedstawienie* (fragment),
-

-
- c) S. Kierkegaard, *Bojaźń i drżenie* (fragment),
 - d) F. Nietzsche, *Tako rzecze Zaratustra* (fragment),
 - e) F. Nietzsche, *Z genealogii moralności* (fragment).

III. Filozofia współczesna

1. Problematyka epistemologiczna i problematyka z zakresu filozofii nauki w myśli XX w. Uczeń:
 - 1) rekonstruuje i porównuje wybrane stanowiska w dwudziestowiecznej epistemologii, rekonstruuje wspierające je argumenty (pragmatyzm W. Jamesa i jego związek z koncepcją człowieka jako aktora a nie widza, intuicjonizm H. Bergsona i przeciwstawienie go oświeceniowej wizji postępu naukowo-technicznego, metoda fenomenologiczna E. Husserla i R. Ingardena i jej związek ze sceptycyzmem metodycznym Kartezjusza, neopozytywizm i jego związek z oświeceniową wizją postępu naukowo-technicznego);
 - 2) rekonstruuje i porównuje główne stanowiska w dwudziestowiecznej filozofii nauk przyrodniczych (weryfikacjonizm Koła Wiedeńskiego, falsyfikacjonizm K. R. Poppera, teoria paradygmatów T. Kuhna);
 - 3) rekonstruuje i porównuje różne koncepcje prawdy, rekonstruuje wspierające je argumenty (koncepcja realistyczna, epistemiczna, pragmatyczna);
 - 4) objaśnia metodę analityczną w filozofii (na przykładach koncepcji izomorfizmu struktury języka i świata we wczesnej filozofii L. Wittgensteina, koncepcji filozofii jako analizy języka nauki w filozofii Koła Wiedeńskiego, analizy pojęcia sprawiedliwości u J. Rawlsa);
 - 5) rekonstruuje W. Diltheya koncepcję rozumienia i koncepcję różnicy między naukami przyrodniczymi i naukami humanistycznymi; rekonstruuje wspierające je argumenty;
 - 6) przeprowadza analizę i interpretację co najmniej jednego z następujących tekstów:
 - a) W. James, *Pragmatyzm* (fragment),
 - b) M. Schlick, *Nowa filozofia doświadczenia* (fragment),
 - c) L. Wittgenstein, *Traktat logiczno-filozoficzny* (fragment).
2. Problematyka filozofii człowieka w myśli XX w. Uczeń:
 - 1) rekonstruuje i porównuje wybrane dwudziestowieczne koncepcje człowieka, rekonstruuje wspierające je argumenty (freudowski model psychiki i funkcji kultury; egzystencjalistyczna koncepcja człowieka – J.-P. Sartre, A. Camus – związki między wolnością, samotnością i odpowiedzialnością; personalistyczna koncepcja człowieka – E. Mounier, K. Wojtyła – i jej przeciwstawienie indywidualizmowi i kolekty-

-
- wizmowi; koncepcja człowieka w filozofii dialogu – M. Buber, E. Lévinas; ponowoczesna koncepcja przygodności i autokreacji – R. Rorty);
- 2) potrafi wskazać etyczne konsekwencje poznanych stanowisk;
 - 3) przedstawia zagadnienie rozwoju osobowego w kontekście stanowiska wybranego z powyższych;
 - 4) formułuje rozwiązania przykładowych dylematów moralnych, odwołując się do poznanych koncepcji i pojęć;
 - 5) analizuje różne formy więzi międzyludzkich: miłość, przyjaźń (E. Fromm, M. Scheler, K. Wojtyła) i porównuje współczesne koncepcje tych więzi z koncepcjami starożytnymi;
 - 6) interpretuje przykładowe zjawiska historyczne, zjawiska zaczerpnięte z życia codziennego bądź teksty kultury, odwołując się do poznanych koncepcji;
 - 7) przeprowadza analizę i interpretację co najmniej jednego z następujących tekstów:
 - a) J.-P. Sartre, *Egzystencjalizm jest humanizmem* (fragment),
 - b) A. Camus, *Mit Syzyfa* (fragment),
 - c) E. Mounier, *Co to jest personalizm?* (fragment),
 - d) M. Buber, *Ja i Ty* (fragment),
 - e) K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność* (fragment),
 - f) R. Rorty, *Przygodność, ironia, solidarność* (fragment).
3. Problematyka filozofii polityki i filozofii społecznej w myśli XX w. Uczeń:
- 1) rekonstruuje i porównuje dwudziestowieczne stanowiska w filozofii polityki (między sobą oraz z ich nowożytnymi poprzednikami), rekonstruuje wspierające je argumenty (liberalizm proceduralny – J. Rawls; konserwatyzm – M. Oakeshott; „nowa lewica” – H. Marcuse);
 - 2) analizuje najważniejsze aktualne wydarzenia i problemy społeczno-polityczne, odwołując się do poznanych koncepcji i pojęć;
 - 3) ukazuje zespół zagadnień związanych z narodzinami społeczeństwa masowego; zjawiska alienacji i „ucieczki przed wolnością” (J. Ortega y Gasset, E. Fromm);
 - 4) wyjaśnia różnicę między refleksją filozoficzną a ideologią;
 - 5) wyjaśnia pojęcia społeczeństwa „otwartego” i „zamkniętego” (K. R. Popper);
 - 6) przeprowadza analizę i interpretację co najmniej jednego z następujących tekstów:
 - a) J. Ortega y Gasset, *Bunt mas* (fragment),
 - b) E. Fromm, *Ucieczka od wolności* (fragment),
 - c) K. R. Popper, *Spółczesność otwarte i jego wrogowie* (fragment).
-

IV. Umiejętności logiczne

Uczeń:

1. w poprawny sposób wykonuje operacje definiowania, podziału logicznego (klasyfikacji) oraz typologii;
2. stosuje metodę zerojedynkową do rozstrzygania prostych schematów rachunku zdań (np. $(p \rightarrow q) \wedge \neg q \rightarrow \neg p$);
3. odróżnia przesłanki i wnioski w rozumowaniu i potrafi wskazać przesłankę, która nie jest wyrażona wprost;
4. odróżnia rozumowania dedukcyjne od niededukcyjnych (niezawodne od zawodnych), uzasadnienia epistemiczne od pragmatycznych;
5. odróżnia właściwe i niewłaściwe odpowiedzi na pytania;
6. objaśnia i wykrywa niektóre typy błędów logicznych występujące w rozumowaniach niesformalizowanych, jak: ekwiwokacja, regres w nieskończoność, błędne koło, przesunięcie kategorialne, *non sequitur*;
7. unika błędów kategorialnych, np. nie myli względności z relatywizmem, doświadczenia z empiryzmem;
8. prawidłowo stosuje pojęcia filozoficzne i nie myli ich z równo- lub blisko brzmiącymi innymi pojęciami filozoficznymi i potocznymi (np. pojęcia idei, idealizmu, materii, materializmu, alienacji);
9. odróżnia tezy od ich założeń (na przykład założenia stanowisk politycznych od ich tez); nie myli znaczenia wyrażenia „X zakłada, że ...” i „X głosi/twierdzi, że ...”.

V. Umiejętności w zakresie analizy i interpretacji tekstów filozoficznych

Uczeń:

1. rekonstruuje zawarte w tekście problemy, tezy i argumenty;
2. odróżnia zawarte w tekście informacje od opinii, tezy od hipotez, argumenty od kontrargumentów, przesłanki (założenia) od wniosków;
3. identyfikuje problematykę tekstu i reprezentowany w nim kierunek filozoficzny;
4. umieszcza tekst w kontekście historycznym: identyfikuje epokę oraz filozoficzny i kulturowy kontekst jego powstania i oddziaływania;
5. zestawia poglądy autora z innymi według kryterium kontynuacji, modyfikacji lub przeciwstawienia;
6. formułuje tekst polemiczny do tekstu wyjściowego;
7. wskazuje przykłady tekstów kultury (dzieł literackich, filmów, tekstów publicystycznych, naukowych, religijnych itp.), w których dostrzega problematykę rozpatrywanego tekstu filozoficznego.

ZALECANE WARUNKI I SPOSÓB REALIZACJI

Prezentacja wymagań ujęta została w podstawie programowej w porządku historyczno-problemowym. Nie oznacza to jednak, że zalecane jest nauczanie historii filozofii. Historyczno-problemowe ujęcie treści nauczania ma jedynie ułatwić nauczycielowi zarówno nawiązanie do kontekstu historycznego i kulturowego przy prezentacji określonych idei filozoficznych, jak i zestawianie określonych poglądów filozoficznych z innymi w ramach tej samej dyscypliny filozoficznej (epistemologii, ontologii, etyki, filozofii człowieka czy filozofii polityki). Nauczyciel może realizować podstawę programową zarówno prezentując problematykę filozoficzną w porządku historycznym: filozofia starożytna i średniowieczna, filozofia nowożytna i filozofia współczesna, jak też problemowo, prezentując kolejno problematykę poszczególnych dyscyplin filozoficznych od starożytności po współczesność. Podstawa programowa zostawia w tej kwestii pełną swobodę nauczycielom.

Nauczyciel powinien dążyć przede wszystkim do ukazania filozofii jako toczącego się od setek lat dialogu na temat właściwego rozumienia świata, samego siebie, relacji międzyludzkich, na temat metod i granic dostępnego poznania. Uczeń powinien zostać zachęcony do włączenia się w ten dialog poprzez formułowanie własnych poglądów w określonych kwestiach, wysuwanie argumentów i kontrargumentów, dowodzenie swoich racji.

Nauczyciel powinien więc szukać okazji do ćwiczeń w stosowaniu przez uczniów poznanych tez i argumentów filozoficznych, do rozwiązywania samodzielnie wybranych, aktualnych problemów. Mogą to być dyskusje o problemach społecznych, politycznych, a także o problemach z życia szkolnego i o problemach indywidualnych uczniów. Inspiracją do prowadzenia tego typu dyskusji może być literatura, teatr, film, publicystyka prasowa i telewizyjna, a także bieżące wydarzenia publiczne i szkolne. Nauczyciel powinien przy tym nawiązywać do wiedzy uczniów zdobytej podczas innych zajęć. Ważne jednak, by zwracał uwagę na specyfikę wypowiedzi filozoficznej oraz wskazywał na różnice między filozofią a religią, nauką, sztuką i ideologią.

Omawianie argumentów filozoficznych powinno być okazją do kształcenia umiejętności logicznych. W tym celu należy starannie oddzielać od siebie tezy, argumenty i założenia (w tym milczące założenia) przyjęte na użytek argumentacji. Ponadto należy zwracać uwagę na różnice między argumentami rzeczowymi i logicznymi a chwytami erystycznymi i tropami retorycznymi. Nauczyciel powinien zwracać uwagę na błędy kategoriałne, frazeologiczne i logiczne popełniane przez uczniów.

Ucząc krytycznego i rzetelnego myślenia, a przeciwdziałając tworzeniu się u uczniów postaw dogmatycznych, nauczyciel powinien podkreślać, że rozwiązania problemów filozoficznych nie są ostateczne, że doskonalą się w wyniku dyskusji. Powinien w tym celu wskazywać na rozwój historyczny określonych stanowisk filozoficznych, zwłaszcza na rozwój pod wpływem krytyki ze strony stanowisk odmiennych.

PODSTAWA PROGRAMOWA EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ W ZAKRESIE ETYKI

I etap edukacyjny: klasy I–III

Etyka. Przybliżanie dzieciom wartości etycznych na podstawie baśni, bajek i opowiadań, a także obserwacji życia codziennego. Uczeń kończący klasę I:

- 1) przestrzega reguł obowiązujących w społeczności dziecięcej (współpracuje w zabawach i w sytuacjach zadaniowych) oraz w świecie dorosłych (grzecznie zwraca się do innych, ustępuje osobom starszym miejsca w autobusie, podaje upuszczony przedmiot itp.);
- 2) wie, że nie można dążyć do zaspokojenia swoich pragnień kosztem innych; nie niszczy otoczenia;
- 3) zdaje sobie sprawę z tego, jak ważna jest prawdomówność, stara się przeciwstawiać kłamstwu i obmowie;
- 4) wie, że nie wolno zabierać cudzej własności bez pozwolenia, pamięta o oddawaniu pożyczonych rzeczy i nie niszczy ich;
- 5) niesie pomoc potrzebującym, także w sytuacjach codziennych;
- 6) wie, że ludzie żyją w różnych warunkach i dlatego nie należy chwalić się bogactwem ani nie należy dokuczać dzieciom, które wychowują się w trudniejszych warunkach.

Etyka. Uczeń kończący klasę III:

- 1) rozumie, że ludzie mają równe prawa, niezależnie od tego, gdzie się urodzili, jak wyglądają, jaką religię wyznają, jaki mają status materialny; okazuje szacunek osobom starszym;
- 2) zastanawia się nad tym, na co ma wpływ, na czym mu zależy, do czego może dążyć nie krzywdząc innych; stara się nieść pomoc potrzebującym;
- 3) wie, na czym polega prawdomówność i jak ważna jest odwaga przeciwstawiania się kłamstwu i obmowie; potrafi z tej perspektywy oceniać zachowania bohaterów baśni, opowiadań, legend, komiksów;
- 4) wie, że nie można zabierać cudzej własności i stara się tego przestrzegać; wie, że należy naprawić wyrządzoną szkodę; dostrzega, kiedy postaci z baśni, opowiadań, legend, komiksów nie przestrzegają reguły „nie kradnij”;
- 5) starannie dobiera przyjaciół i pielęgnuje przyjaźnie w miarę swoich możliwości;
- 6) wie, że jest częścią przyrody, chroni ją i szanuje; nie niszczy swojego otoczenia

**Treści nauczania
– klasa I szkoły
podstawowej**

**Treści nauczania
– wymagania
szczegółowe
na koniec
klasy III szkoły
podstawowej**

ZALECANE WARUNKI I SPOSÓB REALIZACJI

Etyka. Ze względu na specyfikę dziecięcego rozumowania, w trakcie zajęć z etyki zaleca się analizę zachowania postaci literackich (z baśni, bajek, opowiadań itp.), filmowych i telewizyjnych. Uniknie się wówczas kłopotów wychowawczych wynikających z nadmiernej, nieuzasadnionej i pochopnej nie-raz krytyki wydarzeń z udziałem rówieśników.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU ETYKA

II etap edukacyjny: klasy IV–VI

- I. Kształtowanie refleksyjnej postawy wobec człowieka, jego natury, powinności moralnych oraz wobec różnych sytuacji życiowych.
- II. Rozpoznawanie swoich obowiązków wobec najbliższego otoczenia, rodziny i szkoły.
- III. Przygotowanie do rozpoznawania podstawowych wartości i dokonywania właściwej ich hierarchizacji.
- IV. Dostrzeganie różnorodności postaw i zachowań ludzi.
- V. Wyrażanie opinii i wartościowanie zjawisk społecznych na poziomie społeczności szkolnej i społeczności lokalnej.

Cele kształcenia – wymagania ogólne

1. Poznanie siebie, dostrzeganie cech indywidualnych własnych i najbliższych osób.
2. Wyjaśnianie prawdziwego znaczenia własnych zachowań oraz ich przyczyn i konsekwencji.
3. Człowiek jako osoba; godność człowieka.
4. Przyjmowanie odpowiedzialności za siebie.
5. Prawa i obowiązki, zasady i reguły postępowania, w tym także w ruchu drogowym.
6. Uczestnictwo w grupie, porozumiewanie się z innymi.
7. Wolność i jej różne rozumienie, autorytety i wzory osobowe.
8. Praca i jej wartość dla człowieka.
9. Uzasadnianie opinii, wydawanie sądów, kryteria ocen, między innymi w odniesieniu do zjawisk społecznych na poziomie małej grupy, społeczności szkolnej i społeczności lokalnej.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

ZALECANE WARUNKI I SPOSÓB REALIZACJI

Zajęcia z etyki mają charakter wychowawczy. W ramach tych zajęć powinien być prowadzony pogłębiony dialog wychowawczy na temat moralnego wymiaru ludzkiego działania, odnoszony do otaczającej uczniów rzeczywistości.

Do zadań szkoły należy w szczególności:

- 1) wspieranie uczniów w poszukiwaniu wartości;
- 2) ukazywanie uczniom konieczności doskonalenia samego siebie;
- 3) ukazywanie sensu praw i obowiązków, zasad i reguł, nakazów i zakazów obowiązujących w różnych sytuacjach społecznych: w grupie rówieśniczej, w szkole, w rodzinie, w społeczności lokalnej;
- 4) uczenie szacunku dla siebie i innych.

W przypadku niewielkiej liczby uczniów wybierających etykę, zalecane są rozwiązania organizacyjne umożliwiające prowadzenie zajęć w grupach różnowiekowych, łączących uczniów z całego II etapu edukacyjnego. W takim przypadku treści nauczania powinny być podzielone na trzy moduły, nadające się do realizowania w dowolnej kolejności, bez uszczerbku dla zrealizowania całości. Takie rozwiązanie pozwala organizacyjnie skonstruować ofertę w każdej szkole, nawet wtedy, gdy liczba uczniów wybierających etykę jest niewielka. W przypadku większej liczby uczniów wybierających etykę, szkoła może realizować zajęcia z etyki w grupach łączących uczniów np. tylko z jednego rocznika.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU ETYKA

III etap edukacyjny

- I. Kształtowanie refleksyjnej postawy wobec człowieka, jego natury, powinności moralnych oraz wobec różnych sytuacji życiowych.
- II. Rozpoznawanie podstawowych wartości i dokonywanie właściwej ich hierarchizacji; dokonywanie wyboru wartości i tworzenie ich hierarchii.
- III. Poznanie specyficznych norm i wartości leżących u podstaw działalności publicznej w szkole (samorząd uczniowski), społeczności lokalnej i państwie demokratycznym; rozpoznawanie sytuacji naruszających te normy i wartości (np. korupcja); podejmowanie działań zgodnych z tymi normami i wartościami w grupie rówieśniczej i szkole.
- IV. Podjęcie odpowiedzialności za siebie i innych oraz za dokonywane wybory moralne; rozstrzyganie wątpliwości i problemów moralnych zgodnie z przyjętą hierarchią wartości i dobrem wspólnym.
- V. Stosowanie zasad harmonijnego współistnienia i współdziałania ze środowiskiem społecznym i przyrodniczym.

1. Człowiek jako osoba; natura i godność człowieka.
2. Rola i znaczenie sumienia w ocenie moralnej i dla wewnętrznego rozwoju człowieka.
3. Samowychowanie jako droga rozwoju.
4. Główne problemy współczesnej etyki.
5. Człowiek wobec wartości; człowiek wobec cierpienia i śmierci.
6. Moralność a religia, wiedza i polityka.
7. Wskazania moralne w religii chrześcijańskiej. Normy społeczne wynikające z nauki społecznej Kościoła.
8. Wskazania moralne w innych religiach świata.
9. Normy i wartości demokratyczne leżące u podstaw aktywności społecznej na poziomie małej grupy, szkoły, społeczności lokalnej.
10. Moralne aspekty stosunku człowieka do świata przyrody.
11. Praca i jej wartość dla człowieka, znaczenie etyki zawodowej.

**Cele kształcenia
– wymagania
ogólne**

**Treści nauczania
– wymagania
szczegółowe**

ZALECANE WARUNKI I SPOSÓB REALIZACJI

Zajęcia z *etyki* mają charakter wychowawczy. W ramach tych zajęć powinien być prowadzony pogłębiony dialog wychowawczy na temat moralnego wymiaru ludzkiego działania odnoszony do otaczającej uczniów rzeczywistości.

Na III etapie edukacyjnym, do zadań szkoły należy w szczególności:

- 1) uświadamianie ważnych problemów moralnych i sposobów ich rozwiązywania;
- 2) ukazywanie znaczenia zasad moralnych dla rozwoju osobistego człowieka, kształtowania się relacji między ludźmi oraz życia społecznego, gospodarczego i politycznego;
- 3) ułatwianie nawiązywania więzi z własną rodziną, państwem oraz jego kulturą, umożliwiających rzeczywiste otwieranie się na różnorodność kultur w otaczającym świecie;
- 4) umożliwienie rozwijania umiejętności prezentacji własnego stanowiska w dialogu z innymi i demokratycznego współdecydowania.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU ETYKA

IV etap edukacyjny – tylko zakres podstawowy

- I. Rozwijanie wrażliwości moralnej; umiejętność lepszego poznania siebie i rozwijania własnej tożsamości.
- II. Kształtowanie rozpoznawania wartości moralnych oraz zdolności odróżniania dobra od zła; dokonywanie trafnej oceny moralnej podejmowanych działań w życiu osobistym, w grupie, szkole, społeczności lokalnej; umiejętność dokonywania etycznej analizy i oceny działań i decyzji własnych i innych w świetle wartości moralnych i tworzenia hierarchii wartości.
- III. Podjęcie samokontroli i pracy nad sobą; przyjmowanie odpowiedzialności za słowa i czyny.
- IV. Znajomość podstawowych pojęć i koncepcji etycznych.
 1. Etyka a pozostałe dyscypliny filozoficzne i nauki szczegółowe. Moralność, etos, prawo, obyczaje i styl życia.
 2. Ogólnofilozoficzne założenia etyki. Kwestie metaetyczne. Etyki religijne i świeckie.
 3. Teorie i szkoły etyczne. Koncepcje etyczne w nurcie filozofii klasycznej.
 4. Człowiek jako osoba i jego działanie. Etyczna analiza aktywności ludzkiej. Motywy podejmowanych decyzji.
 5. Cel i sens ludzkiej egzystencji. Hierarchie celów. Szczęście w życiu ludzkim. Rozwój moralny i duchowy człowieka jako osoby. Rola oddziaływań wychowawczych.
 6. Dobro moralne i wartości moralne. Hierarchia wartości. Wartości autoteliczne i instrumentalne. Konflikt wartości. Wartości wybierane i realizowane.
 7. Prawo moralne, imperatyw moralny, w tym prawo naturalne. Dekalog jako podstawa życia moralnego. Problem relatywizmu moralnego i sposoby jego przezwyciężania. Nienaruszalne prawa istoty ludzkiej.
 8. Wymiar moralny życia człowieka. Zdolność rozpoznawania wartości i powszechne dążenie do dobra. Świadomość moralna. Rola sumienia w prawidłowym rozwoju wewnętrznym. Sądy i oceny moralne. Przykłady patologii w zakresie świadomości moralnej. Problem manipulacji. Obecność dobra i zła we współczesnej kulturze.
 9. Sprawności moralne. Samowychowanie.
 10. Przykłady współczesnych przejawów kryzysu moralnego i dylematów w zakresie wyborów moralnych oraz sposoby ich rozwiązywania na gruncie etyki chrześcijańskiej oraz innych koncepcji etycznych.

**Cele kształcenia
– wymagania
ogólne**

**Treści nauczania
– wymagania
szczegółowe**

-
11. Moralne aspekty pracy i różnych dziedzin życia publicznego. Etyki zawodowe. Przykłady kodeksów etycznych. Korupcja jako negatywne zjawisko naruszające kodeksy etyczne. Zagadnienie wszechstronnego i zrównoważonego rozwoju. Moralny wymiar stosunku człowieka do świata przyrody.
 12. Etyczny wymiar życia szkolnego. Umiejętność życia z innymi i dla innych. Uczciwość. Problem „ściągnięcia”. Wartości szczególnie cenne w życiu szkolnym.

ZALECANE WARUNKI I SPOSÓB REALIZACJI

Na IV etapie edukacyjnym, do zadań szkoły należy w szczególności:

- 1) uświadamianie istotnego znaczenia zasad i wartości moralnych w rozwoju osobowym człowieka, w kształtowaniu wzajemnych stosunków między ludźmi oraz w życiu publicznym;
- 2) kształtowanie rozumienia własnej indywidualności i chronienia osobowej tożsamości przed zagubieniem w kulturze masowej;
- 3) uświadamianie znaczenia samokontroli i konieczności pracy nad sobą dla osobowego rozwoju;
- 4) pomoc w kształtowaniu więzi z rodziną, ojczyzną i kulturą na gruncie przyjmowanych wartości;
- 5) pomoc w kształtowaniu relacji z otoczeniem opartych na właściwej hierarchii wartości;
- 6) tworzenie warunków do refleksji nad przykładami naruszania norm i wartości demokratycznych w życiu publicznym.

W przypadku niewielkiej liczby uczniów wybierających etykę, zalecane są rozwiązania organizacyjne umożliwiające prowadzenie zajęć w grupach różnowiekowych, łączących uczniów z całego etapu edukacyjnego. W takim przypadku treści nauczania powinny być podzielone na trzy moduły, nadające się do realizowania w dowolnej kolejności, bez uszczerbku dla zrealizowania całości. Takie rozwiązanie pozwala organizacyjnie skonstruować ofertę w każdej szkole, nawet wtedy, gdy liczba uczniów wybierających etykę jest niewielka.

W przypadku większej liczby uczniów wybierających etykę szkoła może realizować zajęcia z etyki w grupach łączących uczniów np. tylko z jednego rocznika.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU WYCHOWANIE DO ŻYCIA W RODZINIE

II etap edukacyjny: klasy IV–VI

Cele kształcenia – wymagania ogólne

Ukazywanie wartości rodziny w życiu osobistym człowieka oraz pomoc w przygotowaniu się do zrozumienia i akceptacji przemian okresu dojrzewania.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

1. Podstawowe funkcje rodziny z podkreśleniem miejsca dziecka w rodzinie.
2. Przekaz wartości i tradycji w rodzinie, wspólne świętowanie, spędzanie wolnego czasu.
3. Więzy rodzinna, związki uczuciowe i inne relacje w rodzinie; konflikty i ich rozwiązywanie.
4. Macierzyństwo i ojcostwo; podstawowa wiedza dotycząca budowy i funkcjonowania układu rozrodczego człowieka.
5. Ciąża, rozwój płodu, poród, przyjęcie dziecka jako nowego członka rodziny.
6. Różnice i podobieństwa między chłopcami i dziewczętami; identyfikacja z własną płcią; akceptacja i szacunek dla ciała.
7. Zmiany fizyczne i psychiczne okresu dojrzewania; zróżnicowane, indywidualne tempo rozwoju.
8. Higiena okresu dojrzewania.
9. Prawo człowieka do intymności i ochrona tego prawa; postawy asertywne.
10. Istota koleżeństwa i przyjaźni, wzajemny szacunek, udzielanie sobie pomocy, współpraca, empatia.
11. Mass media – zasady i kryteria wyboru czasopism, książek, filmów i programów telewizyjnych.
12. Instytucje działające na rzecz dziecka i rodziny.
13. Odpowiedzialność za własny rozwój; samowychowanie.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU WYCHOWANIE DO ŻYCIA W RODZINIE

III etap edukacyjny

- I. Okazywanie szacunku innym ludziom, docenianie ich wysiłku i pracy, przyjęcie postawy szacunku wobec siebie; wnoszenie pozytywnego wkładu w życie swojej rodziny.
- II. Przyjęcie integralnej wizji osoby; wybór i urzeczywistnianie wartości służących osobowemu rozwojowi; kierowanie własnym rozwojem, podejmowanie wysiłku samowychowawczego zgodnie z uznawanymi normami i wartościami; poznawanie, analizowanie i wyrażanie uczuć; rozwiązywanie problemów i pokonywanie trudności okresu dorastania.
- III. Znajomość organizmu ludzkiego i zachodzących w nim zmian oraz akceptacja własnej płciowości; przyjęcie integralnej wizji ludzkiej seksualności; umiejętność obrony własnej intymności i nietykalności seksualnej oraz szacunek dla ciała innej osoby.
- IV. Korzystanie ze środków przekazu w sposób selektywny, umożliwiający obronę przed ich destrukcyjnym oddziaływaniem.
- V. Umiejętność korzystania z systemu poradnictwa dla dzieci i młodzieży.

1. Rozwój człowieka: faza prenatalna, narodziny, faza niemowlęca, wczesnodziecięca, przedpokwitaniowa, dojrzewania, młodości, wieku średniego, wieku późnego. Życie jako fundamentalna wartość.
2. Budowa prawidłowych relacji z rodzicami. Konflikt pokoleń; przyczyny i sposoby rozwiązywania konfliktów. Odpowiedzialność wszystkich za atmosferę panującą w rodzinie. Rodzina niepełna.
3. Rola autorytetów w życiu człowieka.
4. Relacje międzyosobowe i ich znaczenie. Przyjaźń, zakochanie, miłość; pierwsze fascynacje, miłość platoniczna, miłość młodzieńcza, miłość dojrzała.
5. Zachowania asertywne.
6. Podstawowe informacje o rozwoju seksualnym człowieka: tożsamość płciowa: kobiecość i męskość.
7. Dojrzewanie. Rozumienie i akceptacja kryteriów dojrzałości biologicznej, psychicznej i społecznej.
8. Problemy i trudności okresu dojrzewania (napięcia seksualne, masturbacja), sposoby radzenia sobie z nimi, pomoc w rozeznaniu sytuacji wymagających porady lekarza lub innych specjalistów.
9. Różnice w rozwoju psychoseksualnym dziewcząt i chłopców; postawy i wzajemne oczekiwania.

**Cele kształcenia
– wymagania
ogólne**

**Treści nauczania
– wymagania
szczegółowe**

-
10. Zagrożenia okresu dojrzewania: presja seksualna, uzależnienia, pornografia, prostytutka nieletnich.
 11. Główne funkcje płciowości: wyrażanie miłości, budowanie więzi i rodzicielstwo.
 12. Inicjacja seksualna; związek pomiędzy aktywnością seksualną a miłością i odpowiedzialnością; dysfunkcje związane z przedmiotowym traktowaniem człowieka w dziedzinie seksualnej. Ryzyko związane z wczesną inicjacją.
 13. Kształtowanie i akceptacja tożsamości płciowej. Możliwości pomocy w pokonywaniu trudności związanych z tożsamością płciową.
 14. Płodność wspólną sprawą kobiety i mężczyzny.
 15. Planowanie rodziny. Metody rozpoznawania płodności. Antykoncepcja – aspekt zdrowotny, psychologiczny i etyczny.
 16. Infekcje przenoszone drogą płciową. AIDS: drogi przenoszenia zakażenia, profilaktyka, aspekt społeczny.
 17. Wartości związane z seksualnością człowieka: męskość, kobiecość, miłość, małżeństwo, rodzicielstwo. Znaczenie odpowiedzialności w przeżywaniu własnej płciowości oraz budowaniu trwałych i szczęśliwych więzi.
 18. Wpływ sposobu spędzania wolnego czasu (w tym korzystania ze środków masowego przekazu) na człowieka.

PODSTAWA PROGRAMOWA PRZEDMIOTU WYCHOWANIE DO ŻYCIA W RODZINIE

IV etap edukacyjny – tylko zakres podstawowy

- I. Pogłębianie wiedzy związanej z funkcjami rodziny, miłością, przyjaźnią, pełnieniem ról małżeńskich i rodzicielskich, seksualnością człowieka i prokreacją; umiejętność podejmowania odpowiedzialnych decyzji dotyczących wyboru drogi życiowej, małżeństwa i rodziny.
- II. Rozwijanie umiejętności rozwiązywania problemów związanych z okresem dojrzewania, dorastania i wyborem drogi życiowej; umiejętność świadomego kreowania własnej osobowości.
- III. Uzyskanie przez uczniów lepszego rozumienia siebie i najbliższego otoczenia; umiejętność poszukiwania i udzielania odpowiedzi na pytania: Kim jest człowiek? Jakie są jego cele i zadania życiowe? Jaki jest sens życia?
- IV. Przyjęcie pozytywnej postawy wobec życia ludzkiego, osób niepełnosprawnych i chorych; przygotowanie, na podstawie wiedzy i wykształconych umiejętności, do poszanowania godności życia ludzkiego i dojrzałego funkcjonowania w rodzinie.
- V. Znajomość podstawowych zasad postępowania w sferze ludzkiej płciowości i płodności; kształtowanie postaw prozdrowotnych, prospołecznych i prorodzinnych.

1. Tożsamość i wielowymiarowość człowieka. Poczucie sensu życia.
2. Komunikacja interpersonalna, asertywność, techniki negocjacji, empatia.
3. Tolerancja wobec odmienności kulturowych, etnicznych, religijnych, seksualnych.
4. Rozwój psychoseksualny człowieka w kolejnych fazach życia.
5. Dojrzewanie: rozumienie i akceptacja kryteriów dojrzałości biologicznej, psychicznej i społecznej. Problemy okresu dojrzewania i sposoby radzenia sobie z nimi.
6. Wartości i pojęcia związane z płciowością człowieka: męskość, kobiecość, miłość, rodzina, rodzicielstwo. Znaczenie odpowiedzialności w przeżywaniu własnej płciowości i budowaniu emocjonalnych więzi. Role kobiet i mężczyzn a panujące stereotypy.
7. Inicjacja seksualna, jej uwarunkowania i następstwa. Argumenty biomedyczne, psychologiczne i moralne za opóźnianiem wieku inicjacji seksualnej.
8. Istota seksualności człowieka i jej aspekty. Integracja seksualna.

**Cele kształcenia
– wymagania
ogólne**

**Treści nauczania
– wymagania
szczegółowe**

-
9. Komplementarność płci – wzajemne dopełnianie się płci w sferach fizycznej, psychicznej, emocjonalnej i społecznej. Rozumienie, akceptacja i szacunek dla osób płci odmiernej.
 10. Istota, rodzaje i etapy rozwoju miłości. Różnice w przeżywaniu miłości.
 11. Metody rozpoznawania płodności.
 12. Metody i środki antykoncepcji. Sposoby ich działania i zasady doboru.
 13. Choroby przenoszone drogą płciową i zapobieganie im. AIDS: profilaktyka, aspekt społeczny i etyczny, chory na AIDS w rodzinie.
 14. Trudności w osiągnięciu tożsamości płciowej, możliwości pomocy.
 15. Normy zachowań seksualnych. Przemoc i przestępstwa seksualne; możliwości zapobiegania, sposoby obrony. Informacja o ośrodkach pomocy psychologicznej, medycznej i prawnej.
 16. Przygotowanie do małżeństwa. Problemy wierności, zaufania i dialogu.
 17. Małżeństwo: jego fazy; trudności i konflikty oraz sposoby ich rozwiązywania; wartość małżeństwa. Macierzyństwo i ojcostwo. Przygotowanie do ról rodzicielskich. Adopcja. Bezdzietność.
 18. Przebieg i higiena ciąży. Rozwój prenatalny dziecka. Szkoła rodzenia, poród i naturalne karmienie. Rola rodziców w okresie oczekiwania na narodziny dziecka, w czasie porodu i po narodzinach.
 19. Funkcje rodziny, ze szczególnym uwzględnieniem wychowania dzieci w rodzinie. Znaczenie prawidłowych postaw rodzicielskich dla rozwoju dziecka. Samotne rodzicielstwo.
 20. Nieplanowana ciąża; sposoby szukania pomocy w sytuacjach trudnych.
 21. Aborcja jako zagrożenie dla zdrowia psychicznego i fizycznego – aspekty: prawny, medyczny i etyczny.
 22. Konflikty w rodzinie i ich przyczyny. Sposoby rozwiązywania konfliktów.
 23. Przemoc w rodzinie. Wykorzystywanie seksualne. Profilaktyka. Możliwości uzyskiwania pomocy.
 24. Zagrożenia życia społecznego: alkoholizm, narkomania, agresja, sekty, pornografia.
 25. Prawodawstwo dotyczące rodziny. Zawarcie małżeństwa, separacja, rozwód. Prawa i obowiązki małżonków i rodziców, prawa dziecka. Obowiązki państwa wobec rodziny.
 26. Człowiek wobec niepełnosprawności, starości, choroby, umierania i śmierci, w tym w aspekcie życia rodzinnego.
 27. Poradnictwo młodzieżowe i rodzinne w Polsce.

ZALECANE WARUNKI I SPOSÓB REALIZACJI

Na III etapie edukacyjnym, do zadań szkoły należy w szczególności:

- 1) stymulowanie procesu samowychowania;
- 2) współpraca z rodzicami w zakresie prawidłowych relacji między nimi a dzieckiem;
- 3) pomoc we właściwym przeżywaniu okresu dojrzewania;
- 4) wzmacnianie procesu identyfikacji z własną płcią;
- 5) wspieranie rozwoju moralnego i kształtowania hierarchii wartości;
- 6) promowanie integralnej wizji seksualności człowieka; ukazanie jedności pomiędzy aktywnością seksualną a miłością i odpowiedzialnością;
- 7) tworzenie klimatu dla koleżeństwa, przyjaźni oraz szacunku dla człowieka;
- 8) pomoc w poszukiwaniu odpowiedzi na podstawowe pytania egzystencjalne;
- 9) informowanie o możliwościach pomocy – system poradnictwa dla dzieci i młodzieży.

Na IV etapie edukacyjnym, do zadań szkoły należy w szczególności:

- 1) wspieranie wychowawczej roli rodziny; integrowanie działań szkoły i rodziców;
- 2) pomoc w kształtowaniu pozytywnego stosunku do płciowości; odniesienie płciowości do wartości i pojęć, takich jak: poszanowanie życia, miłość, małżeństwo, rodzina, przyjaźń, akceptacja i szacunek w relacjach międzyludzkich;
- 3) pomoc w osiągnięciu dojrzałości psychoseksualnej;
- 4) uświadomienie roli rodziny w życiu człowieka; promowanie trwałych związków, których podstawą jest więź emocjonalna, efektywne sposoby komunikowania się, wzajemne zrozumienie;
- 5) przekazywanie rzetelnej, dostosowanej do poziomu rozwoju ucznia, wiedzy na temat zmian biologicznych, psychicznych i społecznych w różnych fazach rozwoju człowieka.

OPINIE O PODSTAWIE PROGRAMOWEJ

**Uchwała Nr 333/2008
Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego
z dnia 16 października 2008 roku**

**w sprawie projektu rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej
w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego
i kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół**

Po rozpatrzeniu, na wniosek Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 września 2008 roku (pismo DPN-MSz/KK-5000-9/08), projektu rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Rada Główna, stosownie do art. 45 ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz. U. Nr 164 poz. 1365, z późn. zm.), uchwała, co następuje.

Rada Główna Szkolnictwa Wyższego z uznaniem przyjmuje starania Ministerstwa Edukacji Narodowej mające na celu uporządkowanie systemu oświaty, w tym zwłaszcza zmianę podstawy programowej kształcenia ogólnego w duchu obecnie obowiązujących kanonów.

Rada Główna wspiera długofalowe zmiany systemowe mające na celu przeniesienie uwagi na efekty kształcenia, wydłużenie kształcenia ogólnego, doprecyzowanie zakresu treści nauczania, indywidualizację kształcenia oraz doprecyzowanie opisu wymagań na koniec każdego etapu kształcenia.

Projekt rozporządzenia uwzględnia zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady Europy z dnia 18 grudnia 2006 roku w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE) i jest ważnym elementem włączania naszej edukacji w system edukacji europejskiej.

Uchwałę otrzymuje Minister Edukacji Narodowej oraz Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Przewodniczący Rady Głównej
Szkolnictwa Wyższego

Jerzy Błażejewski

UWAGI KONFERENCJI REKTORÓW AKADEMICKICH SZKÓŁ POLSKICH

w sprawie projektu rozporządzenia określającego podstawę programową wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół

Opracowanie rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół było koniecznością, ze względu na fakt, że aktualnie obowiązująca podstawa nie gwarantuje zadowalających efektów kształcenia.

Według licznych opinii starą podstawę programową należało zmienić między innymi z niżej wymienionych powodów:

- przestała spełniać swoją rolę, gdyż była adresowana do zdecydowanie odmiennych populacji uczniów: była tworzona przy założeniu, że do szkół kończących się maturą uczęszcza około 50% rocznika uczniów, natomiast dziś do tego typu szkół uczęszcza ponad 80% każdego rocznika uczniów;
- wbrew tradycji czteroletniego cyklu kształcenia ogólnego w polskiej szkole, próbowała dwukrotnie pomieścić pełny cykl kształcenia ogólnego w trzyletni okres realizacji: najpierw w gimnazjum, a potem w liceum;
- jest zbyt encyklopedyczna, z perspektywy łatwo dziś dostępnych źródeł informacji;
- jest nieprecyzyjna w opisie treści i dlatego wymagała dodatkowego opisu standardów wymagań egzaminacyjnych, co łącznie dało bardzo niejasny i często sprzeczny obraz tego, co ma umieć uczeń.

Bardzo pozytywnie ocenić należy decyzję, że wymagania opisane są na dwóch poziomach: szczegółowym i ogólnym. Wymagania szczegółowe opisują treści kształcenia: konkretne wiadomości oraz umiejętności, jakie uczniowie mają opanować. Wymagania ogólne opisują cele kształcenia w zakresie danego przedmiotu: są to ogólne klasy umiejętności, kształtowane podczas pracy nad wymaganiami szczegółowymi.

Wielką zaletą nowej podstawy programowej jest przedstawienie dla każdego przedmiotu w miejsce mało precyzyjnego opisu tego, czego trzeba uczyć, pełnej listy wymagań, które powinien spełniać przeciętnie zdolny uczeń na koniec każdego etapu kształcenia.

Podkreślić należy, że proponowana podstawa programowa określa zestaw postaw, które szkoła powinna kształtować u uczniów, takich jak: uczciwość,

wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, przedsiębiorczość, kreatywność, gotowość do pracy zespołowej, kultura osobista. W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji.

Wdrożenie do praktyki opiniowanego rozporządzenia otworzyłoby bardzo ważny etap w rozwoju kształcenia w polskim systemie oświaty i wychowania. Do najważniejszych decyzji zaliczyć należy uznanie: języka polskiego, matematyki, języków obcych za fundamentalny obszar wiedzy wspólnej dla wszystkich zdających maturę.

Nowa podstawa programowa:

- przywiązuje szczególną uwagę do poszerzonego nauczania matematyki. Trzeba jeszcze raz podkreślić, że usunięcie matematyki z zestawu obowiązkowych egzaminów maturalnych spowodowało ogromne szkody w zasobach kapitału intelektualnego Polaków,
- kładzie również większy nacisk na umiejętność wykorzystywania wiedzy do identyfikowania i rozwiązywania problemów, a także formułowania wniosków opartych na obserwacjach empirycznych dotyczących przyrody lub społeczeństwa,
- cieszy fakt, że nowa podstawa programowa przedmiotów eksperymentalnych została uzupełniona o wymagania doświadczalne,
- bardzo pozytywnie należy ocenić wprowadzenie nauczania pierwszego języka obcego od I klasy szkoły podstawowej oraz drugiego języka obcego od I klasy gimnazjum.

Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że nowa podstawa programowa traktuje okres nauki w gimnazjum i liceum łącznie, jako spójny programowo obszar kształcenia. Wszyscy uczniowie przechodzą jednakowy, czteroletni kurs kształcenia ze wszystkich przedmiotów tradycyjnie obecnych w szkole.

Jeszcze raz zauważyć należy, że każdy uczeń aż do matury uczy się języka polskiego, języków obcych oraz matematyki jako trzech fundamentalnych obszarów wiedzy, w zakresie których będzie potem zdawał obowiązkową część matury.

Każdy uczeń w ciągu ostatnich dwóch lat liceum lub trzech lat technikum przechodzi głęboki kurs w zakresie trzech wybranych przedmiotów maturalnych. Przedmioty te oferowane są w dużym wymiarze godzin.

Taki program, dający możliwość efektywnego kształcenia niemal całej populacji na poziomie średnim, jest zbliżony z rozwiązaniami przyjętymi w większości krajów zachodnich. Przedstawiony model jest dobrą drogą do uzyskania solidnego przygotowania kandydatów na studia wyższe.

Oceniając bardzo pozytywnie ten dokument, należy stwierdzić, że wprowadzenie w życie projektu rozporządzenia określającego podstawę programową wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół otworzy nowy etap w polskim systemie kształcenia oświaty i wychowania. W fazie wdrażania i funkcjonowania przyjęte rozwiązania muszą być oceniane i w sposób ciągły udoskonalane.

Przewodniczący
Komisji Edukacji KRASP

prof. dr hab. Tomasz Borecki

